

**TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM
BİRLİKTELİĞİNDE BİR KENTSEL HAFIZA OKUMASI:
TALAS ÖRNEĞİ**

Berkan KAHVECİOĞLU

**YÜKSEK LİSANS
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Berkan KAHVECİOĞLU

24/06/2021

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM BİRLİKTELİĞİNDE BİR KENTSEL HAFIZA OKUMASI: TALAS ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Berkan KAHVECİOĞLU

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Haziran 2021

ÖZET

Geçmişten günümüze içinde yaşadığımız kentler, dönemin siyasi, sosyal, demografik ve ekonomik göstergelerinin değişkenliği ile birlikte sürekli bir değişim içerisinde olmuş ve bu durum özellikle tarihi yerleşim dokularına olumlu ya da olumsuz şekilde yansımıştır. Bu araştırmaya konu olan Kayseri İli, Talas İlçesi de coğrafi konumu itibarıyla geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Osmanlı Dönemi'ndeki çoklu kültürün etkisiyle yerleşimdeki çeşitlilik önem kazanmış; Müslümanların, Ermenilerin ve Anadolu Türkleri olarak da bilinen Rumların yaşamış olduğu kozmopolit bir yerleşim yeri olmuştur. Yerleşkenin geleneksel dokusu daha çok 19. yüzyılın ilk yarısı itibarı ile oluşmaya başlamıştır. Müslim-gayrimüslim birlikteliğinde oluşan bu mimari yapılanma, mahalle dokusunun ve kentsel hafızanın en önemli taşıyıcısı olmuştur. 1915'te Ermenilerin ve daha sonra da Lozan Antlaşması ile mübadeleye tabi olan Rumların yöreyi terk etmeleriyle birlikte bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik, yapısal ve fiziksel şartları değişime uğramıştır. Son yıllardaki hızlı nüfus artışı ile birlikte çevredeki değişimler geleneksel dokuyu olumsuz etkilemiştir. Bu çalışma kapsamında; Talas geleneksel tarihi dokusunda yer alan özgünlüğünü kaybetmiş ya da kaybetme riski altında olan yapılar ile günümüze ulaşamayan karakteristik özellikli kültür yapıları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Alanın bütünlüğünü tehdit eden değişim ve dönüşümler, UNESCO Dünya Miras Kriterleri'nden “özgünlük” ve “bütünlük” kavramları kapsamında incelenmiştir. Çalışma sonucunda yerleşkenin bugün halen sahip olduğu sosyal, kültürel ve mimari değerler ortaya konularak tarihi yapıların mülkiyet durumlarıyla ilgili yaşanan gelişmelere dikkat çekilmiş, buna bağlı olarak gelişen köklü fonksiyon değişikliklerinde özgünlüğün ve dolayısıyla alan bütünlüğünün yitirilme riski gözler önüne serilmiştir. Sonuçta Talas mahalleleri ölçeğinde, bütüncül bir bakış açısıyla bakılarak, mekânsal ve aynı zamanda sosyal sürekliliğin korunarak devam ettirilebilmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Bilim Kodu : 80104

Anahtar Kelimeler : Özgünlük, Bütünlük, Kentsel Hafıza, Talas

Sayfa Adedi : 148

Danışman : Prof. Dr. Aysu AKALIN

A READING OF URBAN MEMORY IN MUSLIM-NON-MUSLIM UNITY IN THE
HISTORICAL PROCESS: THE CASE OF TALAS

(M. Sc. Thesis)

Berkan KAHVECİOĞLU

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

June 2021

ABSTRACT

The cities we live in from the past to the present have been in a constant change with the variability of the political, social, demographic and economic indicators of the period, and this situation has reflected in the historical settlement textures in a positive or negative way. Kayseri Province, Talas District, which is the subject of this research, has hosted many civilizations from past to present due to its geographical location. Especially in the Ottoman Period, the diversity in the settlement has gained importance with the effect of the multi-culture; it has been a cosmopolitan settlement where Muslims, Armenians and Greeks known as Anatolian Turks, lived. The traditional texture of the settlement began to take shape following the first half of the 19th century. This architectural structuring, formed by the union of Muslim and non-Muslim, has been the most important carrier of the neighbourhood texture and urban memory. The social, cultural, economic, structural and physical conditions of the region have changed with the abandonment of the Armenians in 1915 and later the Greeks who were subject to the exchange with the Treaty of Lausanne. Along with the rapid population growth in recent years, changes in the environment have adversely affected the traditional texture. Within the scope of this study, the buildings that have lost or are at risk of losing their authenticity in the traditional historical texture of Talas and the memory places that cannot survive to the present are discussed in detail. These changes and transformations, which also threaten the integrity of the area, have been examined under the concepts of “*authenticity*” and “*integrity*” from the UNESCO World Heritage Criteria. As a result of the study, the social, cultural and architectural values that the settlement still has today are revealed, and the developments regarding the ownership status of the historical buildings are pointed out. The risk of losing the originality and thus the integrity of the field has been revealed in the radical functional changes that develop accordingly. As a result, suggestions have been developed to maintain spatial as well as social continuity by taking a holistic perspective at the scale of Talas neighbourhoods.

Science Code : 80104

Key Words : Authenticity, Integrity, Urban Memory, Talas

Page Number : 148

Supervisor : Prof. Dr. Aysu AKALIN

TEŞEKKÜR

Tez çalışması boyunca bilgisi, deneyimi ve yol göstericiliğiyle bana ışık olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Aysu AKALIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırma alanının tarihi bir doku olması itibari ile yerleşimle birebir temas halinde olan tüm kamu kurum ve kuruluşlarına ve ilgili mimarlık ofislerine, arşivlerine erişim ve belge paylaşım izinleri için ve bilhassa çalışmaya olan ilgileri için ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Ve... Bugünlere gelmemde büyük emekleri olan, maddi-manevi destekleriyle her zaman her konuda bir adım arkamda duran, her daim güvenen ve gurur duyan gözlerle bakan çok kıymetli Aileme; tüm süreç boyunca “mesafeler ne olursa olsun” her zaman yanı başımda hissettiğim, varlığıyla neşe ve motivasyon kaynağım olan çok kıymetli eşim Tansum'a tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xiv
HARİTALARIN LİSTESİ	xix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xx
1. GİRİŞ	1
2. KAYSERİ / TALAS HAKKINDA.....	9
2.1. Kayseri / Talas ve Etnik Yapılanma	9
2.2. Kayseri / Talas ve Ekonomik Yapılanma	15
2.3. Kayseri / Talas ve Amerikan Misyonerlik Hareketi'nin Çalışmaları	17
2.4. Değerlendirme.....	19
3. TALAS MAHALELERİ VE MİMARİ YAPILANMA.....	21
3.1. Han Mahallesi ve İncelenen Yapılar	30
3.1.1. Han Cami	31
3.1.2. Harman Hanı	34
3.1.3. Ali Saip Paşa Hamamı	36
3.1.4. Taksiarhis Kilisesi.....	40
3.1.5. Surp Toros Kilisesi	44
3.2. Harman Mahallesi ve İncelenen Yapılar.....	45
3.2.1. Harman Cami	46

	Sayfa
3.2.2. Rüştîye Mektebi	49
3.2.3. Okutan Konağı	51
3.2.4. Dr. Behçet Bey Evi	56
3.2.5. Agios Georgios Kilisesi	59
3.3. K����� Mahallesi ve öncelenen Yapılar.....	60
3.3.1. Ali Saip Paşa Cami	61
3.3.2. K����� Aşağı Cami.....	62
3.3.3. Tol Kilisesi.....	64
3.3.4. Protestan Okulu (Kız Mektebi).....	66
3.4. Tablakaya Mahallesi ve öncelenen Yapılar.....	67
3.4.1. Panagia Kilisesi.....	68
3.4.2. H. Ali Kürtüncü Konağı.....	73
3.5. Yukarı Mahalle ve öncelenen Yapılar	77
3.5.1. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi ve yapıları	78
3.5.2. Amerikan Erkek Okulu Yerleşkesi ve yapıları	102
3.5.2. Kuyumcular ��ar��sı	107
3.5.3. Talas Surp Asvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi.....	109
3.5.5. Agios Nikolaos Kilisesi	110
3.6. Değerlendirme.....	111
4. SONUÇ VE ��NER��LER.....	117
KAYNAKLAR	125
EKLER	133
EK-1. Talas Kentsel Sit Alanı ve ��evresi Koruma Amaçlı ��mar Planı	1
EK-2. Talas geleneksel dokusu ve konutların genel ��zellikleri.....	2

Sayfa

EK-3. Kayseri, Talas ve ilk yerleşimler.....	6
EK-4. Amerikan Misyonerlik hareketi.....	10
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. 1875 yılındaki Talas mahalleleri	11
Çizelge 3.1. İncelenen Müslim/Gayrimüslim yapılarına dair analiz çizelgesi	27
Çizelge 3.2. Yapı durumu analiz tablosu-1.....	112
Çizelge 3.3. Yapı durumu analiz tablosu-2.....	113
Çizelge 3.4. Yapı durumu analiz tablosu-3.....	115

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. KBB sınırları içerisinde bulunan Talas mahalleleri.....	15
Şekil 3.1. Geleneksel tarihi yerleşim dokusunu oluşturan ve incelenen Talas mahalleleri	21
Şekil 3.2. İncelenen Talas mahallelerindeki tarihi yapıların konumları (Bütünlük).....	23
Şekil 3.3. Han Mahallesi tescilli yapı haritası.....	31
Şekil 3.4. Zemin kat planı ve 3D kesit.....	33
Şekil 3.5. Farklı dönemlere ait plan şemaları a) Restitüsyon planı b) 1981 yılı plan.....	37
Şekil 3.6. A-A kesiti a) 1981 yılı b) Restitüsyon projesi	37
Şekil 3.7. Ali Saip Paşa Hamamı doğu cephesi	38
Şekil 3.8. Ali Saip Paşa Hamamı kuzey cephesi a) 1981 yılı rölöve projesi b) 2020.....	39
Şekil 3.9. 2020	40
Şekil 3.10. Kat planları ve kesitler a) Zemin kat planı b) Birinci kat planı c) A-A kesiti d) B-B kesiti	42
Şekil 3.11. Cepheler.....	43
Şekil 3.12. Harman Mahallesi tescilli yapı haritası	46
Şekil 3.13. Plan ve kuzey görünüş, 2020	47
Şekil 3.14. Kat planı, 2020 a) Zemin kat planı b) Bodrum kat planı.....	50
Şekil 3.15. Zemin kat planı, birinci kat planı ve kesit (restitüsyon) a) Zemin kat planı.	54
Şekil 3.16. Kat planları, 2020 a) Bodrum kat planı b) Zemin kat planı c) Birinci kat planı.....	56
Şekil 3.17. Kat planları ve batı cephe, 2020 a) Zemin kat planı b) Birinci kat planı c) A-A kesiti d) Batı cephe	58
Şekil 3.18. Kilise plan ve kuzey cephesi.....	59
Şekil 3.19. Talas Kçüköy Mahallesi ve tescilli yapılar	60
Şekil 3.20. Ali Saip Paşa Cami planı a) Restorasyon öncesi kat planı b) Günümüz kat planı (özgün şema)	62

Şekil	Sayfa
Şekil 3.21. Protestan Okulu birinci kat şeması	67
Şekil 3.22. Tablakaya Mahallesi tescilli yapı haritası.....	68
Şekil 3.23. Kilise kat planları, 2020 a) Zemin kat planı b) Üst kat (galeri) planı.....	70
Şekil 3.24. Panagia Kilisesi kesit ve cepheleri, 2020 a) A-A kesiti b) B-B kesiti c) Güneybatı cephe d) Kuzeybatı cephe	71
Şekil 3.25. Okutan Konağı kat planları a) Birinci kat planı b) Zemin kat planı c) Bodrum kat planı.....	74
Şekil 3.26. Yukarı Mahalle tescilli yapı haritası.....	77
Şekil 3.27. Kız ve Erkek Okul Yerleşke konumlarına dair, 2020.....	78
Şekil 3.28. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi (1898-2020).....	79
Şekil 3.29. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi içindeki eğitim yapıları (1898-2020)	81
Şekil 3.30. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi Atatürk Caddesi (batı cephe) siluet, 2020	82
Şekil 3.31. Kız Okulu krokileri, 1888 a) Avlu kotu krokisi b) Bahçe kotu krokisi.....	83
Şekil 3.32. Bodrum ve zemin kat planı, 2020 a) Bodrum kat planı (avlu kotu) b) Zemin kat planı	85
Şekil 3.33. Birinci ve ikinci kat planı, 2020 a) Birinci kat planı (bahçe kotu) b) İkinci kat planı (çatı katı).....	86
Şekil 3.34. Kesit ve cepheler, 2020 a) A-A kesiti b) Güneydoğu cephesi c) Kuzeybatı cephanesi (Atatürk Caddesi'nden görünüm)	86
Şekil 3.35. Kız Okulu Ek Binası kat planları a) Ruhsat izni için çizilen H.1329 tarihli zemin ve birinci kat planları b) Zemin kat planı, 2020 c) Birinci kat planı, 2020 d) İkinci kat planı (çatı), 2020 e) Bodrum kat planı, 2020.....	88
Şekil 3.36. Kız Okulu Ek Binası batı ve güney cepheleri a) Ruhsat izni için çizilen batı ve güney cepheleri b) Batı ve güney cephesi, 2020.....	90
Şekil 3.37. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi içindeki sağlık yapıları (1898-2020)	91
Şekil 3.38. Büyük Hastane plan ve cephe, 2020 a) Bodrum kat planı b) Zemin kat planı.....	96
Şekil 3.39. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi içindeki konaklama yapıları (1898-2020)	97

Şekil	Sayfa
Şekil 3.40. Birinci ve çatı kat plan krokileri, 2020 a) Bodrum kat krokisi b) Zemin kat krokisi c) Birinci kat krokisi d) Çatı katı krokisi	101
Şekil 3.41. Plan, kesit ve güney cephe, 2020.....	104
Şekil 3.42. Erkek Okulu Binası restorasyon öncesi (a) / sonrası (b) zemin kat planı.....	106
Şekil 3.43. Erkek Okulu Binası batı cephe restorasyon öncesi/sonrası	106
Şekil 3.44. Erkek Okulu Binası batı cephe restorasyon öncesi/sonrası	106

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Aşağı Talas (kırmızı) ve Yukarı Talas (mavi) a) Uydu görüntüsü, 2020 b) Talas silueti	22
Resim 3.2. Talas, 1896	24
Resim 3.3. Talas, 1913	24
Resim 3.4. Talas, 1927.....	25
Resim 3.5. Talas, 1930'lu yıllar	25
Resim 3.6. Talas, 2019.....	25
Resim 3.7. Yukarı Talas yamaçları a) 1938 yılı b) 2020 yılı.....	26
Resim 3.8. Han Cami, 2020 a) Üst kot avlu ve cami girişi b) Alt kot bahçe ve cami girişi	32
Resim 3.9. Han Cami minaresi (Taksiarhis Kilisesi batı cephesi) a) Minarede bozulma 2007 b) 2020 yılı	33
Resim 3.10. Han Cami iç mekanı ve kubbe detayı, 2020 a) Harim girişi ve harim- kadın mahfili ilişkisi b) Mihrap ve iç bezemeler c) Kubbe detayı.....	34
Resim 3.11. Han Cami kuzey ve batı cepheleri	34
Resim 3.12. Harman Hanı, plan ve cephesi, 2020	35
Resim 3.13. Harman Hanı a) Han Giriş b) Tonoz arası ve duvar penceresi c) Üzengi d) 1997 e) 2020	35
Resim 3.14. Ali Saip Paşa Hamamı (doğu cephe) a) İnşa tarihine yakın dönem b) 2020	38
Resim 3.15. Ali Saip Paşa Hamamı kapatılan kapı ve ana eyvan a) Doğu cephedeki kapı boşluğu b) Ana Eyvan.....	39
Resim 3.16. Yeni eklenen yapı, 2020	40
Resim 3.17. Lobi üzeri yeni asma kat, 2020.....	40
Resim 3.18. Taksiarhis Kilisesi a) Muhtes kubbe, 2007 b) 2020 c) Narteks izleri, 2020 d) Betonarme döşeme e) Muhtes iç merdiven f) Eklenen duvar g) Yıkılan yan apsis.....	41

Resim	Sayfa
Resim 3.19. Kilise, 2020 a) Batı cephesi b) Yeni giriş ile kapıdan pencere c) Güney cephesi	43
Resim 3.20. Han Cami (1) ve Taksiarhis Kilisesi (2) güney cephesi a) 1930'lu yıllar (özgün kubbe ve narteks) b) 2019	44
Resim 3.21. Surp Toros Kilisesi	44
Resim 3.22. Talas 20.yüzyıl başı	45
Resim 3.23. Kuzey görünüş ve cami girişi, 2020 a) Kuzey görünüş (kadınlar mahfili, çeşme ve revaklar) b) Doğu cephe	48
Resim 3.24. Cami plastır ve tonozu, 2020 a) Cephe plastır izleri b) İç mekan c) Tonoz	48
Resim 3.25. Harman Cami iç ve dış mekan müdahaleleri a) Son cemaat mahallinde kapatılan pencere b) Cami girişi, 2020 c) Kadınlar bölümüne geçiş, kolon ve pendentifler, 2020 d) 1997 e) 2020	49
Resim 3.26. Rüştîye Mektebi a) Kuzey cephesi b) Ana derslik alanı (kütüphane)	50
Resim 3.27. Rüştîye Mektebi, 2020 değişiklikler a) Kapanan pencere b) Doğu cephe, kapanan kapı	51
Resim 3.28. Rüştîye Mektebi kuzey ve batı cephelerindeki değişiklikler a) 1993 yılı b) 2020	51
Resim 3.29. Okutan Konağı güney cephesi a) Restorasyon öncesi b) 2020.....	52
Resim 3.30. Restorasyon öncesi mevcut durum	55
Resim 3.31. Restorasyon sonrası, 2020	55
Resim 3.32. Restorasyon öncesi/sonrası	56
Resim 3.33. Dr. Behçey Bey Evi, 2020 (güney ve doğu cephe).....	57
Resim 3.34. Sonradan kapatılan mekan ve güney köşede kalan oda	57
Resim 3.35. Birinci kat	58
Resim 3.36. Talas 20.yüzyıl başı	59
Resim 3.37. Ali Saip Paşa Cami ve çeşmesi (Ali Saip Paşa Caddesi).....	61
Resim 3.38. Ali Saip Paşa Cami	62

Resim	Sayfa
Resim 3.39. Cami kat planı ve özgün elemanlar, 2020 a) Cami kat planı b) Mihrap kısmı, özgün kemer ve kubbe	63
Resim 3.40. K����� Aşağı Cami, 2020 a) Cami kuzey ve batı cephesi b) Cami ��n girişi ve kapatılan son cemaat yeri c) Cami güney ve doğu cepheleri	64
Resim 3.41. K����� Aşağı Cami iç mekan, 2020	64
Resim 3.42. Tol Kilisesi	65
Resim 3.43. Restarosyon ��ncesi ve sonrası	65
Resim 3.44. Protestan Okulu, 2020 a) Yapı girişi, batı cephe b) Güney cephe, giriş kapısı ve tacı c) Güneydoğu perspektifi d) Kuzeydoğu perspektifi	66
Resim 3.45. Vaziyet planı, kuzeybatı cephe ve girişi	69
Resim 3.46. Doğu girişi, avlu ve Papaz evi, 2020	69
Resim 3.47. Panagia Kilisesi iç mekanı, 2020 a) ��st kat (galeri) b) Kapatılan apsis duvarı	71
Resim 3.48. Panagia Kilisesi iç mekan ve güneybatı cephe (mihrap)	72
Resim 3.49. Kilise narteksi kapalı ve açık hali, 2020	72
Resim 3.50. Panagia Kilise iç mekanı, 2020 a) Yan apsis b) Duvar hasarları c) Duvardaki resim kalıntıları	73
Resim 3.51. H. Ali Kürtüncü Konağı girişi ve giriş holü a) Doğu girişi, 2020 b) Kitabı, 1979 c) Giriş d) Giriş, 2020	75
Resim 3.52. Konak iç mekanı	75
Resim 3.53. Konak batı cephesi restarosyon öncesi ve 2020	76
Resim 3.54. H. Ali Kürtüncü Konağı restorasyon öncesi/sonrası a) Bodrum kat güney mahzen b) Bodrum kat orta mahzen c) Birinci kat sofa	76
Resim 3.55. Yaman Dede Kültür ve Sanat Evi, 2020	76
Resim 3.56. Amerikan Kız Okul Yerleşkesi siluet değişimleri a) P-1 silueti, 1900 yılı öncesi b) P-2 silueti, 1912 c) P-2 silueti, 2020	80
Resim 3.57. Batı perspektifi	83
Resim 3.58. Kız Okulu ve Dispanser kuzey cephe	83

Resim	Sayfa
Resim 3.59. Kız Okulu iç mekan	87
Resim 3.60. Kız Okulu Ek Bina batı, güney ve doğu cephe, 2020.....	90
Resim 3.61. Kız Okulu Ek Bina iç mekan, 2020	91
Resim 3.62. Dispanser Binası ve ek yapı batı cephe, 1908-2020	92
Resim 3.63. Dispanser Binası doğu cephe, 2020	93
Resim 3.64. Büyük Hastane (1904-1909) a) Batı cephe, 1904 b) Kuzey cephe, 1909...	94
Resim 3.65. Büyük Hastane batı cephe 1914-2020 yılı.....	95
Resim 3.66. Büyük Hastane, 2020 a) Kuzey cephe b) Güney cephe.....	96
Resim 3.67. Geçmiş ile günümüz gösterimi	97
Resim 3.68. Yetimhane olarak kiralanan evin günümüzdeki mevcut durumu, 2020	97
Resim 3.69. Misyoner Konutu kuzey cephesi (1909-2020)	98
Resim 3.70. Misyoner Konutu güney cephe (1891-2020).....	99
Resim 3.71. Dr. Dodd Evi kuzey cephe (1909-2020) ve güneydoğu cephe, 2020	99
Resim 3.72. Hemşire Evi ve Ahır yapısı güney ve doğu cephe, 2020.....	102
Resim 3.73. Vaziyet planı ve perspektifi	103
Resim 3.74. Plan, batı ve kuzey cephe, 2020.....	104
Resim 3.75. Doğu ve batı cephe, 2020	105
Resim 3.76. Yerleşkenin inşa süreci ve tamamlanması.....	105
Resim 3.77. Erkek Okulu a) Doğu cephesi ve Atölye Binası b) Güney cephesi c) Kuzey cephesi, 2020	107
Resim 3.78. Doğu cephesi	107
Resim 3.79. Kuyumcular Çarşısı (kalan beden duvarları-batı cephe), 2020	108
Resim 3.80. Germir Mahallesi sıralı dükkanlar	108
Resim 3.81. Talas Surp Asdvadzadzin Kilisesi	109
Resim 3.82. 1870 yılı Yukarı Mahalle ve Surp Asdvadzadzin Kilisesi.....	109

Resim	Sayfa
Resim 3.83. Agios Nikolaos Kilisesi geçmiş ve günümüz	110
Resim 3.84. Talas, 1870.....	110
Resim 3.85. Taksirarhis Kilisesi geçmiş ve günümüz	114
Resim 3.86. AKOY Büyük Hastane Binası	114
Resim 3.87. Harman Meydanı perspektifi, günümüz analiz.....	115
Resim 4.1. Talas yamaçları geçmiş ve günümüz silueti	118
Resim 4.2. Talas geleneksel doku izleri, 2020 a) Yok olacak yapı b) Yok olan yapıardan kalan izler	118
Resim 4.3. Kıkıköy Mahallesi geçmiş ve bugün silueti, çeperi saran bloklar	119
Resim 4.4. Özgün ve taklit yapılar, 2020 a) Özgün yapı ile taklit yapı birlikteliği b) Taklit yapı c) Dokudaki özgün ve bütünselliği sağlayan yapılar d) Taklit yapı.....	120
Resim 4.5. Yeni inşa edilen çok katlı niteliksiz yapılar ve makyajlama çalışmaları.....	120
Resim 4.6. Günümüze kadar ulaşabilen tarihi yapılar ile makyajlanan çok katlı yapıların bütünselliği ve özgünlüğü yakalama çabası	121
Resim 4.7. Kafeye dönüşen yapı ve bahçe alanları, 2020	123

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. 20. yy başlarında Ankara vilayet haritası	13
Harita 2.2. Kayseri ilinin ülke sınırları içindeki konum haritası	14
Harita 2.3. Kayseri İli Talas ilçesi konum haritası	14
Harita 2.4. 1912-13 yılı Kayseri sancağı haritası	17

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

cm	Santimetre
m	Metre
km	Kilometre
km²	Kilometrekare

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABCFM / BOARD	American Board of Commissioners for Foreign Missions / Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserler Kurulu
AEOY	Amerikan Erkek Okulu Yerleşkesi
AKOY	Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
H	Hicri
KBB	Kayseri Büyükşehir Belediyesi
KVBM	Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü
M	Miladi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra

1. GİRİŞ

Deneyimlerle kazanılan her bir şey bir süre sonra tekrar canlanmakta ve zihinde muhafaza edilmektedir. Bu saklama ya da koruma işlevini üstlenen sisteme ise hafıza¹ adı verilmektedir (Özakpınar, 2000: 10). Hafıza; en çok anılar biçiminde, şimdiki deneyimi tamamlamaya yönelik, önceki deneyimin yalınlaştırılmasının geleceğe taşınmasıdır. Bir toplumun paylaştığı deneyimleri içeren hafıza, Maurice Halbwachs (1992) ve birçok araştırmacı tarafından “kollektif hafıza” (*collective memory*) ya da “toplumsal hafıza” (*social memory*) olarak tanımlanmıştır. Sosyologlar ve sosyal psikologlar “kollektif hafıza” terimini, gruplar ya da topluluklar tarafından paylaşılan bellek ya da “sosyal bellek” anlamında kullanırlar. Halbwachs’a göre kolektif hafıza; geçmişte olan bazı olayların ve kayıtların birtakım dokümanlar aracılığı ile belgelenmesi, kutlama ve anma törenleri gibi etkinlikler ile yeniden hatırlanması şeklinde özetlemiştir. Böylece, kolektif hafıza ile bireyler devamlı canlı tutulmuş, tekrarlar sonucunda toplumsal bağlar süreklilik kazanmıştır (Halbwachs, 1992: 23-24). Rosie Tighe ve Timothy Opelt’e göre kollektif hafıza, olay gerçekleştiğinde etkinliğe katılmasalar bile paylaşılan bir öyküdür - toplumdaki herkesin bildiği bir olaydır. Böylece, kollektif hafıza, bizim geçmişimizle ilgili gerçek ve doğru olmasa bile, nostalji ve algının beraberliğidir (Tighe, 2016: 48). Uğur Tanyeli’nin “yassıtılmış geçmiş” olarak ifade ettiği zihinsel çerçeve, tarihin çeşitli aralıklarından kopartılan olguların *zaman ötesi temsiliyet nesneleri muamelesi* yapılarak güncel amaçlara denk düşecek şekilde araçsallaştırılmasını olanaklı kılar (Tanyeli, 2008).

Maurice Halbwachs’a göre (1992) kollektif hafıza pek çok kez, mekânsal bir bileşenle ortaya çıkar. Kent(li) mekanları aracılığıyla hatırlar. Dolayısıyla, hatırlamak, kentsel kültürün bütünleyici bir unsurudur. Buna göre; mekansal pratik eş zamanlı olarak hafızaya alma ve hafızada koruma pratiğidir. Halbwachs (1992) yer, toplum ve kolektif hafıza arasındaki ilişkiye odaklanır ve ona göre bu yerlerin her ayrıntısı sadece belirli bir toplumun bireyleri için anlaşılabilir bir anlama sahiptir. Deneyimlerin fiziksel çevrede bıraktığı izlerle ortaya çıkaran anlam, ancak o toplum tarafından okunabilir. Bu nedenle yer o toplumun izlerini taşır; yerler, alanlar, yapılar ve caddeler hafıza öğeleri olarak hafızayı biçimlendirir. Aslında alanın zaman içerisinde yaşam ile sembolik bir içerik kazanması sonucu hafıza ile ilişkili “yer” üretilmektedir.

¹ Hafıza, “hissedilen, bilinen, görülen şeyleri; işitilen, konuşulan lakırdıları; duyulan, okunan sözleri; ezberlenen yazıları, kitapları zihinde hıfzeden, saklayan hassa, kuvvet” anlamına gelir (Develioğlu, 2004).

Halbwachs'ın bir diğer önemseddiği konu ise her belleğin belirli bir gruba olan aidiyetidir. Toplumsal hafıza kişinin ait olduğu toplumla birlikte var olmuş, bu toplumla birlikte taşınmıştır. Bu yüzden somut bir yönü olan hafızanın zaman ve mekânın yanı sıra bir gruba olan aidiyetini de unutmamak gerekir. Her toplum belirli bir mekân ve ritmik aralıklarla düzenli olarak gerçekleştirdiği ritüellerine paralel olarak toplumsal hafızayı barındırmış ve bir sonraki zamana yani geleceğe aktarmıştır. Dolayısıyla tarihin her döneminde toplumsal hatırlama ve unutma biçimleri farklılık göstermiştir. Bu farklılığa yön ve şekil veren ise zamanın ruhu² olmuştur.

Halbwachs gibi mekanın bir çok yaşanmışlığı içinde barındırdığını savunan Pierre Nora'da "hafıza mekanı" kavramını tartışır. Pierre Nora'nın (2006) «hafıza mekanları» kavramsalı, mekana kaydolmuş bir belleği işaret eder. Nora için hafıza, mezarlıklar, katedraller, savaş meydanları, hapishaneler gibi somut ve fiziksel alanlara eklenir. Bu eklenme, en anıtsal olandan, sıradan bir konut dokusuna, basit bir sokak adına kadar mekânsal olan pek çok unsurda üretilir. Bu anlayışta, değişime rağmen, fiziksel olanla sembolik olanın birbirine tutunmasıyla, kolektif hafıza varlığını sürdürür. Bu mekanların temel işlevi "*tarihsel sürekliliğin devam ettiği hissini*" vermeleridir. Nora'ya göre geleneklerini ve ritüellerini kaybetmiş toplumlar, hafıza yerleri olarak kalıntılara ve geçmiş eylemlere yönelmelidirler (Nora, 2006: 17-36).

Michael Hebbert'a göre "*bir kent inşa edilirken, anılarla inşa edilir*". Kentsel mekanlarda yaşanmışlıklar kolektif anıları, mekanın dönüşümü ise kentin hafızasını biçimlendirir (Hebbert, 2005). Kentleri canlı tutan, onları anlamlandıran ve dönemin toplum belleğinde derin izler bırakan olayların yaşandığı mimari yapılar, sokaklar ve meydanlar, hafıza mekânları olarak günümüzde kavramsallaştırılmıştır. İnsan yaşadığı olaylarla, anılarla, birlikte vakit geçirdiği insanlarla ve tekrarlarla hafızasını oluştururken, kentler de tanıklık ettiği olayları barındıran mimari yapıları, sokakları ve meydanlarıyla hafıza mekanlarını oluşturur. Örneğin meydanlar, yılın belli günlerinde birçok etkinliğe, olaylara ve törenlere ev sahipliği yapması kolektif belleği desteklemekte dolayısıyla hafıza mekanı niteliği taşımaktadırlar.

Bir kent, ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok başka bir şeydir; tıpkı bunun gibi sadece bir ekonomi, ticaret, endüstri

² Alman dilinde "*zeitgeist*" olarak geçen kelime tam anlamıyla zamanın ruhu anlamına gelmektedir (Magee, 2010: 262).

merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin mekânsal izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde kesiştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekân görünümüyle karşımıza çıkar. Bu niteliği ile de mükemmel bir şifre anahtarı sağlar (Aymard, 1990: 125).

Aymard'ın bu şifre-anahtar tanımı, yıkılan tarihi bir yapının kalan izleriyle bile özdeşleştirilebilir. Öyle ki bu yapıyla karşılaşılın her an zihinlerde o dönemle alakalı olayları, yaşananları, dönemin şartlarını, imgelerini ve düşüncelerini canlandırmakta, bu gizli anahtar sayesinde şifre çözümlenebilmektedir.

Christine Boyer (1994) “hafızanın mekanlarını” bir gruba ait olmanın gerekliliği olan ortak hikayelerin aktarıldığı, dolayısıyla belleğin sürekli tekrar inşa edildiği yerler olarak tanımlar. Boyer, deneyimlendiği zaman diliminde kazandığı anlamlarla biçimlenen kentsel belleği kentlilerin deneyimlerinin bir bütünü, kentsel mekanları ise kolektif belleğin önemli bir bileşeni olarak ele alır (Boyer, 1994: 1-31). Kentlerin isimleri dışında sürekli değişip dönüştüğünü, bu dönüşüm içinde kolektif hafızanın, günümüze sokaklar, anıtlar, mimari yapılar ve izleri içeren fiziksel çevrelerle aktarıldığını ifade etmektedir. Bu çevreler kaldırıldığında ise hafıza silinmektedir. Halbuki zamanın bıraktığı izler olarak tarihi yapılar, bir kenti kültürel olarak sembolize eder ve sürekliliğe olanak sağlar.

Jan Assmann (2011) da benzer şekilde bu yer-hafıza ilişkisini çok net bir şekilde tarif eder: *“Bir olay ya da anı hafızada yer ederken, olayın yaşandığı yer ile ilişkilendirilerek kodlanmakta, yerin hafıza taşıyıcısı olarak etkisi ise deneyimleyen bireylerin bu yer hakkında aktardıklarına dayanmaktadır.”*

Mekan, zaman ve hafıza konusuna değinen Kahvecioğlu (1998) da konuyu şu şekilde özetlemiştir:

Mekânsal bileşenlere ait algılar kalitatif (renk, düzey, koku gibi) ve kantitatif (yoğunluk, büyüklük ve süre gibi) özellikleriyle belleğe depolanır. Bileşenlerin konum ve birbiriyle ilişkileri; şekil zemin ilişkisi içinde algılanarak bütünleşir. Bu açıdan çağrışımın mekânsal algıdaki rolü anlaşılabilir. Farklı uyaran dizilerinin gruplar halinde belleğe depolanması, yalnızca mekânsal bileşenler için değil aynı zamanda o mekanın ortamı ve içinde geçen yaşamı da kapsayacağından, mekân ile içinde geçen yaşam bellekte bir arada saklanacaktır (Kahvecioğlu, 1998: 56).

Toplumlar hatırlayacaklarını, zaman ve mekân birlikteliğinde hafızalarına kodlamaktadırlar. Hatırlanacak olayın zaman ve mekânını oluşturan bu kod hem bireysel hem de toplumsal

anımsamanın en önemli kısmını oluşturur. Hatırlama olgusu, bu nedenle zaman ve mekândan bağımsız düşünülmemelidir. Örneğin, zihinlerde canlanan her bir fotoğraf karesi, geçmişte yaşanan bir anıyı temsil ederken, içinde var olduğu mekânla ve o anın yaşandığı zamanla birlikte gün yüzüne çıkar. Eğer bu yaşanan zamanı ya da mekânları unutmuşsak artık o anılar bize ait değildir. Bu sebeple süreçte yaşanan siyasi, sosyal ve teknolojik gelişmeler, kentleri ve mekanları değiştirmekte, fiziksel ve kültürel dönüşümlerle birlikte kentsel hafıza silinerek yok olmaktadır. Bu durum birey ve toplumun *ben* ya da *biz* olma sürecini etkilemekte öz olanı kaybettirmektedir.

Tarihi yapıların kolektif hafıza için önemini vurgulayan mimarlık kuramcısı Aldo Rossi de kentlerin bu fiziksel çevrelerle hatırlandığını, bu yapıların korunmasının insan zihninde anıların korunması ile benzerlik taşıdığına inanır. Aldo Rossi'ye göre: *kentin kendisi orada yaşayanların kolektif hafızasıdır ve bu hafıza; nesneler ve yer'le (locus) ilişkilidir* (Rossi, 1982: 130). Bu ilişkide mimari parçalar 'kentin imgesi' haline gelirken, kentin belleğini oluşturmaktadır. Kentin kültür mirasını oluşturan somut ve soyut değerler kent hafızası için özel bir anlam taşır. Kentin mekânsal gelişiminden, kentte yaşanan olaylar, anılar ve geleneklere dek uzanan bir içerik sunan kent hafızası, kentin zaman içinde gelişimi ve değişimiyle birlikte şekillenerek süreklilik kazanır. Yazılı, görsel belgeler, yaşanmışlıklar ile kendisine anlamlar yüklenen fiziksel mekanlar bu hafızanın somut parçalarını oluşturur. Ancak ekonomik, sosyal, politik gelişmeler ve doğal afetlerin neden olduğu fiziksel değişim ve dönüşümler, kentsel hafızanın sürekliliğini kesintiye uğratar.

Tüm bu sürece Türkiye özelinde baktığımızda, geleneksel mahalle dokusunu halen korumakta olan kentlerimiz süreç içerisinde kentsel, kültürel, ekonomik ve politik nedenlere bağlı olarak önemli değişimler, çözümler geçirmektedir. Özellikle Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinden günümüze kadar yaşanan gelişmelerle kentlerin ve mahallelerin bu çözülmeye maruz kaldığı, özellikle bütünlüklerini kaybettikleri konusundaki görüşler tartışmaya açılmıştır. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'daki modernleşme çabası ve gayrimüslimlere tanınan bazı haklar toplumdaki değişimi başlatmış, bu durum geleneksel dokuya da yansiyarak yenilenme süreci başlamıştır. Her bir değişim, dönüşüm ve yok olma da kentin fiziksel özellikleri yeniden biçimlenmiş dolayısıyla kentlerin silüetleri ve aurası bu durumdan doğrudan etkilenmiştir.

Araştırmanın yöntemi

Bu çalışmada; Talas Koruma Amaçlı İmar Planı (Bkz. Ek-1) sınırları içerisinde kalan ve kentsel sit alanı içerisinde yer alan Han, Harman, Kçüköy, Tablakaya ve Yukarı Mahallelerindeki tarihi yapılar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Talas yerleşkesinin geleneksel dokusu daha çok 19. yüzyılın ilk yarısı itibari ile oluşmuştur. Bölge, Müslümanların, Ermenilerin ve Anadolu Türkleri olarak da bilinen Rumların yaşamış olduğu kozmopolit bir yerleşim yeridir. Özellikle Osmanlı döneminde Müslüman ve gayrimüslim nüfusun yıllar boyunca birlikte yaşaması, sosyal ilişkilerdeki ve mimarlık disiplindeki değişimin sinyallerini vermiş, doğallık içinde şehrin geliştiği görülmüştür.³ Her mahallede en az bir kilisenin ve/veya bir caminin bulunması ve çevresinde gelişen geleneksel konut dokusunun yoğunluğu da bu görüşü destekler niteliktedir.⁴ Ayrıca bölgede önemli kamusal yapıların da (hastane, okul, çeşme, hamam, ...) varoluşu dokuyu mimari değer açısından güçlendirmiştir. Fakat 1915'te Ermenilerin ve daha sonra da Lozan Antlaşması ile mübadeleye tabi olan Rumların yöreyi terk etmeleriyle birlikte bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel şartları değişime uğramıştır.

Genel anlamda, Talas ilçesi sınırları içerisinde, Müslim-gayrimüslim beraberliğinde oluşmuş toplumsal hafızanın temsilleri olan kentsel hafıza elemanları, toplumsal bellekle kurduğu ilişkiler ağı çerçevesinde inceleme altına alınmıştır. Maalesef geleneksel dokuyu oluşturan Talas ve mahallelerindeki yapılardan bir kısmı günümüze kadar ulaşamamış, zaman içerisinde işlev değişikliği veya boş bırakılarak yıpranma gibi faktörlerle yapıların özgünlüğü (ve dolayısıyla toplumsal bellek) kesintiye uğrayarak dokunun bütünlüğü risk altına girmiştir.

UNESCO Dünya Miras Kriterleri'nin iki temel kavramı olan "özgünlük" (*authenticity*) ve "bütünlük" (*integrity*) bu tez kapsamında iki önemli temel ölçüt olarak çalışmaya dahil edilmiş ve Kayseri ili Talas ilçesi sınırları içerisinde yer alan kent hafızasının süreçteki

³ Osmanlı dönemindeki çoğu yerleşim dokusunda görülen bu gelişim olgusunu Armağan, "Şehir yekpare bir yapı olması yerine mescit, cami, mektep, tekke, kitaplık ve hamam gibi yapılar etrafında odaklanmış, kendi kendini yöneten idari birimler, **mahalleler** olarak teşkilatlanmış bulunması..." şeklinde ifade etmiştir (Armağan, 1999: 542-543).

⁴ 2007-2009 yılları arasında Türkiye Bilimler Akademisi-Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) 'Türkiye Kültür Envanteri Projesi' kapsamında "Kayseri İli Talas İlçesi Kültür Varlıklarını Belgeleme" çalışması yapılmıştır. Arazi çalışmaları sonucunda, toplam 412 geleneksel yapının envanter fişi çıkarılmış, 360 tanesinin ölçekli krokileri çizilmiştir. Bu çalışmayla birlikte önemli bir arşiv elde edilmiş, Talas geleneksel dokusuna ait yapıların fiziksel bilgileri kayıt altına alınmıştır.

çözümlemesi yapılmıştır. Kültürel alanların Dünya Miras Listesi'nde yer almasının temel koşulları “özgünlük” (*authenticity*) ve “bütünlük” (*integrity*) ölçütlerinin yerine getirilmesi gerekliliğidir (Özeren v.d. 2020: 4-5). Bu bağlamda, “özgünlük” ve “bütünlük” Dünya Mirası Sözleşmesi'ndeki ana kavramlardır. Sözleşme, kültür mirasının “Olağanüstü Evrensel Değer” olarak kabul edilebilmesi için özgünlük ve bütünlük koşullarının sürdürülmesini sağlamaya yönelik yeterli bir koruma ve yönetim sistemine de sahip olunması gerektiği vurgulanmaktadır (Unesco World Heritage Centre, 2019: 25).

Diğer taraftan yöntem anlamında tez çalışması nitel bir araştırmayı barındırması itibari ile strüktürü, literatür taraması ve alan çalışması⁵ oluşturur. İlk olarak arşiv araştırması ile hafıza, mekan, zaman, özgünlük, bütünlük, kent, mahalle ve toplumların sosyal sürdürülebilirliğine katkıda bulunacak çalışmalar incelenmiştir. Tezin literatür araştırmasını oluşturan pek çok yazılı dokümanın yansısı, SALT Araştırma, Devlet Arşivleri Başkanlığı (Osmanlı Arşivi) gibi dijital belgeleri sunan arşivlerden de yararlanılmıştır. Aynı zamanda Kayseri Büyükşehir Belediyesi (KBB), Talas Belediyesi, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü (KVBM), Tapu ve Kadastro XI. (Kayseri) Bölge Müdürlüğü ve Erciyes Üniversitesi ile görüşülerek arşivlerinden belirli sınırlar çerçevesinde yararlanılmıştır. Ayrıca sözlü tarihi de değerlendirmek amacıyla muhtarlarla, yöre sakinleri ile yöreyi iyi tanıyan kişilerle görüşmeler yapılmış, sözlü tarih araştırmasıyla birlikte bu görüşmeler tez çalışmasını geliştirmiştir.

Hafıza, mekân ve zaman ilişkisi bağlamında ele alınan tez çalışmasında kentsel hafıza kentlerin en temel birimini oluşturan mahalle sınırlarından yola çıkarak sınıflandırılması ve tarihi dokuların toplum hafızası ile birlikte ele alınması araştırmanın değerini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda; özgünlük ve bütünlük kavramlarını destekleyen ve geçmişten günümüze toplumun yansıması olan kent silüetlerinden de yola çıkılmış, literatür araştırmaları kapsamında Talas'ın 1896 yılından itibaren farklı yıllarda kayıtlara geçen bazı silüetlere ulaşılmıştır. Elde edilen fotoğraflar üzerinden günümüz ile de karşılaştırmak amacıyla aynı perspektiften fotoğraflama çalışması yapılarak değerlendirilmiştir. Talas ve inceleme alanı olarak belirlenen beş mahallenin sosyal ve fiziksel varlığı tanımlanarak literatürdeki veriler ışığında; geçmişten günümüze bu mahallelerde bulunan tarihi kamusal

⁵ Kaynak gösterilmeyen resimler ve çizimler yazara aittir.

yapıların sosyal ve fiziksel varlıklarındaki değişim ve müdahalelere değinilmiş, alan çalışmalarıyla bu yapıların günümüzdeki mevcut durumları karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Alan çalışmaları, 2018 yılı Eylül ayı itibariyle başlamış, yerinde tespit ve gözlem çalışmaları 2020 yılı Aralık ayına kadar sürdürülmüştür. Çalışma, alan taramasını da barındırmasıyla birlikte araştırmacının, aynı zamanda dün ve bugünü bir araya getirmesi, geleneksel tarihi dokudaki yaşanan değişim ve sürecini aktarma uğraşı, mevcut yaşayan toplumun toplumsal ilişkileri ve yaşantılarına dair derinlemesine gözlem yapma fırsatını da sunmaktadır.

Bu amaçla tezin ikinci bölümünde; Talas'ın tarihi, coğrafyası, ekonomik ve kültürel özellikleri, geçmişten günümüze demografik yapısı beraberinde farklı etnik ve dini kimlikler ortaya konulmuştur. Yerleşim alanında etnik ve dini kimliklerin oluşması ve yayılmasında büyük önemi olan ve 1854 tarihinden itibaren, Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserler Kurulu (ABCFM / BOARD) bünyesinde bölgede gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleri de bu bölümde konu edilmiştir. Bir arada yaşayan bu farklı etnik grupların çoklu kültürü sağlamasıyla yerleşimdeki sosyal ve mimari hayatın nasıl şekillendiği aktarılmaya çalışılmıştır (2. Bölüm).

Tezin üçüncü bölümünde; Talas ilçesi sınırları içerisinde kentsel hafızanın önemli bir bileşeni olan mimarlık örnekleri bu çalışmanın temel araştırma malzemesidir. Talas ilçesinin Koruma Amaçlı İmar Planı sınırları içerisinde kalan mahallelerinin sahip olduğu fiziksel, yapısal, doğal ve kültürel çevreleri irdelenmiş, zaman içerisinde yaşanan değişimler çeşitli görsellerle desteklenmiştir. İncelenmeye alınan mahalle sınırları içerisindeki tarihi kamusal yapılardan tümü, konut yapılarından ise orta ve aşırı müdahale ile özgünlüğü tehdit altında olan tarihi örnekler tezin kapsamı dahilinde incelenmek üzere seçilerek, tarihçeleri, mimari özellikleri, dünden bugüne kullanımları, müdahaleler ve günümüzdeki mevcut durumlarıyla ortaya konulmuştur. Araştırılan yapılar hakkındaki tüm bilgiler farklı yazılı ve görsel kaynaklardan da teyit edilerek aktarılmıştır.⁶

Çalışmanın son bölümünde yapıların özgün fonksiyonları, yapısal değişim ve dönüşümlerini yaşamışlıklara paralel bir şekilde çözümlenmesi üzerine kentin belleğindeki

⁶ Diğer taraftan geleneksel dokunun önemli bir kısmını oluşturan ve bugün de halen varlığını koruyabilmiş Talas evleri hakkında da literatür araştırması yapılmış, genel özellikleri itibari ile bir sentez çalışması hazırlanarak tezin Ekler bölümüne dâhil edilmiştir (Bkz. Ek-2).

izler ortaya konulmuştur. Aynı zamanda bu veriler ışığında tarihi yapıların sürekliliğine dikkat çekilerek fiziksel ve mekânsal ilişkiler ağının örnekler üzerinden çözümlenmesi yapılmıştır. Araştırma sorusunu oluşturan ve Talas'ta tarihi yapı birlikteliğinin dönem yapıları kapsamında incelenerek geçmişten günümüze kadar ki son durumuna yönelik karşılaştırmalar sonunda mekânın aurasındaki değişimin kayıp ya da kazanç olarak korunup korunmadığı ile ilgili sorulara cevap aranmıştır.

2. KAYSERİ / TALAS HAKKINDA

Bu tezin konusu olan Talas,⁷ Kayseri'nin 6 km güneydoğusunda, düz ova ve yüksek engebeli arazilere sahip bir yerleşkedir. Kayseri⁸ ve bugün onun bir ilçesi olan Talas coğrafyası, Anadolu'daki konumu ve zengin topraklara sahip olması sebebiyle ilk çağlardan günümüze ulaşan bir öneme sahip olmuş, asırlar boyunca belli başlı askeri ve ticari yolların kavşak noktası haline gelmiştir (Baydur, 1970: 22) (Bkz. EK-3). Bu özelliğiyle Talas kültür ve medeniyetler mozaığının bir parçası olmuştur. Fakat 20. yüzyıl başlarına kadar çok uluslu ve zengin bir ticaret kenti olan Talas, zamanla önemini yitirmiştir.

2.1. Kayseri / Talas ve Etnik Yapılanma

Kent, Anadolu coğrafyasındaki önemli jeopolitik konumu ve zengin topraklara sahip olması üzerine daima gelişime açık olmuş ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. M.S. 395 yılında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğuna bağlı olan yerleşke, M.S. 691 ve 721 yıllarında kısa süreli Arap akınlarına uğramıştır. Malazgirt zaferinden sonra (1071) Türk topraklarına katılan şehir, 1127 yılında Danişmentlerin, 1162 yılında da Anadolu Selçuklularının hâkimiyetine girmiştir. Selçuklular zamanında ise ikinci başkent olmuştur (Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi). Selçuklu Devleti, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hareketi ile Talas'a hâkim olmuş ve Türk yurdu haline getirmeye çalışmıştır.

1180'li yıllarda Talas'ın gayet bayındır, yeşillikler içinde bir yerleşim olduğu, 450-500 hanelik Rum, Türk ve Ermenilerin bir arada yaşadığı, ticaretin ve üretimin geliştiği yer olarak belirtilmektedir (Tuzcu, 2017: 9). 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in

⁷ M.S. 360 yılından sonra yazılan seyahatname, coğrafya kitapları ve Hristiyan dini metinlerinde Talas'ın adı "*Mutalaska*" veya "*Mutalaski*" olarak sık sık geçmekte, Talas çevresindeki vadilerin kalkerli kayalıklarında birçok oyma kilise yapıldığı, mükemmel özellikte kiliseler ve manastırlar inşa edildiği belirtilmektedir. Bu sebeple kent genelinde birçok höyük, kaya yerleşim ve mezarları ile yeraltı kentlerine rastlamak mümkündür (Bkz. Ek-3). Mutalaska, Mutalaski kelimelerinin Hititçe olduğu sanılmaktadır (Tuzcu, 2017: 8). Talas kelime yapısı ise Türkçe bir kelimedir. "*Temiz ve güzel havası olan kırlar, ağaçları bol dinlenmeye elverişli yeşil alanlar*" anlamına gelmektedir. Bazı Türk boyları bu kelimeyi "*temiz ve kutsal yer*" anlamında da kullanmışlardır. Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügat-ı Türk isimli eserinde Talas kelimesini "*At yarışında veya çevgen oyununda gerilen ip*" ve "*Bir şehirdir. Talas ikidir; birine Uluğ Talas denir. İkincisi İslam sınırında bulunur, Kümi (Kiçi) Talas denir.*" (Kaşgarlı, 2016) şeklinde iki manada bahsedilmiştir.

⁸ Tarih boyunca kent adı değişime uğramıştır. Antik dönemde "*Mazaka*", Roma döneminde "*Caesarea*", Osmanlı döneminde yaygın adı "*Kaysâriye*, *Kayseriye*", Cumhuriyet döneminden günümüze ise "*Kayseri*" adıyla anılmaktadır (İpşirli, 2002: 96-101).

Karamanoğulları'nın varlığına son vermesiyle Kayseri kenti Osmanlı topraklarına girmiştir (Denktaş, 2007: 6). 1470-1510 yıllarına gelindiğinde İran'da hüküm süren Safevi Devleti'nin baskısı sonucu Doğu Anadolu ve Kafkasya'da bulunan Ermeniler, Anadolu'ya doğru göç etmiş, Talas şehrine de yerleşmişlerdir (Talas, 2009: 12). 1500'lü yıllarda ise İspanya yaşayan Yahudi bir kısım tüccar ve zanaatkâr, aileleri ile birlikte Talas'a yerleştirilmiştir (Tuzcu, 2017: 10). Göçler sonucunda Ortodoks Rumlar ve Gregorian Ermeniler, yerleşimdeki nüfusun çoğunluğunu sağlamış, Talas'ın nüfusu dörde katlanarak çevrede en hızlı büyüyen yerleşim alanı olmuştur. 16. asrın sonunda ise Talas da 32 hane Türk bulunmaktadır. Geriye kalan nüfusun %95'ini Ermeniler oluştururken, az bir miktarda Rum milleti yaşamaktaydı (Jennings, 1983).

1490-1520 yılları arasına ait arşiv belgelerinde Talas ve çevresinde, tarımsal ve zanaatsal üretimin çok fazla olduğu, Talaslıların ürettiği meyve ve sebzenin satılmasıyla ihtiyaç olan ekmeklik tahılın satın alındığı belirtilmektedir (Tuzcu, 2017: 10). Talas, bu yüksek verimli topraklar sayesinde geniş bağ alanlarına sahip olmuş, bağcılık faaliyetleri gelişerek zengin üretim yelpazesi ile bağ ve sayfiye merkezi olarak Kayseri'de önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Talas'ın verimli topraklarını besleyen önemli su yolu ise Erciyes Dağı eteklerinden başlayarak gelen kaynak sularıdır. Erciyes eteklerinden gelen suyun ilk olarak Zincidere ve Akçakaya mahalleleri üzerinden Reşadiye Mahallesi'ne, buradan sistemli bir biçimde Yukarı Mahalle'deki sarnıçlardan aşağı mahallelerdeki (Han, Harman ve Küçüköy Mahalleleri) sarnıçlara (doldurulur ve depolanır), oradaki sarnıçlar üzerinden kanallara, maksemlere ve son olarak da çeşme ve kuyulara aktarılmaktadır.

Amerikalı yazar Ronald C. Jennings “*16. Yüzyıl Erciyes Dağı Bölgesinde Nüfus, Toplum ve Ekonomi*” isimli makalesinde yer alan ‘*Talas Köyü*’ bölümünde, Talas'ın bitki örtüsü, bağ ve bahçeleri ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

Talas, Kayseri ovasının hemen yanındaki yeşil tepeler üzerine kurulmuştur. Talas'ın asıl zenginliği teraslanmış ve sulanabilen yamaçlardaki bağ ve bahçelerinden kaynaklanır. Talas çok iyi düzenlenmiş su kaynakları, zengin üzüm bağları, zengin meyveleri (kayısı, elma, armut, kiraz, ceviz), yüksek taş duvarlarla çevrili bostanları ve görkemli ceviz ağaçlarının gölgelediği şirin bir yerdir. Talas, bugün dahi bölgedeki görmüş geçirmiş ve zengin köylerin en bilinenleridir (Jennings, 1983).

1520'li yıllarda Talas'ın Cebeli Ali Dağı nahiyesine bağlı olduğu, nüfusun çoğunluğunun Ermeni ve Rumlardan oluştuğu ve çok az sayıda Müslüman nüfusun bulunduğu belirtilmektedir. Bol su kaynaklarına sahip olan teraslanmış yamaçların düzenlenerek her

türlü meyve ve sebzenin yetiştirildiğinden, çeşit çeşit üzümlerin lezzetinden bahsedilmektedir. Ayrıca 1500 senesinde burada hiç Müslüman aile bulunmazken 1520’de 3, 1530 yılında 10 hane Müslüman aile olduğu belirtilmektedir (Cömert, 2010: 26).

İran hükümdarı Şah Abbas, 1603 yılında Osmanlıların elinde bulunan Nahçıvan, Tebriz, Erivan’ı aldıktan sonra, bu şehirlerde yaşayan Ermeni tüccar ve zanaatkârlar, İran içlerine göç etmeye zorlanmıştır. Bu şehirlerde ve Yeni Culfa kentinde yaşayan, dokumacılık ve tekstil ipek üretiminde İran ekonomisinde önemli yerleri olan 80 haneye yakın Ermeni aile ise bu baskıdan dolayı bu dönemde Talas’a gelerek yerleşmişlerdir (Tuzcu, 2017: 10).

Vilayet-i Umumiye Nizamnamesinin 1867 yılında yayınlanmasının ardından Kayseri sancağı Ankara, Yozgat ve Kırşehir sancakları ile birlikte Ankara vilayetini oluşturur. Kayseri sancağı Kayseri Merkez kaza, Develi, İncesu kazası ve Talas nahiyesi ile 199 köyden oluşmaktadır. H.1295 (1878) tarihli Ankara vilayet salnamesinde yer alan bilgilere göre Kayseri kazasında Talas köy olarak geçmekte ve 2.303 hanenin bulunduğu belirtilmektedir. Talas köyünün nüfus dağılımı ise; 2.228 Ermeni, 12 Katolik, 2.395 Rum ve 1.173 Türk olmak üzere toplamda 5.808 erkek nüfus vardır. Bir o kadar da kadın nüfus eklendiğinde ise toplam nüfus 11.616 olarak düşünülebilir (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998: 48).⁹ Yine aynı yılda yapılan vergi ve tapu tahrirlerinde¹⁰ Talas’ta otuz beş adet mahalle bulunduğu belirtilmektedir. Mahallelerin isimleri ise şunlardır:

Çizelge 2.1. 1875 yılındaki Talas mahalleleri (Cömert, 2010: 13-14)

1875 yılındaki Talas mahalleleri				
1- Han	8- Çekiççi	15- Bağdeser	22- Onası	29- Gülbenk
2- Harman	9- Kemer	16- Atam	23- Kaytaz	30- Kerbanbaşı
3- Kçüköy	10- Çukur	17- Salır	24- Mengüş	31-Yukarı Rum
4- Derviş	11- Karaca	18- Şâhbalı	25- Argil	32- Cünbüş
5- İbiş	12- Demirci	19- Çaputçu	26- Türeb	33- Köseli
6- Hancı	13- Dolaylı	20- Holiserli	27- Reis	34- Melek
7- Çerkes	14- Mihal	21- Astık	28- Kesbar	35- Arslan

⁹ İlerleyen yıllarda nüfus artışına devam eden Talas, 1915’te Ermeniler, daha sonra da Lozan Antlaşması ile mübadeleye tabi olan Rumların (Anadolu Türkleri) yöreyi terk etmesi sonucu 1938 yılında Talas merkez mahalle nüfus 3.443’e kadar düşmüştür (Talas, 2009: 16).

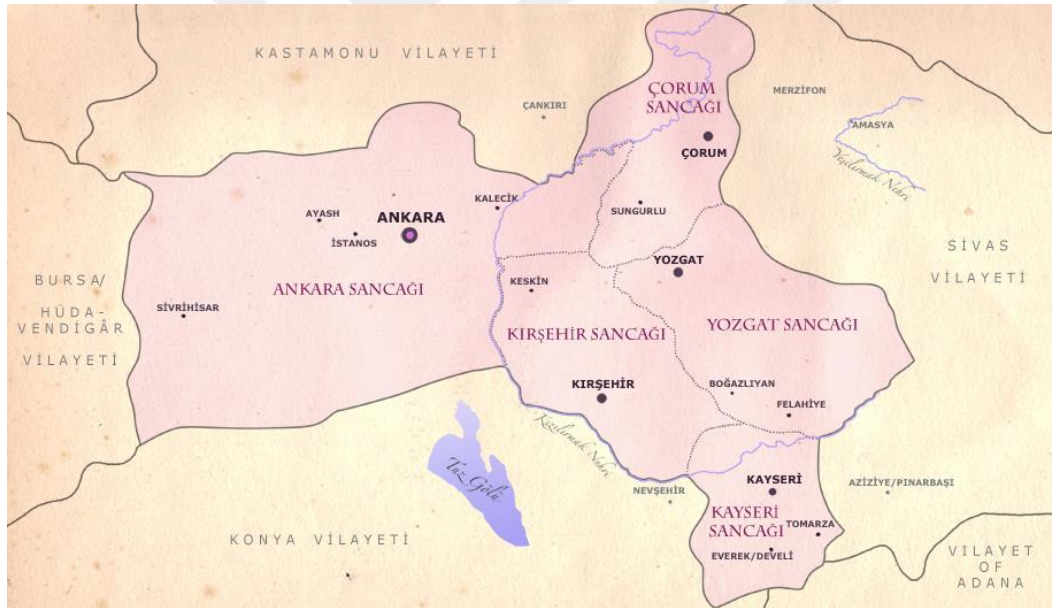
¹⁰ Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi (KAYTAM) arşivinde yer alan Talas’a ait 184 numaralı emlak defteri.

1875 yılı vergi kayıtlarında Talas'ta fiyatları 250 kuruş ile 70.000 kuruş arasında değişen 2303 ev, bahçeli ev ve köşk bulunmaktadır. Evlerin çoğunun değeri 5.000 kuruştan azdır. Değeri 5.000 ile 10.000 kuruş arasında 335, 10.000 ile 20.000 kuruş arasında 74, 20.000 kuruştan daha yüksek fiyatı olan ev ve köşk sayısı ise 62 adettir. Köşklerin en çok bulunduğu mahalle Türab Mahallesi'dir (Cömert, 2010: 42). Talas'ın üç büyük mahallesinden biri olan Han Mahallesi'nde yoğun olarak Türkler (Müslümanlar) bulunurken, Harman Mahallesi'nin tamamında Türkler, Kçüköy Mahallesi'nde ise çoğunluğunu Türk nüfusun oluşturduğu Rum ve Ermeniler yer almaktadır. Derviş, İbiş, Kemer, Çukur, Karaca, Dolaylı, Şahbalı, Çaputçu, Astık, Onası, Kaytaç, Mengüş, Yukarı, Köseli, Melek, Arslan gibi 16 mahallede Rumlar ikamet ederken, Hancı, Çerkes, Çekiççi, Miha, Bağdeser, Atam, Holiser, Argil, Türab, Reis, Kesbar, Gülbenk, Kerbanbaşı gibi 13 mahalle ise Ermenilere aittir. Demirci, Salur ve Cünbüş mahallelerinde ise Rum ve Ermeniler birlikte yaşamaktadırlar (Cömert, 2010: 26). Talas yakınlarında bulunan Zincidere Mahallesi, Kayseri Ortodoks cemaatinin, Melikgazi ilçesine bağlı olan Gesi yakınlarında yer alan Efker (Bahçeli) köyü ise Gregoryenlerin ruhani merkezi olmuştur. Zincidere de Ortodokslara ait manastırda lise ve iki yıllık yüksekokul bulunurken, Efker'de ise iki adet lise seviyesinde ve bir adet de iki yıllık meslek yüksekokulu bulunmaktaydı. Talaslı Rum ve Ermeni gençler belirtilen yerlerde yüksekokullarını bitirerek din adamı görevlerine yerine getirmek üzere Türkiye ve tüm dünyaya yayılmışlardır (Cömert, 2010: 31).

Mustafa Keskin (2000) Kayseri'ye bağlı olan ve o zaman köy niteliği taşıyan özellikli bazı yerleşimlerden bahsetmiştir. "*Kayseri Nüfus Müfredat Defteri (1831-1860)*" adlı kitabında Endürlük Köyü'nün büyük bir yerleşim yeri ve birçok mahallesinin olduğunu ifade ederken; 10 mahallesinde Rum cemaatinin, 1 mahallesinde Müslümanların yaşadığını belirtmiştir. Talas köyünün ise daha büyük bir yerleşim merkezi olduğuna dikkat çekerek, Talas'ın 1 mahallesinde Müslümanlar, 22 mahallesinde Rumlar, 7 mahallesinde Ermeniler, 1 mahallesinde Müslümanlarla Rumlar ve Ermeniler, 9 mahallesinde de Rumlar ile Ermenilerin beraber yaşadığını aktarmaktadır. Zincidere'de ise 1 mahallede Müslümanlar, 11 mahallede de Rumlar bulunurken, genel olarak bölge sınırları içerisinde yaklaşık 30 cemaat isminin de kayıtlı olduğunu belirtmektedir (Keskin, 2000: IX).

1890-1891 yıllarına ait Ankara Vilayet Salnamesinde Kayseri nüfus bilgileri şu şekilde belirtilmektedir; "*Kayseri şehri toplam da 49.498 nüfusu bulunmakta, 31.252'si*

Müslüman, 2.419'u Rum, 14.082'si Ermeni, 813'ü Katolik ve 921'i Protestan milletlerinden oluşmaktadır" (Özkan, 1998: 359-360). 1907 yılına gelindiğinde Kayseri'nin nüfusu Eprikyan'a göre; 16.623'ü Ermeni, 2.419'u Rum ve 31.452'si Türk olmak üzere toplam nüfus 50.494'tür (Hrant Dink Vakfı, 2016: 26). 1912 yılında ise merkez nüfusun 55.000 civarında (35.000'i Müslüman, 20.000'i Ermeni-Rum) olduğu belirtilmektedir (Caesarea Station, 1912: 1). 20. yüzyıl başlarında Talas'ın toplam nüfusunun %42'sini (yaklaşık 1894'ü) Ermeni milleti oluşturmaktadır (Kevorkian ve Paboudjian, 2012: 224). Bu farklı yıllara ait olan bu nüfus bilgileri incelendiğinde; Kayseri ve Talas şehirlerinde inançları ve milletleri farklı birçok kimsenin yıllar boyunca birlikte yaşamış olduğu görülmektedir. Fakat bu çoklu kültür mozaiğindeki gayrimüslim nüfusun (Ermenilerin ve Rumların) kentten ayrılmasıyla birlikte kentin dolayısıyla mahallelerin hem ticari hem de sosyal önemi değişikliğe uğramıştır.

Harita 2.1. 20. yy başlarında Ankara vilayet haritası (URL-1)

Kayseri, Cumhuriyetle birlikte 1924 Anayasası ile vilayet olmuştur. Bu anayasa ile il statüsüne kavuşan Kayseri'nin 1928'de Merkez, İncesu, Bünyan, Develi ve Aziziye (Pınarbaşı) olmak üzere 5 kazası (İlçe), 21 nahiyesi (bucak) ve 314 köyü bulunmaktaydı. Bugün ise Kayseri'nin; 16 ilçesi (Akkışla, Bünyan, Develi, Felahiye, Hacılar, İncesu, Kocasinan, Melikgazi, Özvatan, Pınarbaşı, Sarioğlan, Sarız, Talas, Tomarza, Yahyalı ve Yeşilhisar), 68 belediyesi ve 406 köyü bulunmaktadır (Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi).

Harita 2.2. Kayseri ilinin ülke sınırları içindeki konum haritası (URL-2)

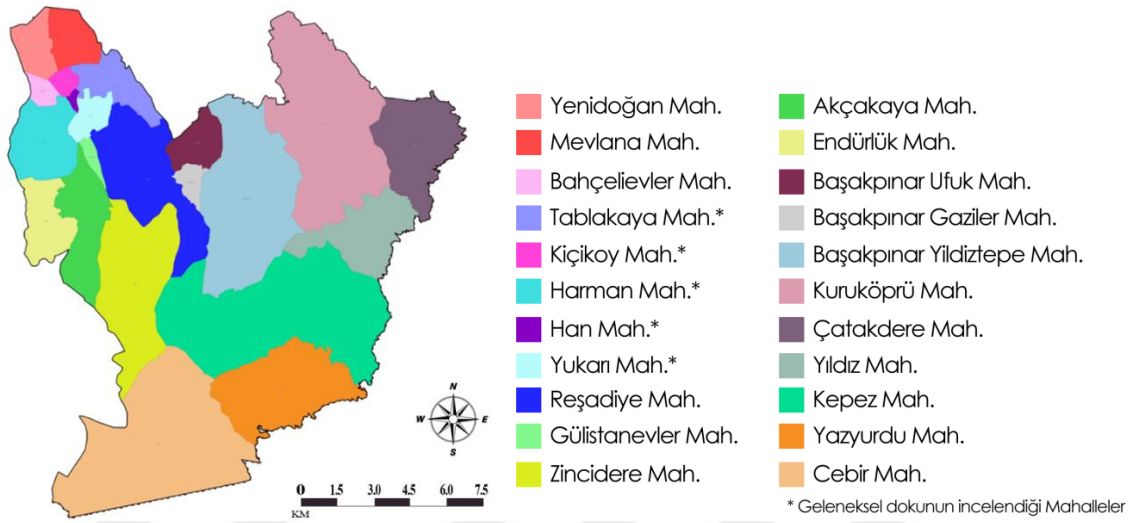
Tez konusu olan Talas ilçesi ise belediye teşkilatı olarak 1907 yılında kurulmasının ardından 1911 yılında nahiye statüsüne getirilmiştir. 1987 yılına gelindiğinde ilçe unvanına kavuşan şehir, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Talas merkez ve 4 köy, Kayseri Büyükşehir Belediyesi hinterlandına dâhil edilmiştir.

Harita 2.3. Kayseri İli Talas ilçesi konum haritası (URL-3)

1907 yılı sonrasında Kayseri'den belediye olarak ayrılan Talas'ın, günümüzde 30 mahallesi bulunmaktadır. 1987 yılında ilçe unvanı verilen Talas, 455 km² yüz ölçümü ve 160.000'i aşan nüfusu ile bugün hızla gelişmekte olan statüsünü güncel olarak korumaya devam

etmektedir (Talas Belediyesi 2019 Yılı Faaliyet Raporu).

Şekil 2.1. KBB sınırları içerisinde bulunan Talas mahalleleri¹¹

2.2. Kayseri / Talas ve Ekonomik Yapılanma

Bölgedeki ticaret her dönemde önemli ve değerlidir. Özellikle 19. yüzyılda Kayserili gayrimüslim tüccarların (özellikle Ermeniler ve Rumlar) ekonomik himayeleri ve dış mallara düşük gümrük vergi uygulamaları sonucunda Avrupa ile direkt ticari ilişkilere adım atılmıştır. 1800-1830 yılları arasında Kayseri dış ticareti büyük ölçüde Fransa ile yapmış, 1830'dan sonra İngilizlerle ticaret bağlantısı kurulmuştur. 1850 yılında Kayseri tüccarları, yabancı ticaret kuruluşlarıyla ortaklık kurmuşlar, dışarıdan ithal edilen mallara çok düşük gümrük vergisi konmasıyla birlikte Kayserili Ermeni ve Rum tüccarlar, dış ticaret bağlantıları sayesinde kısa sürede zengin olmuşlardır. Bu ticaretin iç ticarete olan yansımaları; 1875'te Alman mamul mallarının ve 1890'da Amerikan mallarının tüketiminin artmasından da anlaşılmaktadır (Tuzcu, 2000: 541-545).

1838-1890 yılları arasında Batı Avrupa üretimi fabrikasyon mamul madde ve hammadde ticaretinin getirdiği maddi refah nedeniyle, Talas Kapadokya'nın Paris'i olarak adlandırılmıştır (Tuzcu, 2017: 12). Önemli seyyahların da güzergâhında olan kent, 19. yüzyıl seyyahlarından Vital Cuinet tarafından 1888-1890 tarihlerinde ziyaret edilmiştir. Cuinet, Kayseri şehrinin ulaşım imkanlarının 19. yy'a göre gelişmemiş olmasına dikkat çekse de kenti ticari bir merkez olarak nitelemiştir. Talas'ı ise 3-4 bin nüfuslu yerleşim yeri

¹¹ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

olarak tanıtmış; bir büyük cami ile iki Ermeni ve iki de Rum kilisesinin varlığından bahsetmiştir. (Eravşar, 2000: 182-185). Halil Abbasizade ise Kayseri'deki ticari hayat zenginliğine ve canlılığına vurgu yaparak, kenti ikinci "İzmir" ve bir "iskele" olarak nitelemiştir (Bulduk, 1998: 97).

19. yüzyıldaki bir başka raporda ise Kayseri, *"daha evvel Küçük Asya'nın merkezi ve Suriye ile Mezopotamya'dan gelen tüccarların Avrupa mallarını elde ettikleri ve kendi ürünlerini sattıkları bir dinlenme noktası olarak"* nitelendirilmiştir. Ayrıca raporda; 19. yüzyılda Kayseri'de yaşayan toplumun *"yüksek akıl ve etkinlikleri ile İmparatorluğun her yerindeki ticari ilişkilerin sürdürülmesi konusunda sahip oldukları ticari girişim ruhundan"* bahsedilmiş ve vurgulanmıştır (Çöteli, 2011: 193)¹².

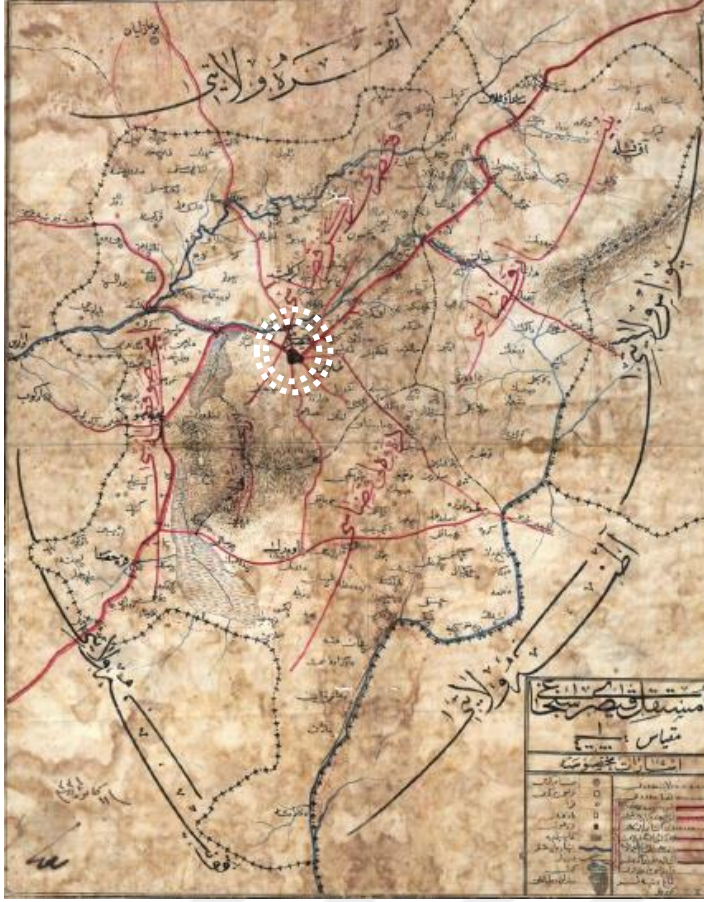
1895 yılında Kayseri'ye gelen Roman Oberhummer ve Heinrich Zimmerer isimli seyyahlar Talas ve Kayseri ile ilgili şu bilgileri vermişlerdir:

Kayseri şehri çok sayıda bakımsız sokakları ile korkutucu ve kasvetli bir izlenim veriyordu. Evler siyah – gri, yüksek taş bina şeklindeydi. Kokuşmuş bir şehri andırdı. Ancak Talas temiz, düzenli ve gelişen bir kasaba. İyi inşa edilmiş evler içinde Avrupa tarzı bir eve ulaştık... Ertesi gün Kayseriye gittik. Ermeni'ye ait küçük bir kitapçı dükkanı ziyaret ettik, oğlu ise Talas'ta fotoğrafçılık yapıyordu... Usta bir terzide Avrupalı elbiseler diktirdik. Bir Ermeni lokantasında öğle yemeği yedik. Ardından Talas'taki kız okulunu ziyaret ettik... (Oberhummer ve Zimmerer, 1899: 131-133, 238).

1910 yılında basılmaya başlanan Erciyes gazetesinde yayımlanan yazıların çoğunluğunda Gayrimüslim vatandaşlardan oluşan köylerdeki yapılar hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

Köylerin çoğu dere içinde bulunan evlerin, soğuktan muhafaza olunmak için ufak ve az pencereli, güneş ışığından mahrum, bir kat ve in tarzında ve üzerleri toprakla örtülmüştür. Her evin girişinde ve içinde behemehâl ahır vardır. Şehir evlerinin birçoğunda odaların altı ahırdır. Bu, bilhassa hayvanların sıcaklığından istifade için yapılmıştır. Köy sokakları dar, gayri muntazam, kışın çamur, yazın tozdan gübreden geçilmez bir haldedir. Kayseri livası dâhilinde Efkere, Talas, Tavlusun, Germir, Ortaköy gibi köy ve nahiye merkezlerinde Anadolu'nun birçok kaza ve hatta liva merkezlerinden daha güzel bir surette inşa edilmiş, büyük ve muntazam evler mevcuttur. Üzerleri yine toprakla örtülmüş, fakat sokakları düzensiz ise de, çoğu kaldırım döşeli olduğundan, çamursuz ve o kadar pis değildir (Kars, 2000: 282).

¹² Report on the condition of Kaissariah, 26/02/1842. PRO, FO 78-29.

Harita 2.4. 1912-13 yılı Kayseri sancağı haritası (BOA, HRT.h.. 496, H-29-12-1331)

2.3. Kayseri / Talas ve Amerikan Misyonerlik Hareketi'nin Çalışmaları

19.yy. başlarında Amerikalı misyonerler, Boston'dan keşif yapmak amacı ile gelerek Anadolu'yu yöre yöre incelemiştir (Bkz. Ek-4). Kayseri bölgesine keşif amacıyla gelen ilk Amerikalı, American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM / BOARD) misyoneri Peder Elnathan Gridley olmuştur. 1827 yılı başlarında Boston'dan yola çıkan Peder Elnathan Gridley yanında Ermenice öğretmeni ile birlikte Kayseri ve yöresini incelemek amacı ile Kayseri'ye ulaşmıştır (Caesarea Station, 1912: 1). İlk tetkik gezilerinden sonra ABCFM'a gönderilen raporlar sonucu, ABCFM'ın Türkiye Misyonunun 1850 yılı 'Yıllık Toplantısı'nda Tokat, Sivas, Amasya ve Merzifon'un Trabzon; Harput, Muş, Bitlis ve Van'ın Erzurum istasyonlarınca yakından izlenmesi, Kayseri ve Tarsus'a önem verilmesi kararlaştırılmıştır (Kocabaşoğlu, 1989: 92).

1854 yılı Haziran ayında Jasper N. Ball ve Wilson A. Farnsworth adındaki iki misyonerin Kayseri'ye gelmeleriyle birlikte üyeleri oldukları ve dünyada hızla yayılan ABCFM

bünyesinde, bölgedeki misyonerlik faaliyetleri başlamıştır. ABCFM'nin bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinin resmiyet kazanmasıyla Kayseri istasyonu kurulmuş, çevre araştırması ve yöre halkı ile tanışma sağlanmıştır. Kısa sürede çevreden olumlu yanıtların gelmesiyle birlikte misyoner ve gayrimüslim halktan oluşan yaklaşık yirmi kişilik grup, 2 Temmuz 1854'te ilk Protestan kilisesini tesis etmiştir (Farnsworth, 1892: 53-56). Kayseri'deki ilk görevlerini yerine getiren misyonerlerin bu hızlı başarısı, ABCFM ve misyonerlik konusunun Kayseri ve Talas şehirleri için büyük bir önem teşkil edeceği ilk tarihten itibaren kendini göstermiştir. Misyon merkezlerinin en önemli yayılma stratejisi ilk olarak Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Kayseri ve yöresinde de Ermenilerin yoğun olduğu bölgelere odaklanmak olmuştur. Dini faaliyetlerin öncülüğünde başlatılan misyoner çalışmalarının yanında, eğitim faaliyetleri ise Protestan Kiliselerinin bünyesinde, Pazar okulları ve ardından açılan ilkokullarla sağlanmıştır. 1856 yılında öğrenci sayısı 76 olarak belirtilirken, Protestan cemaat sayısı ise aynı yıl içerisinde 162 olarak kayıtlara geçmiştir (Farnsworth, 1892: 53-56).

Misyonerler; fakir-zengin, yöneten-yönetilen, Müslüman-Hristiyan her sınıftan insana yaklaşmanın en iyi yolunun sağlık hizmetleri vesilesi ile olduğunu görmüşlerdir. Hatta Dr. Jewett 1854 tarihinde Merzifon'dan Kurula yazdığı bir mektupta;

İlk dönemlerde kaderci anlayışları ve 'gâvurlara' karşı geleneksel önyargıları sebebiyle Türklerden bana çok az hasta geldi. Fakat şimdi, erkek ve kadın, onların bana gelmediği bir gün geçmiyor. Belediye başkanı, defterdar, yerel meclis başkanı, müftü gibi bazı nüfuslu Türkler, kendileri veya haremlelerinden biri için tıbbi yardım almak üzere bana geliyorlar (Şahin, 2018: 30).

1867 yılına gelindiğinde bir ay boyunca sağlık çalışmalarında bulunan misyoner Henry Segeant West, Kayseri'nin tıbbî misyonerlik açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu rapor etmiştir (Yücel, 2011: 251 - ABCFM Arşivi, Reel 587, No: 1053). Misyonerler bu tür gözlem ve tecrübeler sonrasında İstanbul, Merzifon, Kayseri, Sivas, Mardin, Erzurum, Harput, Van, Antep ve Diyarbakır'da birçok hastane açmıştır. Amerikalı doktor ve hemşireler ile birlikte onlara yardımcı olan birçok Ermeni doktor, hemşire ve hasta bakıcı da bulunmaktadır. Öyle ki Antep Amerikan Hastanesi, bir tıp fakültesi görevi üstlenmiş, 1903 yılına kadar bu hastaneden 224 doktor mezun olmuştur (Şahin, 2018: 30).

1870 yılına kadar çevreyi tanımaya devam eden misyonerler, aynı yıl içerisinde Kayseri merkez istasyonuna bağlı uç istasyonlar kurmuşlardır. Bu uç istasyon merkezleri Yozgat,

Niğde, Aksaray, Sungurlu ve Talas istasyonlarıdır. Genellikle bu bölgeler yine Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdir.

Süreçte katmanlaşan şehir kurgusu içerisinde taş konutların eşlik ettiği sık ve dar sokakların oluşturmuş olduğu örüntü de özel mülkler kadar 19. yüzyılda pek çok kilisenin de inşa edildiği belirtilmektedir. Bu dönemde yerleşimi ziyaret eden seyyahlardan biri olan Naumann, kenti ticaret şehri olarak adlandırırken aynı zaman da kubbelerin üzerindeki çanlar ve çan sesleriyle Kayseri'yi bir Hristiyan kenti olarak nitelenmiştir. (Naumann, 1893: 214). 1894 Vilayet Salnamesi'ne göre; kent merkezinde 8, Germir, Tavlusun, Zincidere, Talas, Erkilet, Hisarcık köylerinde 35, Develi kazasında ise 16 kilise ve 1 manastır bulunuyordu (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998: 141). Patrikhane'nin 1910 yılı istatistiğine göre; Kayseri sancağında 31 bölge yer almakta ve 40.000'i Ermeni, 2.000'i Protestan ve 2.000'i de Katolik olmak üzere toplamda 44.000 üyesi olan 30 Ermeni kilisesi kayıt altına alınmıştır (Ormanian, 1955: 239). Patrikhane'nin 1913-1915 yıllarına ait istatistikte Kayseri'de 52.000 Ermeni kayıtlıyken 40 kilise, 7 manastır ve 56 okul yapısı bulunmaktadır (Kevorkian ve Paboudjian, 2012: 62).

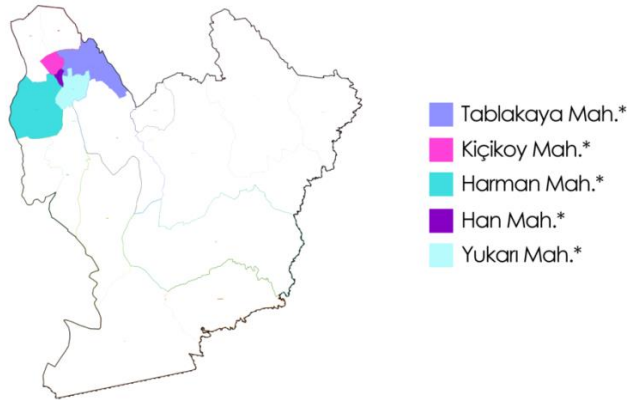
2.4. Değerlendirme

Bu bölümde detaylı irdelendiği üzere araştırma konusu olan Talas, coğrafi konumu itibariyle dünden bugüne önemli bir yerleşim yeri olmuş, pek çok kültür ve medeniyete tanıklık etmiştir. Bu sebeple de bu coğrafyada yaşayan uygarlıklara ait değişik niteliklerde birçok tarihi ve kültürel mirasa ev sahipliği yapmıştır. Talas'ın yer altı zenginliğini oluşturan kaya oyma mekânları, yeraltı şehirleri ve su kanalları gibi arkeolojik değerler, büyük oranda Geç Roma - Erken Bizans dönemlerine dayanmaktadır. Kentin yerüstü kentsel mirası ise daha çok Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde biçimlenmiştir. Talas, bu arkeoloji ve tarihi yerleşim değerleriyle birlikte eski dokunun günümüz yeni yerleşim alanları ile kesiştiği, yer yer iç içe geçtiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, Talas'ın bu önemli yeraltı ve yerüstü kültürel mirasını oluşturan çoklu katman yapısı, bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalı, yerleşimdeki dünden bugüne yaşanan tüm kültürlerin izleri ortaya çıkarılmalıdır. Bu amaçla bir sonraki bölümde, Talas mahalleleri, Müslüman ve gayrimüslim bütünlüğünde ele alınıp karakteristik tarihi yapıların dökümleri, geçmiş ve bugün aralığında detaylı bir şekilde irdelenecektir.

3. TALAS MAHALELERİ VE MİMARİ YAPILANMA

Talas geleneksel yerleşim dokusunun yoğun olduğu ve merkez mahallelerini de oluşturan kentsel sit alanı, yeryüzü şekilleri bakımından belirgin bir şekilde ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Talas ve Yukarı Talas olarak anılan bölge, geleneksel dokunun en yoğunlaştığı ve dik yamaçları ve düz alanlarıyla dikkat çeken yerleşim alanıdır. Birinci bölüm olan Aşağı Talas düz bir ova olup, tarım yapılabilir alanlara sahiptir. Aşağı Talas olarak anılan ve geleneksel yerleşim alanını oluşturan mahalle sınırları Han, Harman ve Kışıköy Mahallelerinin tamamı ile Tablakaya Mahallesi'nin bir kısmını kapsamaktadır. İkinci bölüm olan Yukarı Talas ise bu ovadan yaklaşık 150 metre yükseklikte belirgin kayalık alanlarla ayrılmış bir bölgedir. Bu kayalıkların arasında bulunan kovuk ve mağaralar, yeni inşa edilen yapıların doğal deposu ya da soğukluk mekanları olarak işlevlendirilmiştir (Talas, 2009: 12). Yukarı Talas olarak anılan bölgenin sınırlarını ise Yukarı Mahallenin tamamı ile Tablakaya Mahallesi'nin bir kısmı karşılamaktadır. Bölge, Kayseri ve Aşağı Talas bölgelerine bakan hâkim bir yerleşke konumunda olmuştur. Alböyacıyan (Alpoyachean) ise bu hakim alanı şu şekilde tasvir eder: “*Amfityatro benzeri konumuyla Kayseri sahnesine bakan Anadolu'daki en lüks şehir... Kayalıklara yeni inşa edilen evleri, geniş terasları, kiliseleri, okulları ve hastanesi olan bir şehir*” (Alpoyachean, 1937: 730).

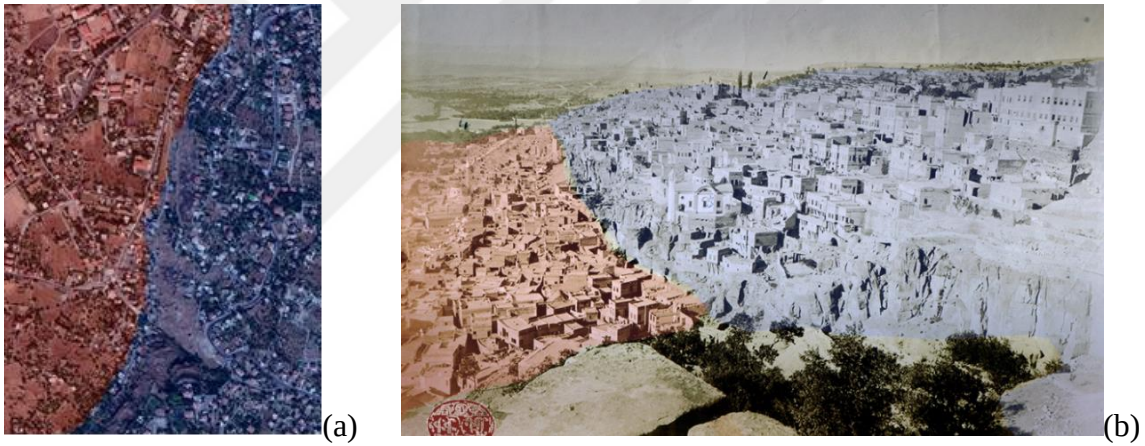

Şekil 3.1. Geleneksel tarihi yerleşim dokusunu oluşturan ve incelenen Talas mahalleleri¹³

Yukarı Talas olarak adlandırılan mevki yüksek eğim ve yamaçtan oluşması sebebiyle topoğrafik yapıya uygun bir şekilde doğal bir yapılaşmaya gidilmiş, dar ve sık sokaklarıyla bir kent silüeti oluşmuştur. Aşırı eğim nedeniyle bazı yapılara farklı kotlardan giriş sağlanarak geleneksel yapı tipolojisine çeşitlilik kazandırılmıştır. Fakat günümüzde

¹³ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

yamaçtaki yapıların tahribata uğraması nedeniyle bölge gezinilebilir ya da yaşanılabilir durumda değildir. Bugün topoğrafya üzerinde bazı yapıların belli belirsiz birtakım izleri görülebilmektedir. Yamaçlardaki bu yoğun dokunun günümüze ulaşamamasındaki en büyük neden ise bölgedeki etkili olan depremler olurken; süreçte yaşanan göçlerle birlikte alanın atıl bırakılması da yapıların daha çok tahrip edilmesine yol açmıştır. Öyle ki Kayseri’de 1835 yılında gerçekleşen 6.2 (I=VIII) büyüklüğündeki deprem sonrası fay sistemi üzerinde bulunan Talas başta olmak üzere Endürlük, Akçakaya, Başakpınar, Gesi, gibi yakın yerleşim yerleri büyük hasar görmüştür. Camilerin minareleri yıkılmış, kilise ve konutlar hasar görerek yer yüzeyinde kırıklıklar oluşmuştur¹⁴ (Tüfekçi ve Aksoy, 2012: 3). Yukarı Talas’tan farklı olarak Aşağı Talas ise arazi şartlarının daha uygun olması, aşağı yerleşim yerlerinin daha serbest ve daha düzenli yapılar inşa edilmesini sağlamış ve bilhassa bu bölgedeki yapıların daha çok korunduğu gözlemlenmiştir.

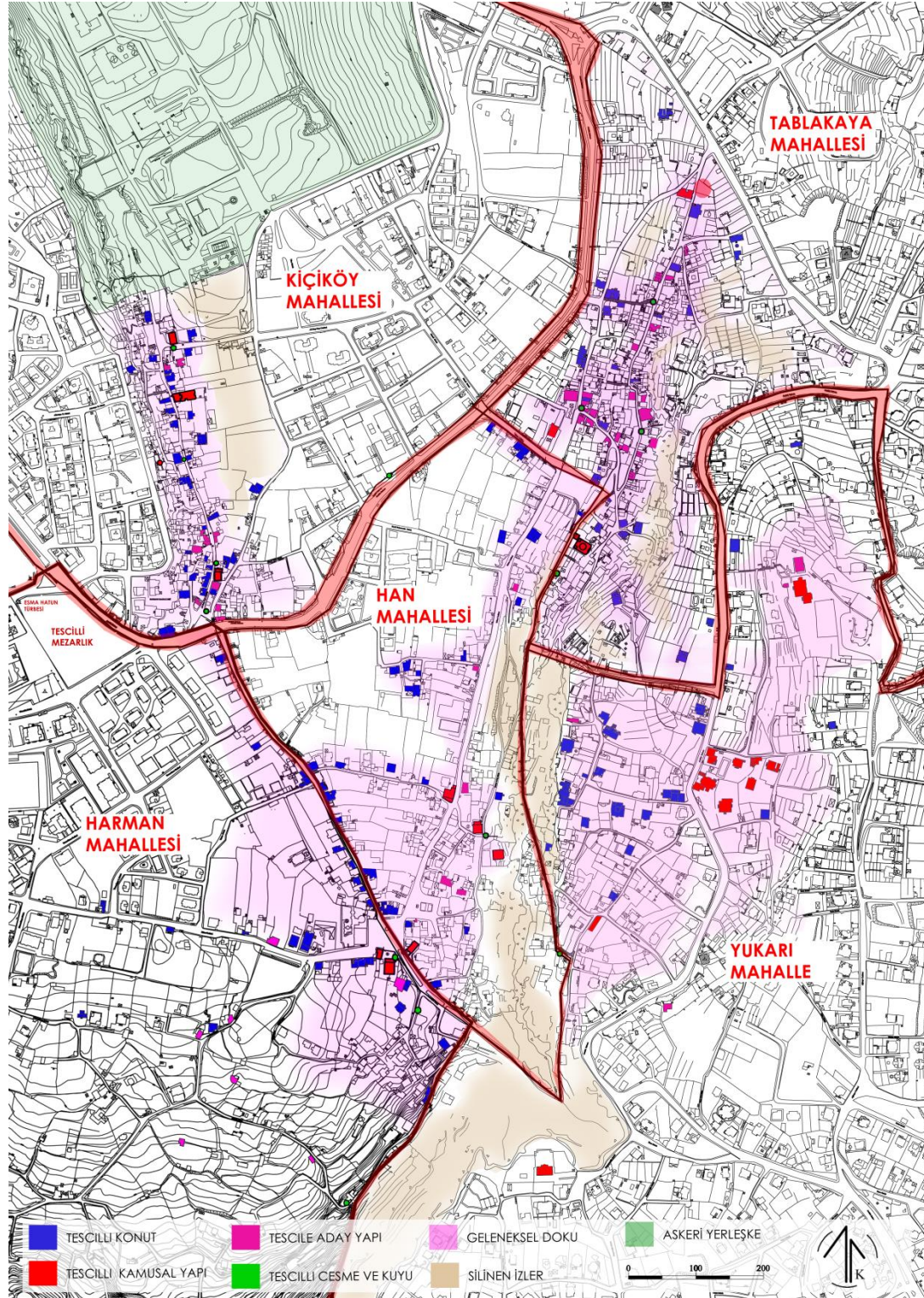
Resim 3.1. Aşağı Talas (kırmızı) ve Yukarı Talas (mavi) a) Uydu görüntüsü, 2020 b) Talas silueti¹⁵ (URL-4)

Bu tez kapsamında Talas’ın geleneksel yerleşim dokusunu oluşturan ve Yukarı - Aşağı Talas bölgelerini kapsayan (Kentsel Sit Alanı ile Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı dâhilinde olan) Han, Harman, Kçüköy, Tablakaya ve Yukarı Mahallelerinin tarihi karakteristik özellikli yapıları inceleme altına alınmıştır. Bu amaçla geleneksel dokunun silinen izleriyle birlikte tescilli ve tescile aday mimari yapıları ile dünden bugüne

¹⁴ 14 Ağustos 1835 yılında gerçekleşen depremde Kayseri yöresi büyük hasar almıştır. Şiddetli sarsıntı sonrası taş duvarlı ve toprak damlı birçok konut, dini yapı ve resmi binalar yıkılmış, şehrin harap bir vaziyette olduğu belirtilmiştir. Merkez nüfusun 40.000 civarında olduğu şehirde deprem sonucu 1064 kişi ölmüştür (Erkiletlioğlu, 2000: 158-159).

¹⁵ Fotoğrafın çekim tarihi tam olarak tespit edilemese de; inşa tarihi 1899 yılı olan ve silüette gözükten Han Cami ile inşa tarihi 1906 yılı olan Amerikan Erkek Okulunun bu silüette yer almaması, fotoğrafın 1899 - 1906 yılları arasında çekilmiş olduğunu göstermektedir.

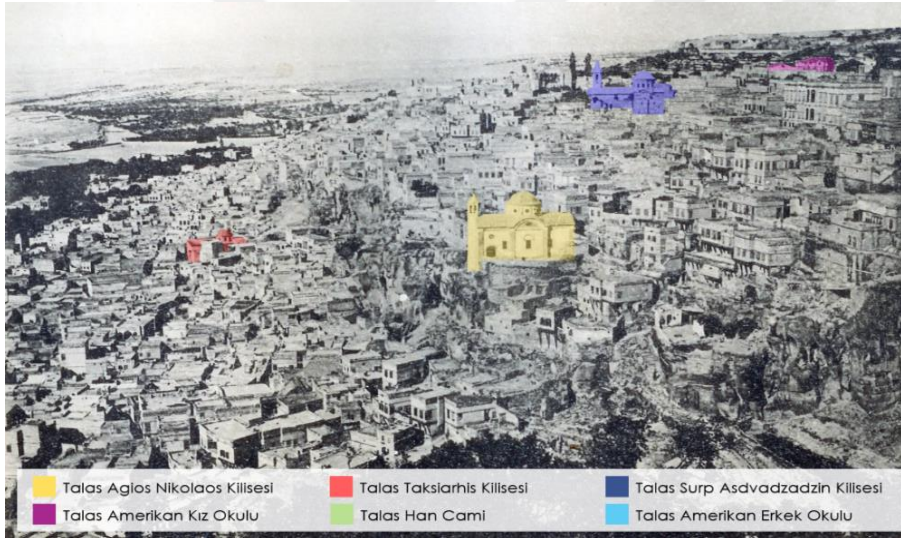
geleneksel dokudaki yaşanan tüm gelişmeler ve değişimler, genel vaziyet planı ve silüetler üzerinden irdelenmiştir.

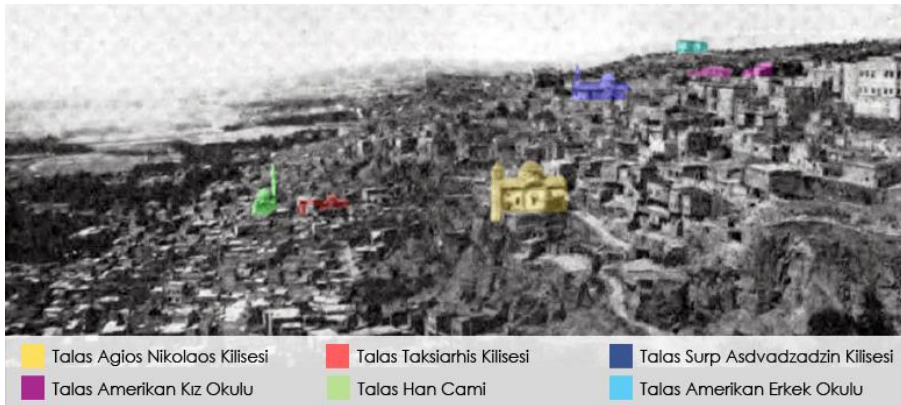
Şekil 3.2. İncelenen Talas mahallelerindeki tarihi yapıların konumları (Bütünlük)¹⁶

¹⁶ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

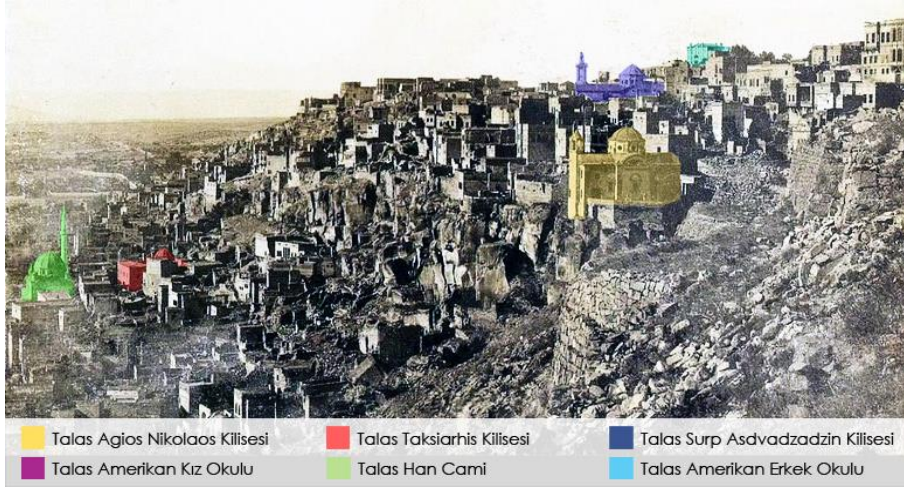
Literatür araştırmaları sırasında Talas'ın 1896 yılından itibaren kayıtlara geçen bazı silüetlerinin yıllar içerisinde benzer açılardan çekildiği görülmüştür. Elde edilen fotoğraflar üzerinden günümüz ile de değerlendirmek amacıyla aynı perspektiften fotoğraflanarak karşılaştırma ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında silüette gözükken bazı önemli yapılar referans alınmış, tarihi akışta Talas silüetindeki değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yerleşke civarındaki önemli yapıların, süreçte teker teker varlıklarını kaybetmesiyle birlikte Talas'ın geleneksel doku bütünlüğünün nasıl yok olduğu ortaya net bir şekilde çıkarılmıştır. Tarihi sürece bakıldığında yerleşimin silüetini oluşturan ve vaziyet planında da okunan yapı birlikteliği, bu bütünselliği sağlamış, kentin kimliğini oluşturarak kentsel hafızanın günümüze taşınmasında büyük öneme sahip olmuştur. Bu yapıların yok olması; kentsel hafızanın kaybına, aynı zamanda kentin *aura*'sının kaybolduğuna da işaret etmektedir.

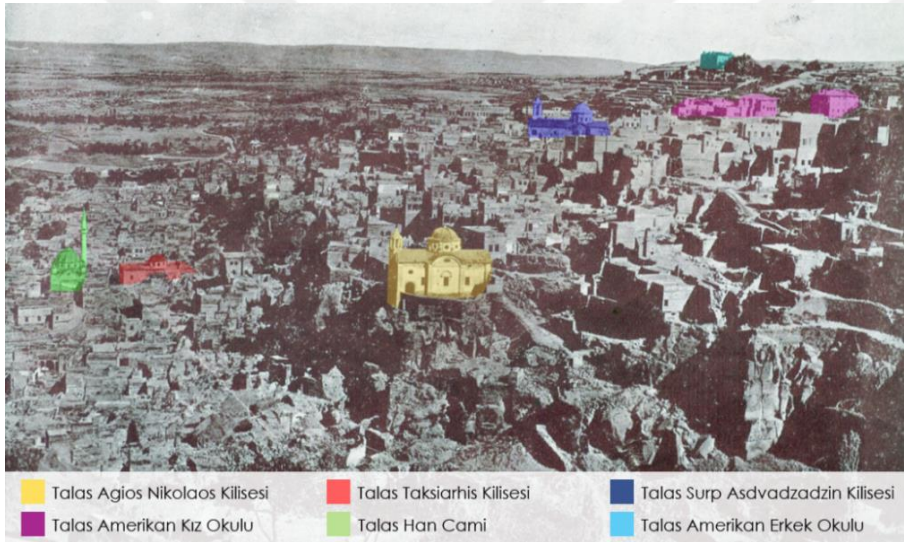
Resim 3.2. Talas, 1896 (Oberhummer ve Zimmerer, 1899: 243)

Resim 3.3. Talas, 1913 (Misyoner Herald, URL-5)

Resim 3.4. Talas, 1927 (URL-6 / Köker, 2005: 164)

Resim 3.5. Talas, 1930'lu yıllar (Talas Yaya Köy Gezileri (Talas, 2009: 8))

Resim 3.6. Talas, 2019

Resim 3.7. Yukarı Talas yamaçları a) 1938 yılı (Talas, 2009: 8) b) 2020 yılı

Bu bölümde Talas mahallelerinin geleneksel dokusunu oluşturan ve süreçte fonksiyonel değişimlerle birlikte belli derecelerde fiziksel müdahalelere uğrayarak günümüze kadar ulaşabilmiş tarihi Müslim-gayrimüslim anıtsal/kamusal yapılar detaylı irdelenmiştir. Bu incelemede temel amaç yapıların özgünlük değerlerinin fiziksel müdahalelerle ne durumda olduğunu belgelemektir. Yapıların bu özgünlük durumları yerleşimdeki bütünselliğin kilit anahtarıdır. Bugün olmayan ama varlığı bilinen anıtsal/kamusal yapılar da bu çalışmaya belgeleme amaçlı olarak dahil edilmiştir. Bu şekilde geçmişte kalan izler ile kent hafızası bütüncül bir bakış açısıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Talas ilçesi dahilinde yer alan sivil mimarlık örneklerini inceleyen bazı tezler bulunmaktadır (Ünlüdil, 2018; Turgut, 2019). Bu sivil mimarlık örneklerinden tescilli ve tescil edilebilecek aday yapılar ile günümüzde yok olan/silinen yapı izlerinin yerleri, bütünlük içerisinde haritalarda gösterilmiştir. Fonksiyon değişikliğine gidilerek aşırı değişikliklere tabi tutularak özgünlüğü bozulan konutlar da detaylı incelenen yapılar listesine eklenmiştir. Buna göre kentsel hafızanın ve bütünselliğin önemli taşıyıcıları olan fakat birtakım nedenlere bağlı olarak silinen veya silinmesi an meselesi olan toplam 29 kamusal ve sivil mimarlık örnekleri bu kapsamda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Öncelikle bu eserlerin özgün işlevi ile günümüze kadar olan süreçteki işlevleri ve mevcut işlevi tespit edilerek bir analiz listesi oluşturulmuş, ortaya çıkan liste sonrası yapıların fiziksel müdahale ölçütleri analiz edilerek derecelendirilmiştir. Değerlendirme altına alınarak incelenen yapılar genel itibari ile şu şekilde sınıflandırılmıştır;

- *fonksiyonu özgün halde devam eden fakat bir takım ufak müdahalelere uğrayan* (fiziksel müdahale az: yapının plan şemasında değişiklik yapılmadan daha çok yapının malzeme ve

mimari elemanlarında iyileştirme ve sağlıklılaştırma çalışmalarının yapıldığı yüzeysel müdahaleler (▲: 3 yapı)),

- *fonksiyonu özgün ya da farklı işlevle değiştirilen ve bir takım yok olma, değişim ve eklemlenme gibi müdahalelere uğrayan* (fiziksel müdahale orta: yapının vaziyet planında (yapı-sokak ve yapı-parcel ilişkisi) ve genel plan şemasında kısmi yok oluş, değişim ve eklemlenme gibi kısmi müdahaleler (◆: 13 yapı)),

- *fonksiyonu özgün ya da farklı işlevle değiştirilen ve ağır müdahalelere uğrayan* (fiziksel müdahale çok: yapının vaziyet planında (yapı-sokak ve yapı-parcel ilişkisi), plan şemasında, cephe düzeninde ve yapı malzemelerinde büyük çapta yok oluş ve değişimle birlikte yapı dilinin değiştirildiği, özgünlüğün büyük ölçüde bozulduğu ve okunabilirliğin güçleştiği müdahaleler (▼: 9 yapı)),

- *günümüze ulaşamayan yapılar* (—: 4 yapı).

Çizelge 3.1. İncelenen Müslim/Gayrimüslim yapılarına dair analiz çizelgesi

İncelenen Mahalleler	İncelenen Müslim/Gayrimüslim Yapıları	Analiz İçerikleri		
		Süreçteki İşlev/ler	Mevcut İşlevi	
HAN MAHALLESİ	Han Cami (19.yy) (▲)		Cami	Cami
	Harman Hanı (19.yy) (◆)		Depo Dükkan	Kıraathane
	Ali Saip Paşa Hamamı (19.yy) (◆)		Hamam	Hamam
	Taksiarhis Kilisesi (18.yy) (▼)		Depo Konut	Kullanılmıyor
	Surp Toros Kilisesi (17.yy) (—)		Günümüze ulaşamayan yapının konumu da tam olarak tespit edilememiştir.	

Çizelge 3.1. (devam) İncelenen Müslim/Gayrimüslim yapılarına dair analiz çizelgesi

İncelenen Mahalleler	İncelenen Müslim/Gayrimüslim Yapıları	Analiz İçerikleri		
		Süreçteki İşlev/ler	Mevcut İşlevi	
HARMAN MAHALLESİ	Harman Cami (◆)		Cami	Cami
	Rüştiye Mektebi (19.yy) (◆)		Konut Ahr Kütüphane	Kütüphane
	Okutan Konağı (19.yy) (▼)		Restoran	Restoran
	Dr. Behçet Bey Evi (17.yy) (▼)		Restoran	Kullanılmıyor
	Agios Georgios Kilisesi (➡)		Günümüze ulaşamayan yapının konumu da tam olarak tespit edilememiştir.	
KİÇİKÖY MAHALLESİ	Ali Saip Paşa Cami (19.yy) (▲)		Cami	Cami
	Kıçıköy Aşağı Cami (19.yy) (◆)		Cami	Cami
	Tol Kilise (▼)		Depo	Sanat Galerisi
	Protestan Okulu (19.yy) (▼)		Konut	Kullanılmıyor
TABLAKAYA MAHALLESİ	Panagia Kilisesi (19.yy) (◆)		Cami	Cami
	H. Ali Kürtüncü Konağı (19.yy) (▼)		Kültür Merkezi	Kültür Merkezi

Çizelge 3.1. (devam) İncelenen Müslim/Gayrimüslim yapılarına dair analiz çizelgesi

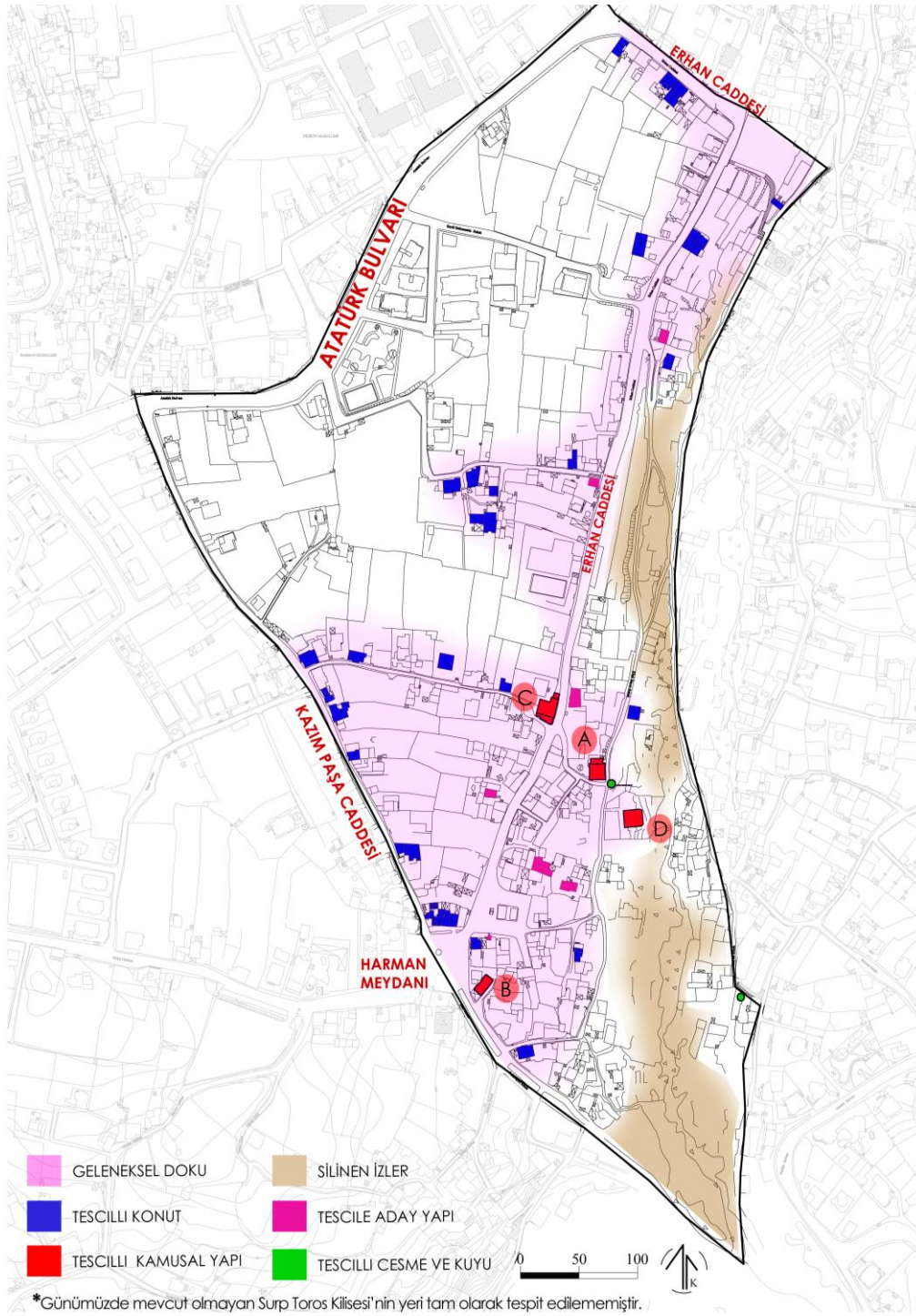
İncelenen Mahalleler	İncelenen Müslim/Gayrimüslim Yapıları		Analiz İçerikleri		
			Süreçteki İşlev/ler	Mevcut İşlevi	
YUKARI MAHALLE	Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi (AKOY) ve yapıları				
	1-	Kız Okulu Binası (19.yy) (▼)		Hastane Yetimhane Konukevi Restoran	Kullanılmıyor
	2-	Kız Okulu Ek Bina (20.yy) (◆)		Hastane Yetimhane Konukevi Restoran	Konukevi
	3-	Dispanser Binası (19.yy) (◆)		Hastane Yetimhane Ofis	Ofis
	4-	Büyük Hastane Binası (20.yy) (▼)		Depo Ahır Lojman	Kullanılmıyor
	5-	Misyoner Konutu (19.yy) (◆)		Hastane Yetimhane Lojman Konukevi	Konut
	6-	Dr. Dodd Konutu (19.yy) (◆)		Hastane Yetimhane Lojman Konukevi	Ofis
	7-	Hemşire Evi ve Ahır (19.yy) (◆)		Lojman Çamaşırhane	Depo
	Amerikan Erkek Okulu Yerleşkesi (AEOY) ve yapıları				
	1-	Seyir Binası (20.yy) (▲)		Seyir Alanı	Seyir Alanı
	2-	Atölye Binası (20.yy) (◆)		Yemekhane Depo	Yemekhane
	3-	Erkek Okulu ve Wingate Konutu (20.yy) (◆)		Hastane Yetimhane Ofis	Gençlik Merkezi

Çizelge 3.1. (devam) İncelenen Müslim/Gayrimüslim yapılarına dair analiz çizelgesi

İncelenen Mahalleler	İncelenen Müslim/Gayrimüslim Yapıları		Analiz İçerikleri	
			Süreçteki İşlev/ler	Mevcut İşlevi
YUKARI MAHALLE	Kuyumcular Çarşısı (19.yy) (▼)		Depo	Kullanılmıyor
	Talas Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi (19.yy) (→)		Günümüze ulaşamayan yapının konumu da tam olarak tespit edilememiştir.	
	Agios Nikolaos Kilisesi (19.yy) (→)		Günümüze ulaşamayan yapının konumu da tam olarak tespit edilememiştir.	
(▲) : Özgün İşlev / Az Fiziksel Müdahale (◆) : Özgün ya da Değişen İşlev / Orta Fiziksel Müdahale (▼) : Özgün ya da Değişen İşlev / Çok Fiziksel Müdahale (→) : Günümüze Ulaşamayan Yapılar				

3.1. Han Mahallesi ve İncelenen Yapılar

Han Mahallesi (Şekil 3.3.), Yukarı Talas'ın sonlandığı yani yüksek engebenin bittiği sınır ile Aşağı Talas'ın başladığı ve kot farkının pek olmadığı bir topografya üzerinde şekillenmiş bir yerleşimdir. Bugün Han Mahallesi'nde geleneksel doku içerisinde yer alan ve bu tez kapsamında incelenen yapılar ise şunlardır; Han Cami, Harman Hanı, Ali Saip Paşa Hamamı, Rum cemaatine ait Taksiarhis Kilisesi ve Ermeni cemaatine ait Surp Toros Kilisesi (yapı günümüzde mevcut değildir ve konumu da tam olarak tespit edilememektedir fakat arşiv belgelerinde yer alır).

A- Han Cami, B- Harman Hanı, C- Ali Saip Paşa Hamamı, D- Taksiarhis Kilisesi

Şekil 3.3. Han Mahallesi tescilli yapı haritası¹⁷

3.1.1. Han Cami

Kitabe, kapı kemerinde beyaz mermer üzerine yazılmış ikişer mısralık yedi satırdan oluşmaktadır. Kitabenin alt sağ ve sol taraflarına *gülbezek* kabarıklar ile süslemeler

¹⁷ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

yerleştirilmiştir. İnşa tarihi olarak kitabede H.1316/M.1899 yılı geçmektedir. Ayrıca kitabesinde caminin banisi Meşihat Müsteşarı Derviş Efendi olarak geçerken, II. Abdülhamit Han zamanında inşa edildiği ve kendisine övgüler yazıldığı görülmektedir¹⁸. Yapı, 1977 yılında tescil altına alınmıştır.

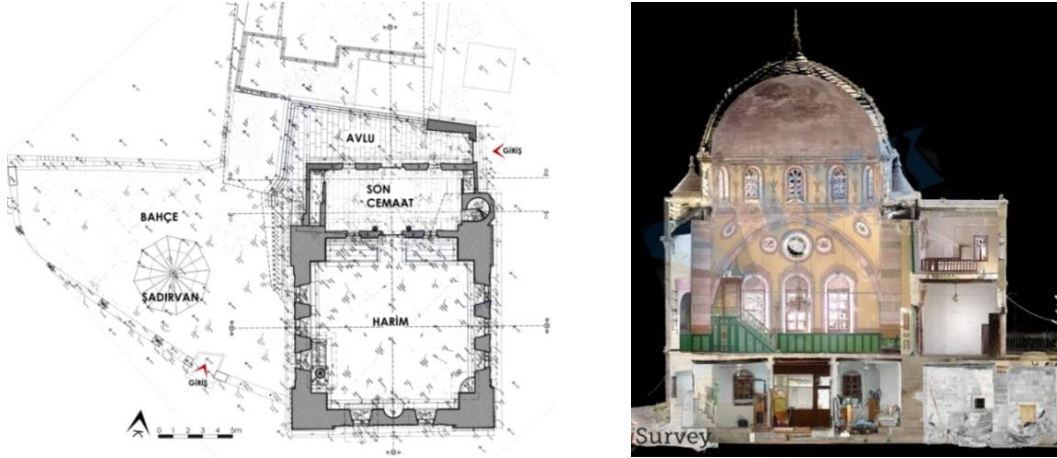
Talas Han Cami'nin orijinal plan şeması ile günümüze ulaştığı söylenilebilir. Cami iki katlı olarak inşa edilmiştir. Avludan, caminin son cemaat yerine ve buradan harime giriş sağlanırken aynı zamanda caminin batı duvarına bitişik bir merdiven ile alt avlu kotuna, diğer bir deyişle bahçeye inilmektedir. Bahçe kotundan ikinci bir girişi olan caminin alt katına ise bahçeye açılan kapıdan girilmektedir.

Resim 3.8. Han Cami, 2020 a) Üst kot avlu ve cami girişi b) Alt kot bahçe ve cami girişi

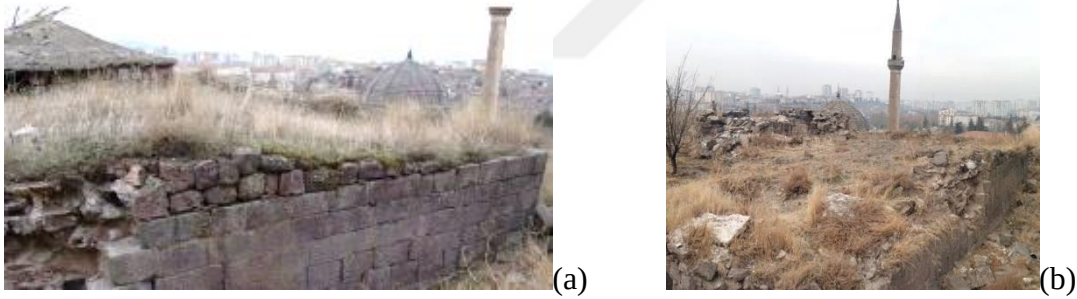
Caminin son cemaat mahalli iki katlıdır. Zemin kat, son cemaat mahallini oluştururken, birinci kat kadınlar mahfili olarak ayrılmıştır. Alt ve üst katların döşemeleri düz dam şeklinde inşa edilmiştir. Bu son cemaat mahallinin malzeme ve işçiliği, cami ile kıyaslandığında daha geç dönem olma olasılığı yüksektir. Bir doğal afet sonucu yıkılmış ve tekrar inşa edilmiş olduğu da ihtimal dahilindedir. Caminin güneydoğusunda yer alan minareye de son cemaat mekanından ulaşılmaktadır. Son cemaat mahalline açılan harim giriş kapısı ise diğer giriş kapılarından farklı olarak kitabesi olan kemerli bir kapıdır. Kapı kemerinin kilit taşı *akantüs* yaprağı şeklinde biçimlendirilmiştir.

¹⁸ Detaylı bilgi için Bkz. Türkmen, 1997.

Şekil 3.4. Zemin kat planı ve 3D kesit¹⁹

Cami, 2005-2006 yıllarında onarıma girmiştir. Zaman içerisinde yapının plan şemasında belirgin bir değişiklik yapılmadığı görülmektedir. Sadece caminin minare bütünlüğünün 2007 yılında bozuk olduğu çekilen bir fotoğraftan tespit edilmiştir. Resimlerde minarenin şerefe bölümünün yıkılmış olduğu ve sonradan yenilenecek tamamlandığı görülmüştür.

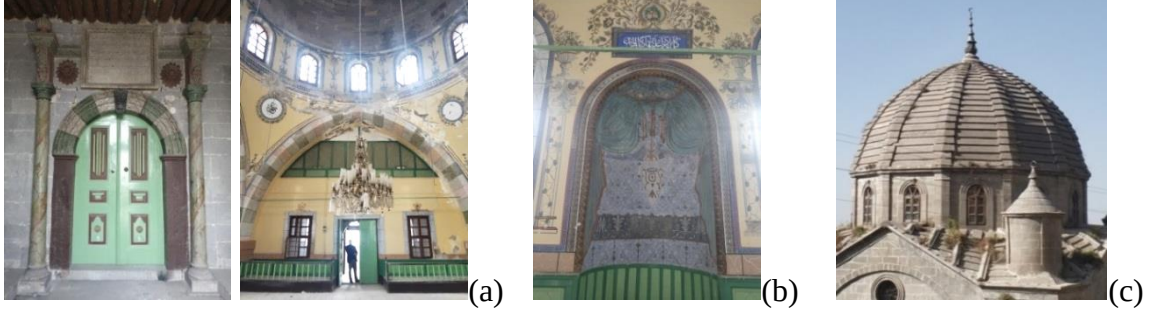

Resim 3.9. Han Cami minaresi (Taksiarhis Kilisesi batı cephesi) a) Minarede bozulma, 2007 (Güngör Açıkgoz, 2007) b) 2020 yılı

Cami pencereleri, Talas'ta görülen diğer camilerdeki pencere tiplerinde olduğu gibi iç mekanda yuvarlak kemerli nişler içinde, dış cephede ise dikdörtgen çerçeve içindedir. Harim bölümünde ve kubbe iç yüzeylerinde özgün kalem işçilikleri, sıva üzerine çiçek ve bitki motifleri gibi bitkisel bezemeler sıklıkla yer almaktadır. Sütun başlıklarında ise oyma taş bezeme detayları göze çarpmaktadır. Caminin bir diğer dikkat çeken özelliği ise kubbe dış yüzeyinin taş malzeme ile kademeli olarak basamaklı bir şekilde kaplanmış olmasıdır. Talas'ta bulunan diğer camilerden yine farklı olarak kubbeyi taşıyan kemerlerin oturduğu köşelerde (ayakların üst kısmına) ağırlık kuleleri konulmuştur. Bu kulelerin üzerleri ise

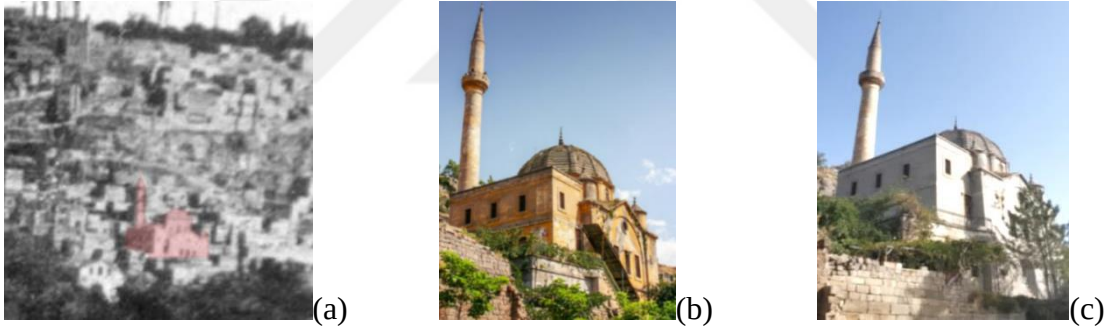
¹⁹ UMK Mimarlık Restorasyon firması tarafından hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzenlenmiştir.

minyatür kubbeler ile örtülmüştür. Ağırlık kulelerinin dekoratif amaçtan çok, statik açıdan önem teşkil ettiği belirtilmektedir (Türkmen, 1997: 157).

Resim 3.10. Han Cami iç mekanı ve kubbe detayı, 2020 a) Harim girişi ve harim-kadın mahfili ilişkisi b) Mihrap ve iç bezemeler c) Kubbe detayı

Günümüzde özgün fonksiyonu ile kullanılan yapının mevcut durumu incelendiğinde, cepheler ve yapı içinde bir takım sıva dökülmeleri ile az derecede fiziksel müdahale geçirdiği söylenebilir.

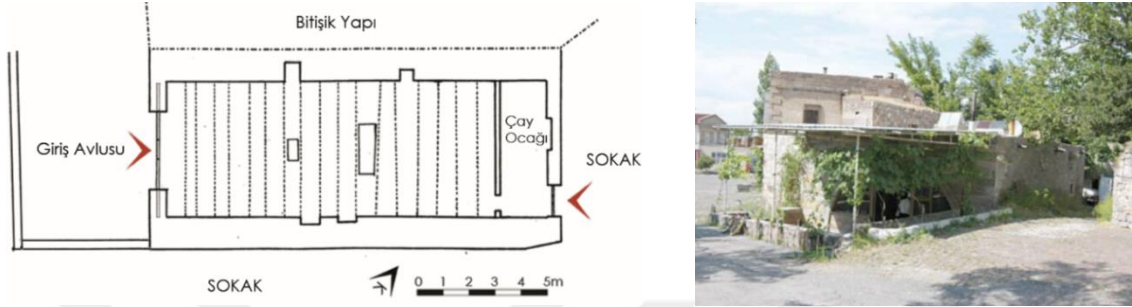

Resim 3.11. Han Cami kuzey ve batı cepheleri a) 1908 (Talas, 2009: 8) b) Restorasyon öncesi (URL-7) c) 2020

3.1.2. Harman Hanı

Yapının kimin tarafından ve hangi tarihte yaptırıldığı bilinmemektedir. Kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili bir kaynakta, 19. yüzyılın ikinci yarısında etrafında bulunan Harman Cami ve Rüştîye mektebi ile birlikte yapılmış olabileceği ileri sürülmektedir (Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2008: 1171). Dikdörtgen **plan şemasına** sahip olan yapı, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda inşa edilmiştir. Yapıya güneybatı cephesindeki kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Hanın üst örtüsü, sağ ve sol cephelerinde bulunan on adet sivri kemer arasına döşenmiş sal taşlarından oluşturulan sivri tonozla

örtülmüştür. Girişinden itibaren altıncı ve yedinci kemerler arasındaki boşluk, hanın aydınlatılması ve havalandırılması için düzenlenmiştir. Hanın beden duvarlarında özgün şemasında herhangi bir pencere açıklığı yer almazken sonradan iki adet pencere eklenmiştir.

Resim 3.12. Harman Hanı, plan ve güney cephesi, 2020

Günümüzde kıraathane olarak işletilen han, yıllar içerisinde farklı tadilatlar geçirmiştir. Yapının üst örtüsü önceden toprak kaplı iken, 1999-2000 yılındaki onarımda betonarme olarak yenilenmiştir. Kemerlerin üzengi noktaları baz alındığında ise zemin kotunun yaklaşık 1-1.5 m. kadar yükseltildiği anlaşılmaktadır.

Resim 3.13. Harman Hanı a) Han Giriş b) Tonoz arası ve duvar penceresi c) Üzengi d) 1997 (Türkmen, 1997) e) 2020

3.1.3. Ali Saip Paşa Hamamı

Hamamda herhangi bir kitabeye rastlanılmazken Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü (KVBM) arşivinde Ali Saip Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilen H. 1307/M. 1889 tarihli belge mevcuttur. Ayrıca Ankara Vilayeti Salnamesi Defteri H. 1318/M. 1900 tarihli Kayseri ile ilgili bölümünde şu bilgi yer almaktadır: “...Yine o sene (H. 1305/M. 1887) zarfında Talas Karyesine Serasker, merhum Ali Saip Paşa tarafından müceddeden ve muntazam bir cami-i şerif ile bir su mahzeni ve bir hamam inşa kılınmış ve Harman Cami-i Şerifine de bir minare yapılmıştır...”(Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998: 139).

Yine KVBM arşivinde yer alan 586 numaralı defterin 240. sayfasının 240. sırasındaki belgede hamamla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

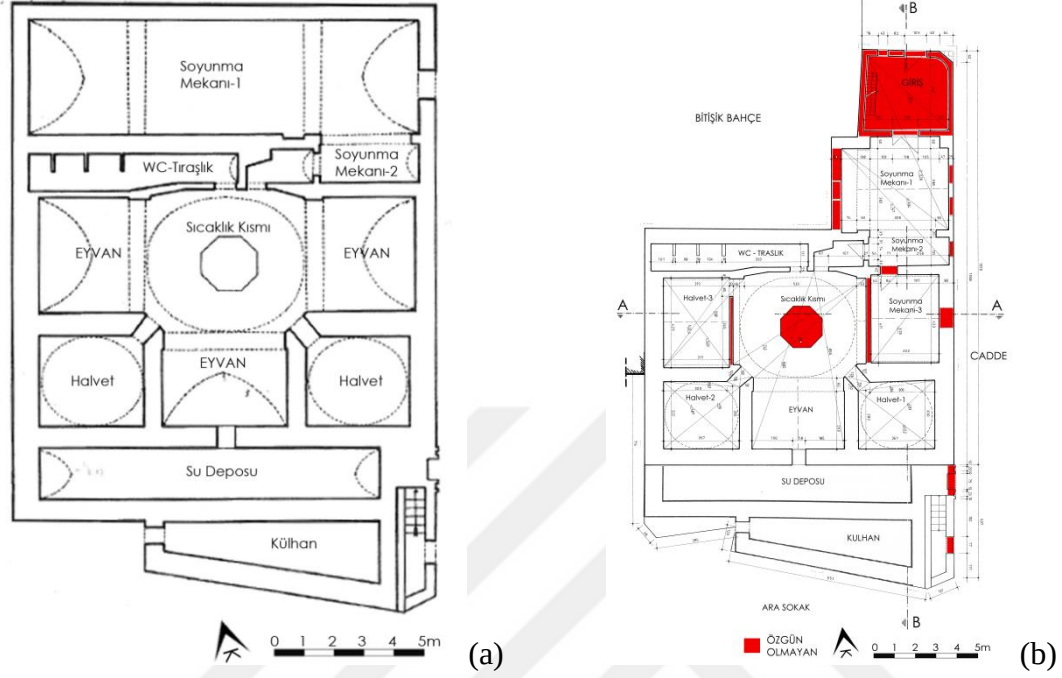
... Medine-i Kayseriyye'ye tabi Talas Kasabasında Han mahallesinde vaki bir taraftan Protestan Mektebi ve etrafı selalesi tarik-i mahdüt tarbian 640 mira arsada mebn-i iki halvet ve oniki kurnayı ve müstemilat-ı saire-i malüme-yi havi bir bab hamam ve suyu hamam-ı mezkûre cereyan itmek üzere tastan kesme kiber bir kıt'a su mehzenini... (Denktaş, 2000: 224).

Ali Saip Paşa Hamamı, 1977 yılında koruma altına alınarak tescillenmiştir.

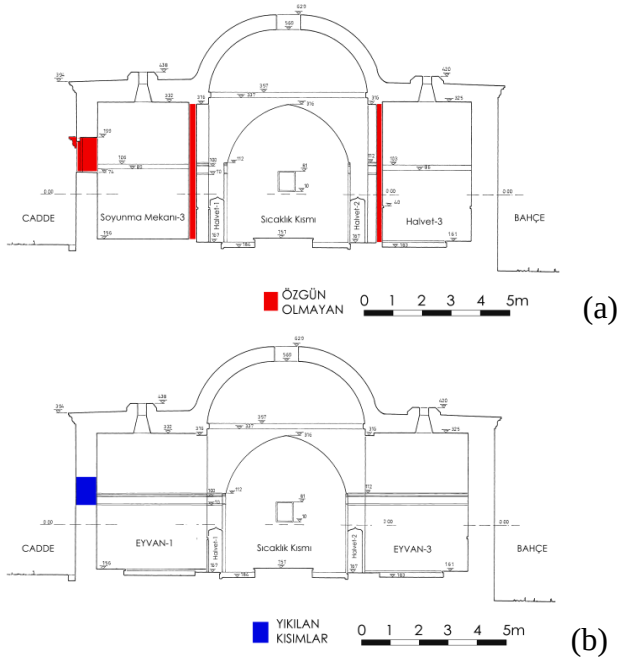
Özgün plan şemasında yer alan sıcaklık mekanı merkezi bir mekan olup üzeri kubbeli, üç eyvan ve iki halvetten oluşmaktadır. *Halvetler*, sıcaklığın güneydoğu ve güneybatı köşelerinde simetrik olarak bulunurken mahallere köşe kapılarından ulaşılmaktadır. Simetrik yapılan bu iki halvetin üzerleri kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık kısmına açılan bir başka mekan ise tuvalet ve traşlık kısmıdır. Su deposu ve *külhan* bölümü ise hamamın güney cephesinde yer alır. *Külhanın* doğu cephesinde, dışarıdan yaslanmış bir merdiven ile hamamın üst kısmına çıkılır. Günümüzde yapı halen aynı fonksiyon ile işlevini sürdürse de özgün şemasından uzaklaşarak farklı müdahaleler geçirmiştir.

2006 yılında yapılan bir değerlendirmede yapının kullanılmadığı, iç kısımların harap bir vaziyette olduğu belirtilmiştir (Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2009: 1174). İlk inşasında üç eyvan ve iki halvetli bir plana sahip olan hamam, süreçte yapılan onarımlar neticesinde plan şemasında değişiklikler meydana gelmiştir. Yapıya süreçte yeni bölümler inşa edilerek özgün fonksiyonların yerine farklı fonksiyonlar ilave edilmiştir. Yapılan mekânsal bölünmelerin ve müdahalelerin tam olarak tarihi bilinmemektedir. Özgün simetrik iki halvete ek olarak batı yönündeki eyvan, ince bir

duvar ile bölünerek üçüncü bir halvet mekanı oluşturulmuştur. Bu şekilde hamamın sıcaklık mekanının uzunca bir süre tek eyvan ve üç *halvet* ile işlev görmüştür.

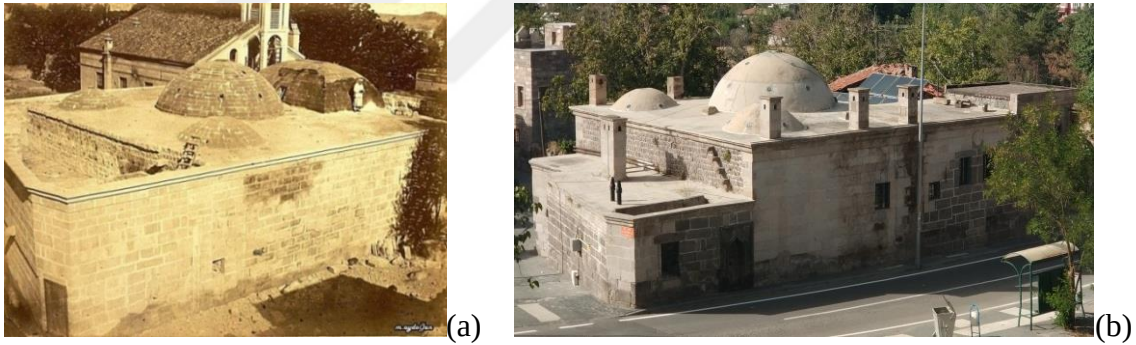
Şekil 3.5. Farklı dönemlere ait plan şemaları a) Restitüsyon planı (Denktaş, 2000: 229) b) 1981 yılı planı²⁰ (KVBM Arşivi, 1981)

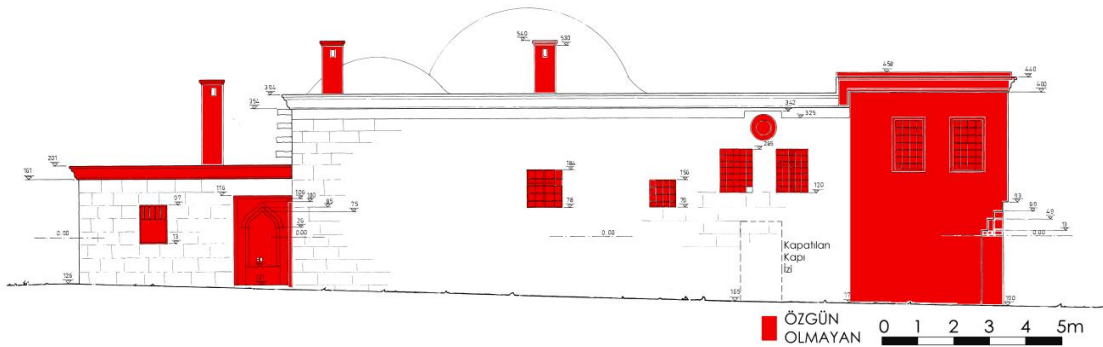
Şekil 3.6. A-A kesiti (KVBM Arşivi, 1981) a) 1981 yılı b) Restitüsyon projesi

²⁰ Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü (KVBM) arşivinde yer alan 1981 yılı rölöve projesi üzerinden düzenlenmiştir.

Tarihi tam olarak tespit edilemeyen fakat inşa tarihine yakın olarak adlandırılan bir fotoğraf; günümüzde hamamın doğu cephesinde bulunan pencere ve kapıların özgün olmadığını ve sonradan cepheye yapılan müdahaleleri açıklıkla göstermektedir. Fotoğraftan anlaşılan bir diğer husus ise hamamın *külhan* bölümünün parapet yüksekliğinin, hamam yapısı ile aynı seviyede örüldüğüdür. Günümüzde ise *külhan* mekanının üstündeki parapet kaldırılmıştır. Yine ana kubbenin kuzeyinde yer alan ve günümüzde mevcut olmayan bir tonozun da olduğu fotoğrafta görülmektedir. Bu tonoz ise sonradan yıkıldığı düşünülen ve bahçede bulunan duvar kalıntılarının da bunu desteklediği restitüsyon planındaki özgün soyunma mahallini işaret etmektedir (Şekil 3.5.). Ayrıca kubbe dışında yapının üst döşemesinde hiçbir mimari elemanın (bacalar vb.) yer almadığı, cadde cephesine sonradan bir adet çeşme eklendiği yine aynı fotoğraftan karşılaştırma yapılarak tespit edilmiştir. Ayrıca bulunan görsel sayesinde hamamın kuzeybatısında yer alan fakat günümüzde mevcut olmayan bir şapelin varlığı da bu fotoğrafla ortaya konulmuştur (Resim 3.14.).

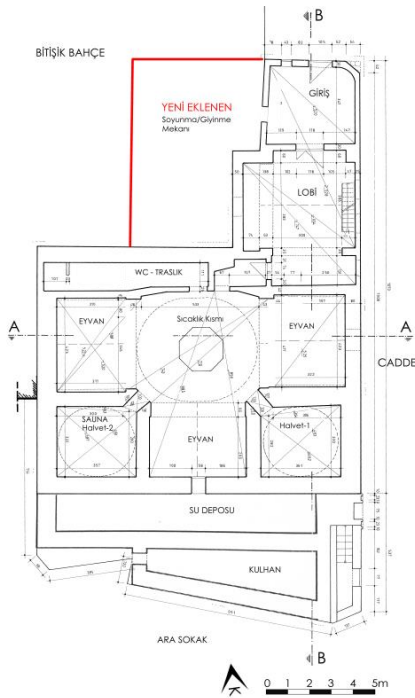

Resim 3.14. Ali Saip Paşa Hamamı (doğu cephe) a) İnşa tarihine yakın dönem (URL-8) b) 2020

Şekil 3.7. Ali Saip Paşa Hamamı doğu cephesi (KVBM Arşivi, 1981)

bahçe içerisine yeni bir soyunma/giyinme bölümü de eklenmiştir (Resim 3.16. - Şekil 3.9.). Günümüzde lobi şeklinde işlevlendirilen eski soyunma alanı ise asma kat ile bölünmüştür (Resim 3.17.). Böylelikle, özgün plan şemasındaki bazı bölümlerin restorasyon çalışması kapsamında göz ardı edildiği görülmektedir. En bariz örneklerden birisi de; restitüsyon projesinde de görülen ve fotoğraflardan da tespit edilen kuzey cephedeki yıkılan soyunma mahalidir. Bu soyunma mahallinin mekânsal olarak doğru bir şekilde tamamlanmaması, özgün plan şemasına tam olarak geri dönülmediğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Yapı, muhtes eklerle birlikte özgün plan şemasından uzaklaşmıştır.

Şekil 3.9. 2020

Resim 3.16. Yeni eklenen yapı, 2020

Resim 3.17. Lobi üzeri yeni asma kat, 2020

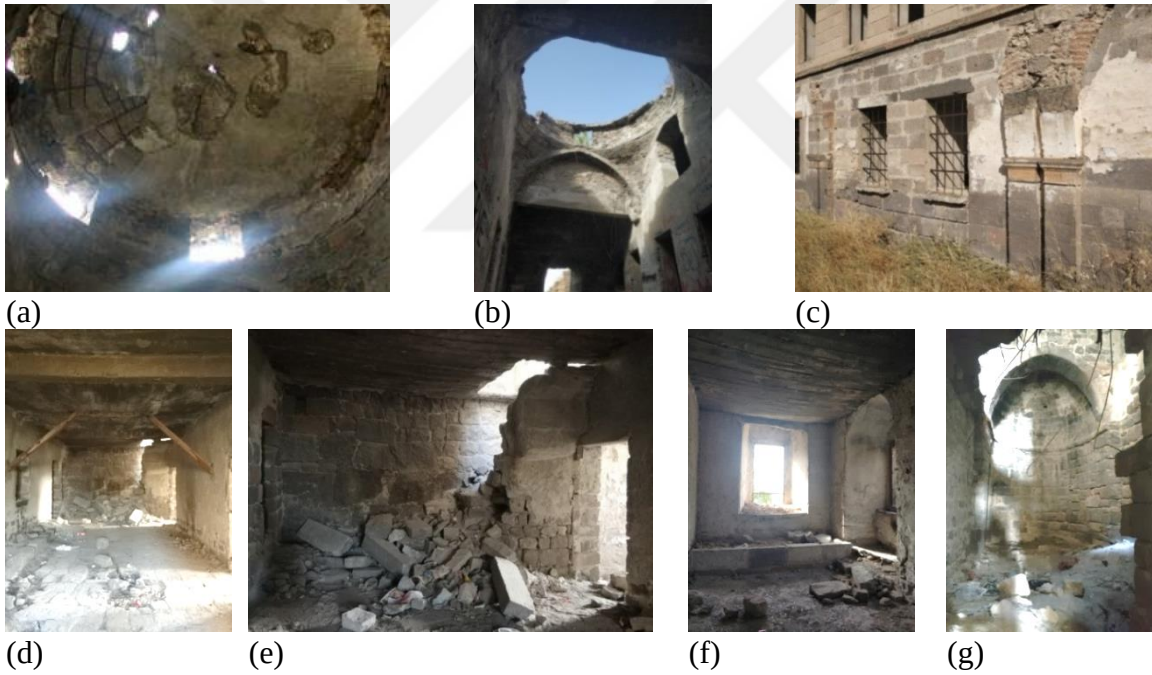
3.1.4. Taksiarhis Kilisesi

Kitabesi bulunmayan yapıyla ilgili süreçte birçok bilgi karmaşası yaşanmıştır. Farklı kaynaklarda farklı fonksiyonların yanı sıra farklı kilise isimleriyle de anılmıştır. Levidis, deprem nedeniyle yıkılmış olan bir kilisenin yerine 1729 yılında inşa edildiğini aktarmaktadır (Hrant Dink Vakfı, 2016: 208). Öyle ki bu tarih dikkate alındığında depremin 1717 yılında Kayseri’de²² gerçekleşen yaklaşık 5.7 (I=VII) büyüklüğündeki deprem olma olasılığı yüksektir (Tüfekçi ve Aksoy, 2012: 3). İoannidis ise 1896 yılında

²² Deprem, şubat ayı ortalarında çok şiddetli bir sarsıntı şeklinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu şiddetli depremle birlikte birçok cami, medrese, kütüphane vb. yapılar hasar almış, bir kaçı yıkılmıştır (Erkiletlioğlu, 2000: 157).

yayımladığı kitabında kilisenin 30 yıl önce yenilendiğini belirtmiştir. Dolayısıyla 1860'lı yıllarda kilisenin tekrar onarıldığı görülmektedir (İoannidis, 1896: 48). Yapım tekniği, malzemelerin durumu ve diğer özelliklerin ışığında kilisenin onarılan kısımları, 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

Tapu kayıt belgelerine²³ göre Taksiarhis Kilisesi'nin mülkiyet durumu 1946 ve 1948 yıllarında değiştiği ve satış sonrası yapının konuta dönüştüğü bilgisi mevcuttur. Yapı, mübadeleye tabi olan Rumlara ait kilise olarak belirtilirken 1954 yılındaki kayıtlarda 'bahçeli kagir ev' olarak geçmektedir. Tarihi karakteristik özellik taşıyan kilise yapısı, bu dönüşümün ardından uzun bir süre konut olarak kullanılmış, 2005 yılında kamulaştırılmıştır. 2008 yılında ise Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü tarafınca afete maruz şerhi düşülmüştür.

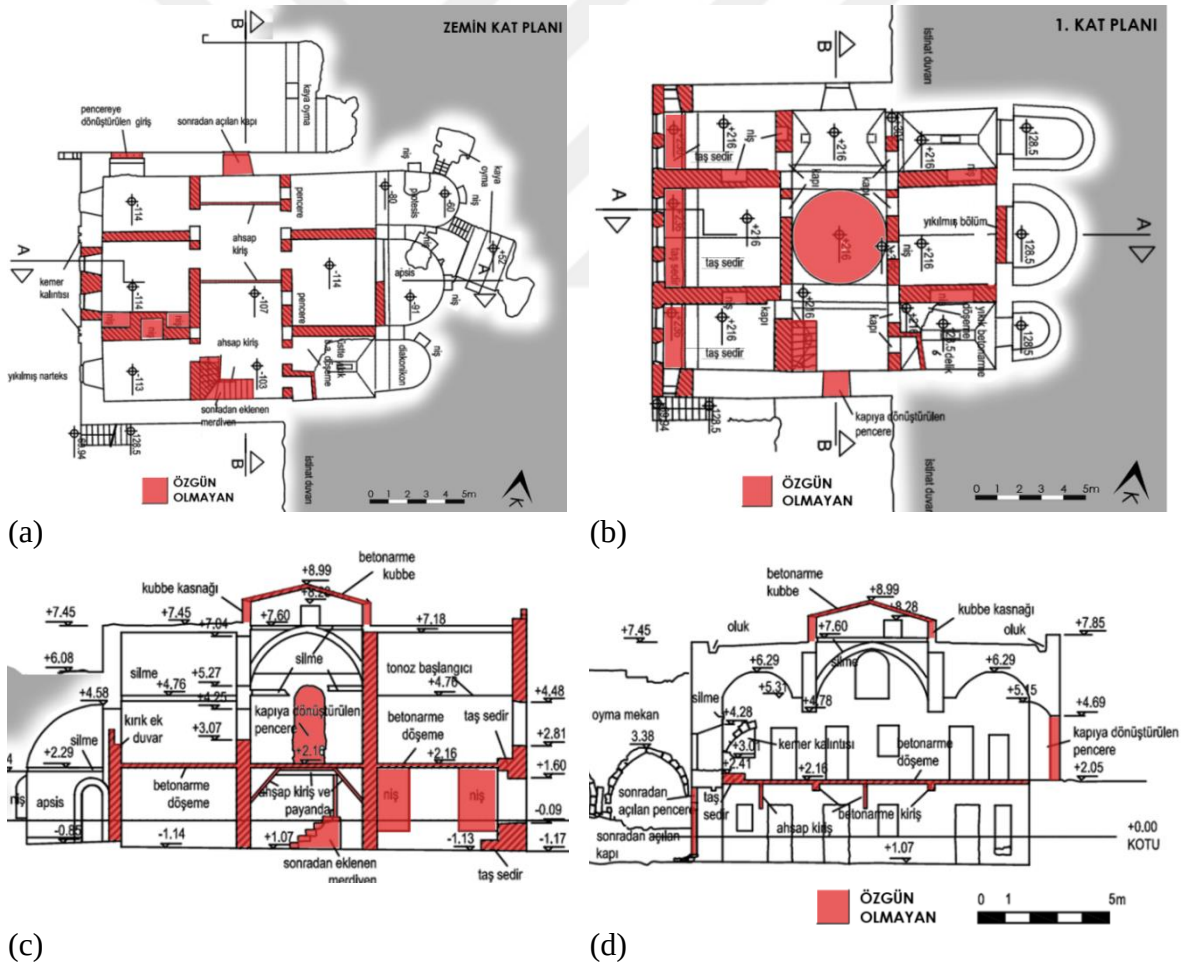

Resim 3.18. Taksiarhis Kilisesi a) Muhtes kubbe, 2007 (Güngör Açıkgoz, 2007) b) 2020 c) Narteks izleri, 2020 d) Betonarme döşeme e) Muhtes iç merdiven f) Eklenen duvar g) Yıkılan yan apsis

Yapı, üç nefli bazilikal planı ve yarım daire planlı apsisi ile sade bir Rum kilisesi şemasına sahiptir. Özgün kalabilen batı cephesindeki plastır ve kemer kalıntılarından anlaşılan odur ki *narteks* üç birimlidir. Kilise, zaman içerisinde işlevini yitirerek özel mülkiyete geçmiş ve konuta dönüştürülmüştür. Bu müdahalelerden en ağırı ise yapının taşıyıcısını da

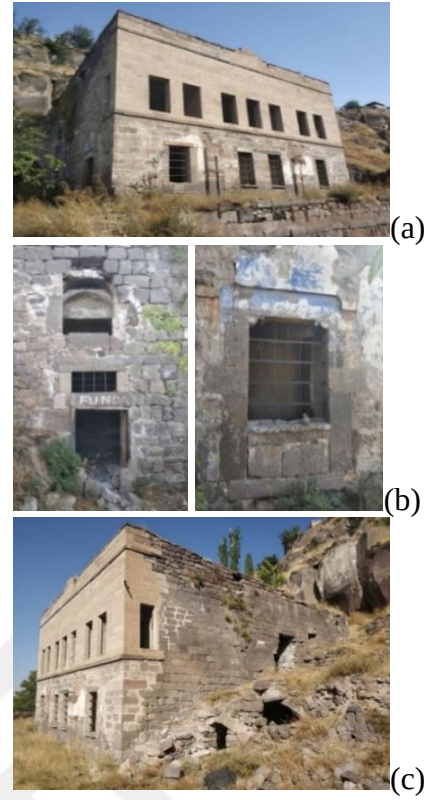
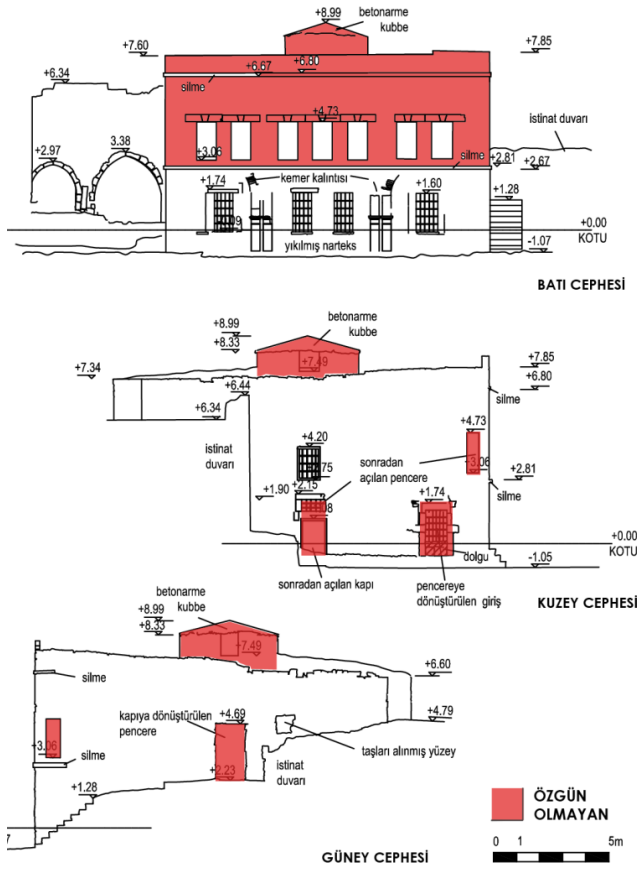
²³ Tapu ve Kadastro XI. (Kayseri) Bölge Müdürlüğü arşivi.

etkileyen betonarme ekler olmuştur. Yapıya sonradan betonarme döşeme eklenerek yapı iki farklı girişi olan iki ayrı kata bölünmüş ve ahşap ayaklarla döşemenin yükü alınmaya çalışılmıştır. Zemin ve birinci katlara eklenen yeni taş duvarlarla birlikte kilisenin kat planları değişime uğramış, özgün plan şemasından oldukça uzaklaşmıştır (Şekil 3.10.). Bu yönüyle kilise, zaman içerisinde birçok değişim geçirerek kilise görünümünden çok, geleneksel Kayseri-Talas konutu şeklinde algılanmaya başlamıştır. Süreçte kilisenin özgün kubbesi de betonarme olarak farklı bir formda yeniden düzenlenmiştir (Şekil 3.11 - Resim 3.20). Günümüzde ise bu kubbe ve sonradan eklenen mekan içerisindeki taş merdiven yıkık haldedir. İşlev değişiklikleri, süreç içerisindeki bakımsızlık ve yapılan yanlış onarım ve tadilatların getirmiş olduğu muhtes eklerle birlikte özgün şemasını kaybeden kilise (üç nefli apsisler dışında) günümüzde işlevsiz ve harap bir haldedir.

Şekil 3.10. Kat planları ve kesitler²⁴ a) Zemin kat planı b) Birinci kat planı c) A-A kesiti d) B-B kesiti

²⁴ Güngör Açıkgöz'e ait 2007 tarihli rölöve projesi üzerinden düzenlenmiştir.

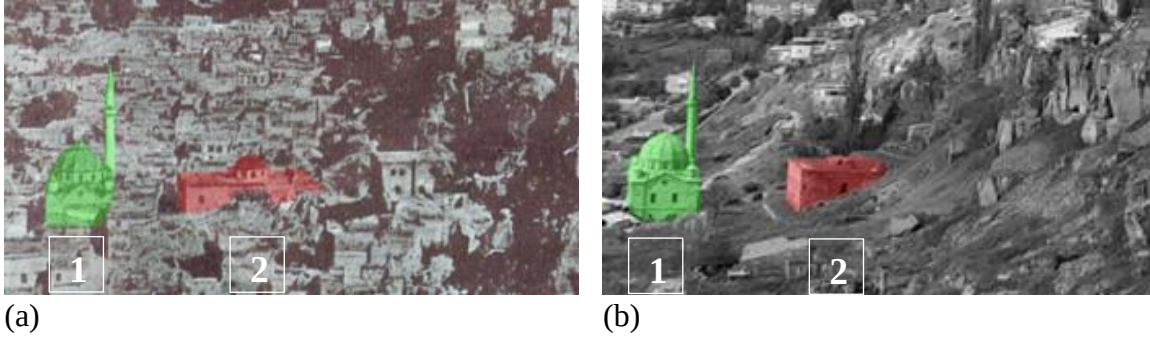

Resim 3.19. Kilise, 2020 a) Batı cephesi b) Yeni giriş ile kapıdan pencere c) Güney cephesi

1930'lu yıllarda kayıtlara geçen Talas silüetinde Han Camii ve Taksiarhis Kilisesi'nin özgün durumu izlenebilmektedir. Günümüz aynı perspektiften karşılaştırmalı olarak incelenen silüet analizde Taksiarhis Kilisesi'nin özgün merkez kubbesi ile batı cephesinin birbirine olan uzaklığının kısaldığı net bir şekilde görülmektedir. Buradan; yapının batı cephesinin 1930'lu yıllardan sonraki bir tarihte değişim geçirdiği ve cephenin bir kısmının yıkıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Yukarı Talas yamaçlarının süreçte nasıl yıkılarak yok olduğu ve yamacın Taksiarhis Kilisesi'nin doğu cephesine kadar tamamen yaslandığı görülmektedir. Yamaçtaki bu hareketliliği ise bölgede yaşanan depremler²⁶ tetiklerken, süreçte yaşanan göçler sonucunda bölgenin atıl bırakılması dolayısıyla alanın tahrip edilmesine yol açmıştır.

²⁵ Güngör Açıkgöz'e ait 2007 tarihli rölöve projesi üzerinden düzenlenmiştir.

²⁶ Kayseri'deki deprem yılları ve büyüklükleri; 1928/4.5; 1940/5.2; 1960/4.7; 1985/4.4; 2008/4.9 (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü)

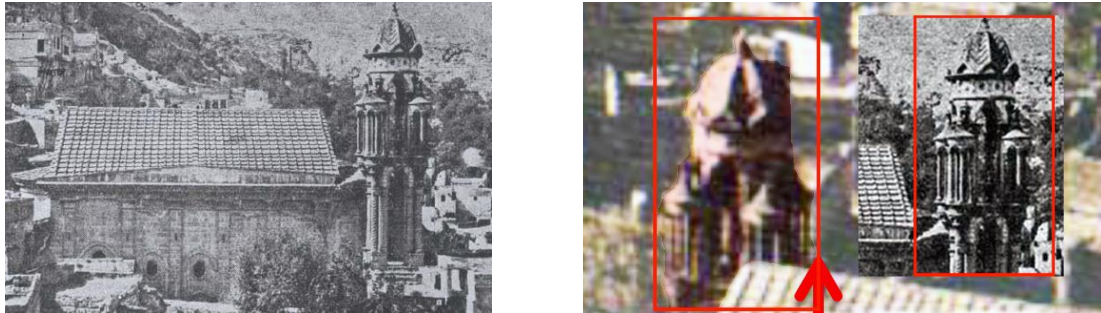

Resim 3.20. Han Cami (1) ve Taksiarhis Kilisesi (2) güney cephesi²⁷ a) 1930'lu yıllar (özgün kubbe ve narteks) b) 2019

3.1.5. Surp Toros Kilisesi

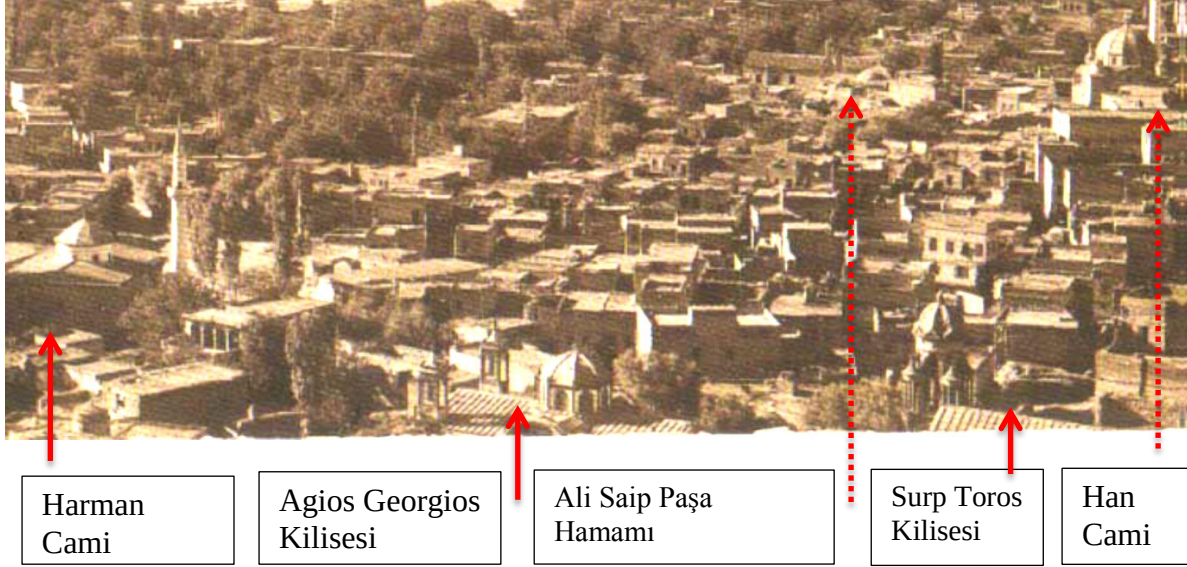
Günümüzde mevcut olmayan kilisenin konumu ile ilgili net bir bilgi bulunmasa da Resim 3.22.'den de görüldüğü gibi Han Cami'nin güneyinde, Harman Cami'nin doğusunda konumlanmaktadır. Yapının yapım ve yıkım tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmasa da Alboyacıyan (Alpoyachean), 1659 yılına ait bir belgede yapı isminin geçtiğini ve 19. yüzyılın başlarına kadar Talas'ta bulunan tek Ermeni kilisesi olduğunu belirtilmektedir (Alpoyachean, 1937: 734).

Devlet Arşivleri Başkanlığı altındaki Osmanlı Arşivlerinden tespit edilen H. 1251 (1835-36) tarihli bir belgede kilisenin onarımına müsaade edildiği ve yapının 15.75 m. × 25.50 m. ebatlarında, 9.75 m. yüksekliğinde olduğu belirtilmiştir (BOA, C. ADL. 48/2885-2). Kilisenin en dikkat çeken ve onu diğer kilise yapılarından ayıran özelliği ise ince işçilikli özgün çan kulesidir. Yapı, bu nedenle diğer kilise yapılarından farklı bir üslup içermektedir (Resim 3.21.). 20. yüzyılın başlarına kadar mevcut olan kiliseye ait hiçbir iz günümüze ulaşmamıştır.

Resim 3.21. Surp Toros Kilisesi (Alpoyachean, 1937: 735)

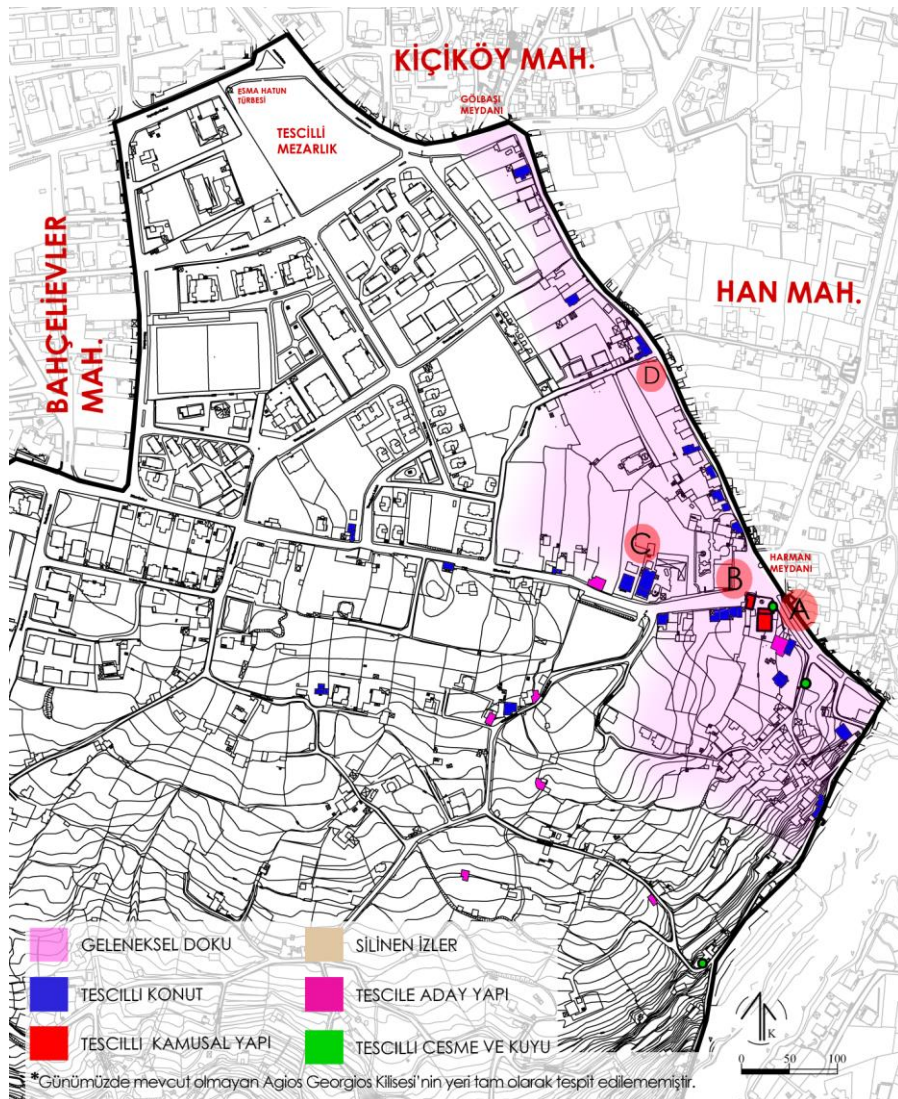
²⁷ 1930'lu yıllar (Talas, 2009: 8); 2019, Araştırmacının Kendi Çekimi: 2019

Resim 3.22. Talas 20.yüzyıl başı (Köker, 2005: 164)

3.2. Harman Mahallesi ve İncelenen Yapılar

Harman Mahallesi'nin (Şekil 3.12.) bir tarafında Yukarı Talas yamaçları bulunurken devamında Talas ilçesinin en yüksek noktasını oluşturan Ali Dağı yer almaktadır. Bugün Harman Mahallesi'nde geleneksel doku içerisinde yer alan ve bu tez kapsamında incelenen yapılar şunlardır; Harman Cami, Rüştüye Mektebi, fonksiyon değişikliğine uğrayan 2 adet konak (Okutan Konağı (Konak Restaurant) ve Dr. Behçet Bey Evi) ve Rum cemaatine ait Agios Georgios Kilisesi (yapı günümüzde mevcut değildir ve konumu da tam olarak tespit edilememektedir fakat arşiv belgelerinde yer alır).

A- Harman Cami, B-Rüştiye Mektebi, C- Okutan Konağı, D- Dr. Behçet Bey Evi

Şekil 3.12. Harman Mahallesi tescilli yapı haritası²⁸

3.2.1. Harman Cami

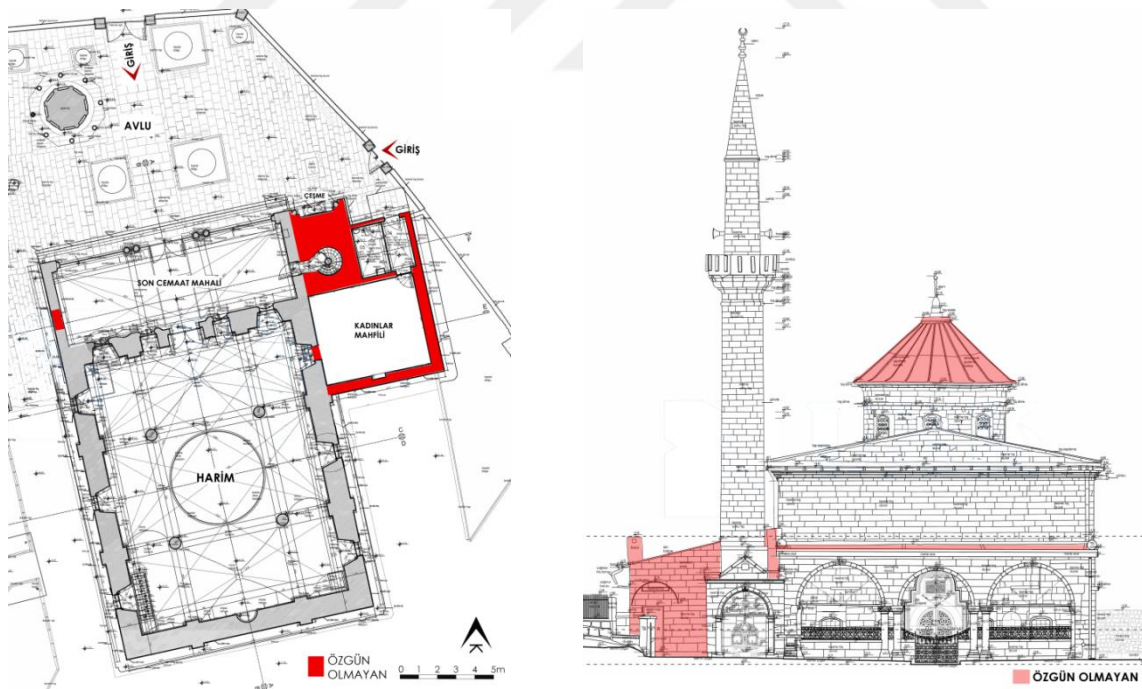
Caminin kuzey duvarına ana giriş kapısı olarak açılan yuvarlak kemerli taç kapının üzerinde (üç sıra silmeyle çerçeve içine alınmış) cami kitabesi yer almaktadır. Kitabe, renkli zemin üzerine altın sarısı renginde yazılan beş satırlık ikişer mısradan oluşmaktadır. Diğer yapı kitabelerinden farklı olarak kitabe üzerinde bir güneş motifi ile Sultan Abdülmecid'in tuğrası da yer almaktadır. Kitabe de H.1277 (M.1860) tarihinde Sultan Abdülmecit tarafından onarıldığı belirtilmektedir.²⁹ Ayrıca başka bir kaynakta da yapının 1860 yılında onarıldığı, Bayram Paşa vakfiyesinde (1637) geçen mescitle aynı yapı

²⁸ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

²⁹ Detaylı bilgi için Bkz. Türkmen, 1997.

olabileceği ve 18. yüzyılda da yenilenerek yeniden inşa edildiği ileri sürülmektedir (Karapaça, 1983: 34.). Yapı 1977 tarihinde tescillenmiştir.

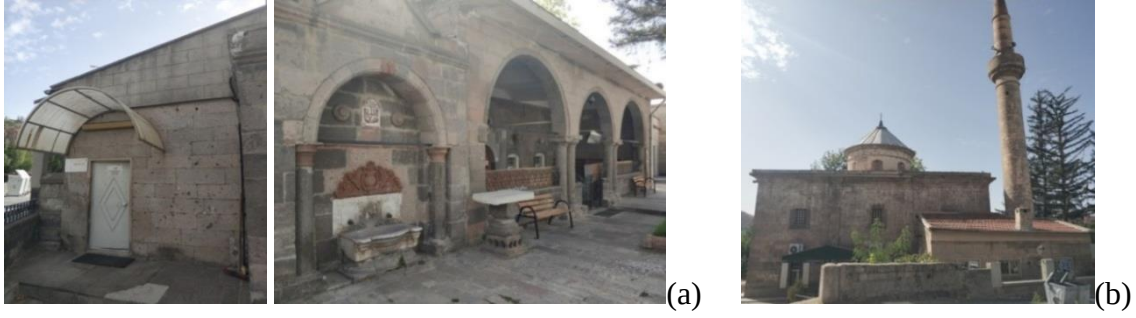
Dikdörtgen plan şemasına sahip olan cami; avlu, revaklı son cemaat yeri ve haremden oluşmaktadır. Cami süreç içerisinde bir takım onarım ve tadilatlar sonucunda özgün plan şemasını bir miktar kaybetmiştir. Caminin revaklı son cemaat mahalli yanları duvarlar ile sınırlandırılmış olup, doğu cephesindeki duvara pencere, batı cephesindeki duvara ise minareye çıkılan kapı açılmıştır. Bu son cemaat mahallinin, özgün şemada üç kubbe ile örtülü olduğu da bilinmektedir³⁰. Fakat nedeni bilinmeyen bir sebeple yıkıldıktan sonra onarımı sırasında orijinal haline bağlı kalınmaksızın üst örtünün düz bir beton ile yenilenmesi sonucu özgün görünümünden uzaklaşmıştır. Günümüzde harimin kuzeydoğu cephesinde bitişik olan kadınlar mahfili ise yapıya sonradan eklenmiştir. Kare planlı kadınlar mahfiline ve son cemaate bitişik olarak inşa edilen minare, 1887 tarihlidir (Denktaş, 2000: 224). Minarenin kuzey duvarında yer alan çeşmenin de minareyle aynı tarihte inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Şekil 3.13. Plan ve kuzey görünüş, 2020³¹

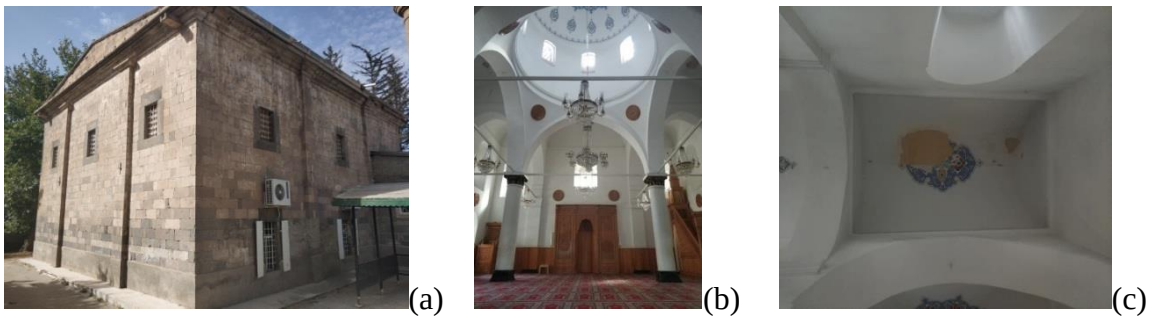
³⁰ Türkmen'e (1997) göre, günümüzde betonarme ile örtülü olan son cemaat yerinin üst örtüsünün orijinalinde üç kubbe ile örtülü olabileceğini söylerken bu görüşünü son cemaat mahallinin güney duvarı üzerinde yer alan cümle kapısının doğu ve batısındaki pencerelerinin yaklaşık 40 cm. kadar üzerine yerleştirilmiş sütun başlıklarına dayandırmaktadır.

³¹ UMK Mimarlık Restorasyon firması tarafından hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzenlenmiştir.

Resim 3.23. Kuzey görünüş ve cami girişi, 2020 a) Kuzey görünüş (kadınlar mahfili, çeşme ve revaklar) b) Doğu cephe

Caminin harimine kemerli bir kapıdan girilmektedir. Harimin merkezinde yer alan çokgen piramit kubbeyi korint başlıklı dört sütun taşımaktadır. Kubbeye geçişler pandantiflerle sağlanırken pandantiflerin yüzlerinde madalyonlar bulunmaktadır. Kubbenin oturduğu kasnak yaklaşık 14 m yüksekliğindedir ve üzerinde sekiz adet kemerli pencere yer alır. Diğer taraftan harim mekanında kuzey ve güney doğrultusundaki mekanların üstü, manastır tonozla örtülmüştür. Köşelerde sivri, doğu ve batıda kalan mekanların üzeri ise beşik tonozla örtülüdür. Mihrap üstünde bulunan manastır tonozunun ortasında dönem üslubunu yansıtan kıvrık dal ve çiçek motifleri bulunmaktadır. Talas'ta bulunan diğer tarihi kamusal yapılarda görüldüğü gibi pencereler, dış cephede düz lentolu olup iç mekanda ise yuvarlak kemerli olarak geçilmiştir. Caminin çatısı (kubbe haricindeki alan) beşik çatı olup kuzey-güney cepheleri ise üçgen bir alınlıkla şekillendirilmiştir.

Resim 3.24. Cami plastır ve tonozu, 2020 a) Cephe plastır izleri b) İç mekan c) Tonoz

Cami kubbесinin günümüzde alüminyum giydirme olarak yapıldığı görülse de kubbe kaidesinin taş olması ve aynı zamanda yörede bulunan tarihi kamusal yapıların da kubbelerinin (Örn; Han Cami) kesme taş malzeme ile örtülü olması, malzeme cinsinin özgün olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle özgün şemada kubbede onarımlar sırasında malzeme değişimine gidildiği söylenebilir. Son cemaat mekanının doğu

cephesinde kalan pencere açıklığı bilinmeyen bir tarihte duvar örülerek kapatılmıştır. Geçmiş dönem fotoğraflarından da anlaşılacağı üzere iç mekandaki süslü ve renkli olan kemer ve madalyonlar, günümüzde beyaz boya ile üstleri örtülmüştür. Ayrıca harim girişinin üzerinde bulunan ahşap asma kat ile altında bulunan ve bir basamak yükseltilen zemin günümüz de kaldırılmıştır. Harimin batı cephesine sonradan eklenen kadınlar mahfiline bitişik olan pencere ise kapıya çevrilerek mahfilin harim ile ilişkisi sağlanmıştır. Yapı işlev olarak özgünlüğünü korusa da süreç içerisindeki onarım ve tadilatların getirmiş olduğu muhtes eklerle birlikte özgün şeması değişikliğe uğramıştır.

Resim 3.25. Harman Cami iç ve dış mekan müdahaleleri a) Son cemaat mahallinde kapatılan pencere 1997 (Türkmen, 1997)-2020 b) Cami girişi, 2020 c) Kadınlar bölümüne geçiş, kolon ve pendentifler, 2020 d) 1997 (Türkmen, 1997) e) 2020

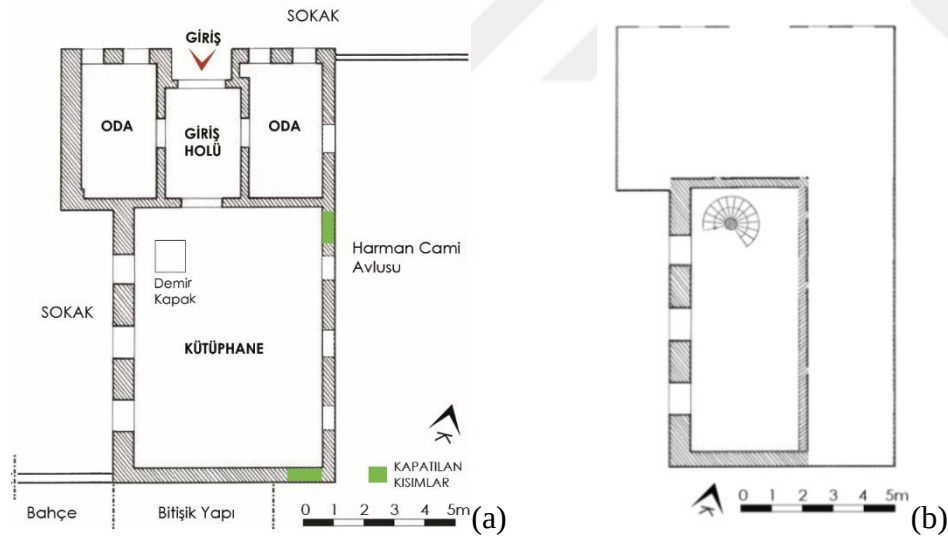
3.2.2. Rüştîye Mektebi

Yapının kitabesi, giriş cephesinde yer alan ve dışarı doğru yivlendirilmiş kemerli üç sıra silmenin altında yer almaktadır. Kitabede mektebin Sultan Abdülaziz tarafından ve Talas'ta yaşayan halkın yardımlarıyla H.1286/M.1869-70 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. 1980 yılında tescillenen yapı, o yıllarda şahıs mülkiyetinde olup konut olarak kullanılmıştır. Ayrıca yapı, 1999-2000 yılında Kemal Timuçin tarafından tamir ettirilmiştir (Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2008: 1178). Bugün yapı kütüphane olarak kullanılmaktadır.

Resim 3.26. Rüştîye Mektebi, 2020 a) Kuzey cephesi b) Ana derslik alanı (kütüphane)

Rüştîye Mektebi bodrum ve zemin kattan oluşan iki katlı yapı olarak inşa edilmiştir. Kuzey cepheden açılan çift kanatlı kapı ile yapıya girilmektedir. Giriş, eyvan şeklinde oluşturulmuş hole açılmaktadır ve bu holden üç ayrı mekana girilir. Simetrik olarak girişin sağında ve solunda yer alan iki küçük mekan bulunurken, güneyde derslik olarak kullanılan büyük bir mekan yer alır. Bu güneydeki mekanın zeminine yerleştirilmiş demir kapak açılarak ulaşılan bir döner merdiven ile yapının bodrum katına inilebilir.

Şekil 3.14. Kat planı, 2020 a) Zemin kat planı b) Bodrum kat planı

Kuzey cephesindeki pencereler kemerli profil içerisine yerleştirilmiştir. Doğu cephesindeki pencereler ise kare ve düz profillidir. Bu pencerelerin özgün olmadığı düşünülmektedir. Zira bu cephede bir kapının kapatıldığı ve izlerinin halen varlığını koruduğu cephe resminden anlaşılabilir. Diğer taraftan güney cephesinde bir pencere de kapatılmıştır.

Resim 3.27. Rüştîye Mektebi, 2020 değişiklikler a) Kapanan pencere b) Doğu cephe, kapanan kapı³²

1980 yılındaki tescil fişinde oda tavanlarının ahşap ile kaplı olduğu, derslik olarak kullanılan alanın ise iki yatak odası, mutfak ve banyo mekanları olarak yeniden düzenlendiği belirtilmiştir. Binanın bodrum katının ise ahır ve samanlık olarak kullanıldığı ve bu mekanın doğrudan dış mekanla bağlantılı olduğu aktarılmaktadır. Nitekim, 1993 yılında çekilen bir fotoğrafta batı cephesinin günümüz ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Bu fotoğraftan batı cephesinde geniş bir kemer ile tanımlanmış merdivenli bir giriş ile bir miktar inilerek bodrum katına dışarıdan ulaşımı sağlayan bir kapı olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde bu kapı kapatılarak batı cephesine kuzeydeki pencerelere benzetilerek üç adet pencere açılmıştır. Bu arada kuzey yönündeki bahçeyi tanımlayan bahçe duvarı da ortadan kaldırılarak yapı yüzü sokağa verilmiştir. Ayrıca yapının orijinal üst döşemesi olan düz toprak dam ise 1999-2000 yılında yapılan onarımda betonarme olarak yenilenmiştir.

Resim 3.28. Rüştîye Mektebi kuzey ve batı cephelerindeki değişiklikler a) 1993 yılı (Yeğen,1993: 155) b) 2020

3.2.3. Okutan Konağı

Harman Meydanı'nın batısında yer alan yapının özgün girişi bahçeden sağlanırken zaman içinde yapılan yol genişletme çalışmaları sonrasında bahçe duvarı tamamen yıkılarak

³² Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi.

konak sokakla bütünleştirilmiştir. Yapının güneyinde ise Tarihi Eski Rum Mezarlığı yer almaktadır. Yapının inşa tarihi Koruma Kurulu raporlarında 19. yy. olarak belirtilmektedir. Konak, 1990 yılında tescillenerek 2011 yılında restorasyonu tamamlanmış, restoran işlevi ile kamunun hizmetine açılmıştır.

Düzgün kesme ve kaba yonu taştan inşa edilen yapı, özgün hali ile bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Yapının özgün girişin olduğu güney cephesi oldukça gösterişlidir. Simetrik olarak yapılan taş merdivenlerin üzeri kemerli revaklar ile kapatılmıştır. Giriş terasını ve yapının ön cephesini hareketlendiren bu taş kolon ve kemerler, bezemeli silmeler ile detaylandırılarak anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır. Güney cephesindeki simetrik taş merdivenlerden birinci kata ulaşılır (Resim 3.29.).

(a)

(b)

Resim 3.29. Okutan Konağı güney cephesi a) Restorasyon öncesi (Ünlüdil, 2018) b) 2020

Üst kat iç mekan düzeni zemin kat planına benzer şekilde orta sofa etrafında mekanlar dizisi şeklindedir. Bu üst katta bazı odaların girişleri pahlanmış ve bu kapıların her iki yanına birer taş şerbetlik konulmuştur. Yapının zemin katına giriş ise güney cephesindeki görkemli taş merdivenin altındaki beşik kemerli nişten sağlanmaktadır. Zemin katında giriş holünün batısında birbirine geçen iki oda ile doğusunda yüklüğü bulunan bir oda yer almaktadır. Birbirine geçen iki odadan biri ahır olarak kullanılırken diğer oda samanlık olarak ayrılmıştır. Zemin kat giriş holünün kuzeyindeki çift kapıdan ise sofaya geçilmektedir. Sofaya açılan odaların süreç içerisinde farklı dönemlerde birçok tadilat ve onarım geçirmesi, özgün halinin takip edilebilmesine ve okunabilmesine engel olmuştur. Doğu cephesinde bu sofadan bahçeye açılan iki ayrı kapı daha bulunurken, bu girişlerden bir tanesinden girildikten hemen sonra bodrum kata bir merdiven ile inilebilmektedir. Bodrum kat ise sadece yapının güney bölümü altında konumlanır (yarım bodrum) ve iki

odadan ibarettir. Bodrum katın zemini özgün halinde toprak olup, tavanı ise taş kemerli beşik tonozdur.

Günümüze kadar birçok farklı müdahale geçiren konak, en kritik değişimi 1920’lerde mülke sahip olan kişiler arasındaki paylaşma sonucunda meydana gelmiştir. Bunun sonucunda binanın 3 farklı ailenin kullanabileceği şekle dönüştürülmüştür³³. Bu bölünme sonrası konak özgün halinden fazlasıyla uzaklaşmış; özgün kaplamalar, döşemeler, pencereler ve kapılar yok olurken, yeni mahaller oluşturularak yeni kapı, pencere, duvar ve döşemeler eklenmiştir. Bilinmeyen bir tarihte ise yapının güney cephesine ikinci kat ilave edilmiştir. Bu tadilat sonrasında yükseltilen kısmın üst ve alt döşemesi de betonarme olarak yenilenmiştir. Böylelikle yapı artık bodrum, zemin ve zemin üzeri iki kattan oluşmaktadır.

Bölünme sonrasında yapının zemin kat giriş holündeki sofa girişi, duvarla örülerek kapatılmıştır. Bahçe girişi olarak zemin katın doğu cephesindeki çift kapı, bölünen yapının yeni girişlerinden biri olmuştur. Bahçe girişine yakın olan kuzey ve güney yönündeki odalara yeni kapılar açılmış, her iki odaya da üç basamak çıkılarak ulaşılmıştır. Ayrıca güneydeki odanın döşemesi iç mekândan 2 basamak daha yükseltilerek odanın altında ek bir oda daha çıkartılmıştır. Alt kotta kalan odanın zemin döşemesi kazılarak tavan yüksekliği arttırılmıştır. Oluşturulan ek odaya ise 5 basamak inilerek ulaşılmaktadır. Kazı sonucu konağın temel duvarları ortaya çıkmış, yeni yapılan döşemeyle birlikte mevcut odadaki yer ocağı ortalanarak kesilmiştir. Bu müdahalelere ek olarak, orta sofadan üst kata çıkan L formu taş bir merdiven eklenmiştir. Merdivenin tam karşısında kalan sofa bölümü de duvarla bölünerek ilave bir oda çıkartılmıştır. Yeni oluşturulan odadaki pencereler duvar ile örülüp küçültülmüştür. Üst katta ise sofa bölümünün kuzey ve güney kısımları duvarlarla bölünerek birer oda daha çıkarılmıştır.

³³ Koruma Kurulu arşivinde yer alan restorasyon raporu.

Şekil 3.15. Zemin kat planı, birinci kat planı ve kesit (restitüsyon)³⁴ a) Zemin kat planı
b) Birinci kat planı c) A-A kesiti

Binanın bir diğer girişi batı cephesinde bulunmaktadır. Rölöve alımı sırasında bu kısmın duvarları yıkıldığı için açıklığın özgün olup olmadığı anlaşılamamıştır. Servis girişi olarak da ifade edilen bu mekandan, iki ayrı odaya girilmekte olup sonradan eklenen taş bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Rölöve sırasında merdivenin ve tavanın yıkıldığı, sadece taşıyıcı duvarların kaldığı belirtilmiştir. Oldukça müdahaleye ve tahribata uğrayan konağın, restorasyon öncesi alınan rölöveden de anlaşılabileceği üzere, sadece taşıyıcı

³⁴ Çizimler, Ünlü'dil'in Koruma Kurulu arşivinden ulaşılmış olduğu 2008 tarihli rölöveler üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

duvarları ile güney cephesinin ayakta durduğu anlaşılmaktadır. Yapının iç mekanlarında da özellikle tavan ve döşemelerinin büyük çapta hasar aldığı, çürüyerek yıkıldığı görülmüştür.

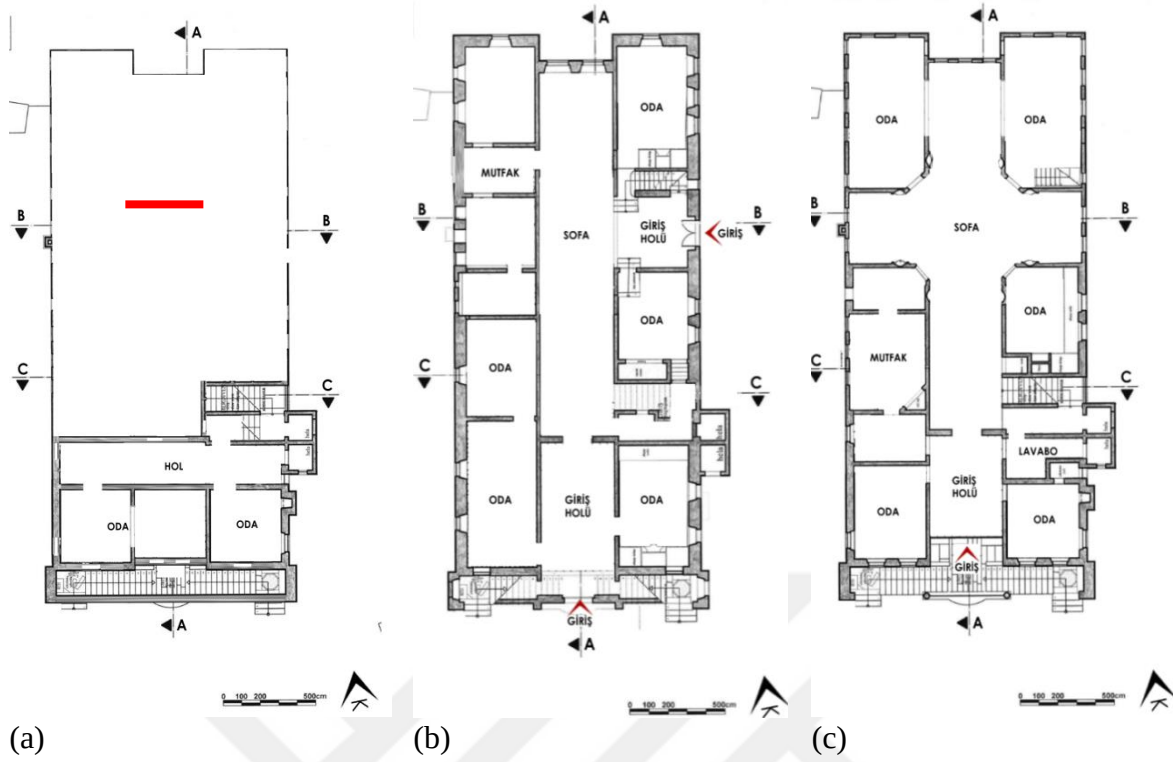

Resim 3.30. Restorasyon öncesi mevcut durum (Ünlüdil, 2018)

Konağın restorasyon çalışmaları sonrasında yapı, özgün haline döndürülmeye çalışılmış, yapının mekânsal anlamdaki özgünlüğüne önem verildiği görülmüştür. Günümüzde ise konak, fonksiyon değişikliğiyle birlikte restoran olarak kullanılmaktadır.

Resim 3.31. Restorasyon sonrası, 2020

Şekil 3.16. Kat planları, 2020³⁵ a) Bodrum kat planı b) Zemin kat planı c) Birinci kat planı

Resim 3.32. Restorasyon öncesi/sonrası

3.2.4. Dr. Behçet Bey Evi

Dr. Behçet Bey Evi olarak adlandırılan evin Voyvoda Evi olarak da anıldığı belirtilmektedir (Ünlüdil, 2018). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde yer alan rapora göre yapının zemin katı 17. yy'a, üst katının ise 19.yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Yapı, 1990 yılında tescillenerek koruma altına alınmıştır. 2003 yılında onarım geçiren yapı, bir süre restoran olarak kullanılmışsa da bugün işlevsizdir.

³⁵ Çizimler, Ünlüdil'in Koruma Kurulu arşivinden ulaşılmış olduğu rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

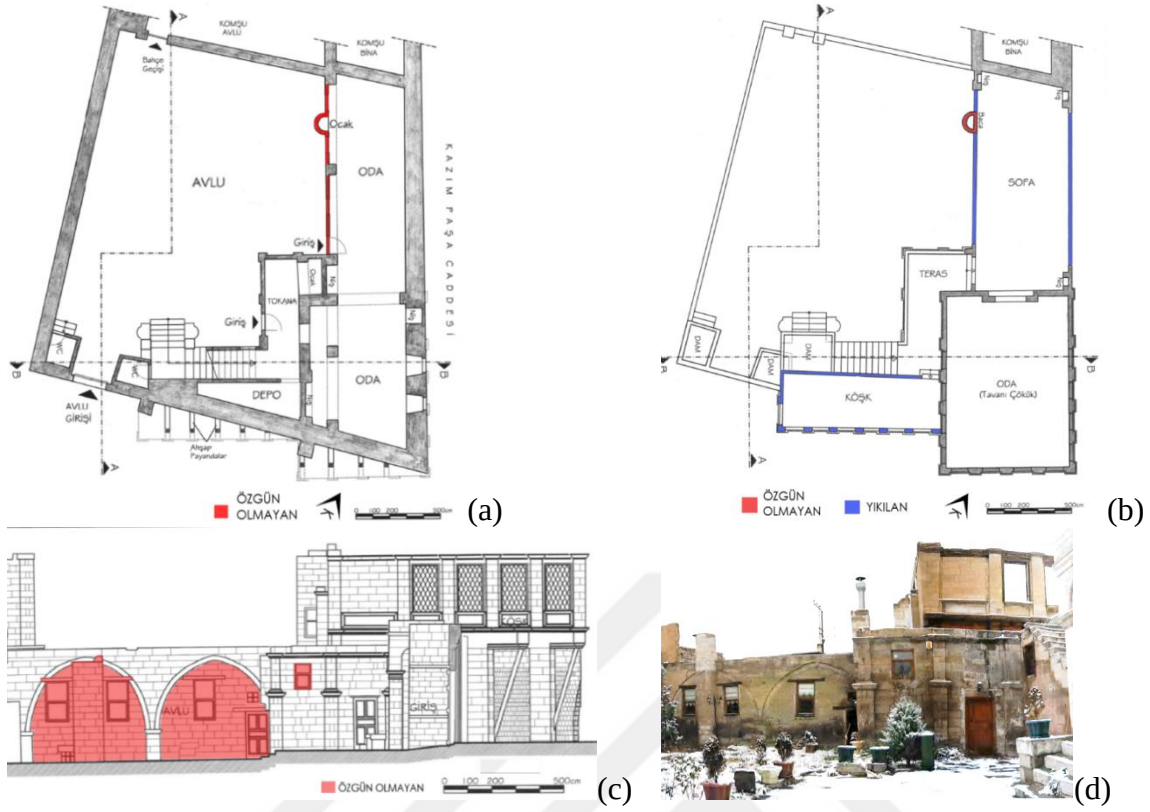
Resim 3.33. Dr. Behçey Bey Evi, 2020 (güney ve doğu cephe)

Yapının avlusuna güney cephesindeki beşik kemerli çift kanatlı kapıdan ulaşılmaktadır. Özgünlüğünü koruyan bu gösterişli giriş kapısı, diğer konutların avlu girişlerinden kendini ayırmaktadır. Yapı ise avlunun doğu ve kuzey yönüne L formu şekilde yaslanarak her iki yöndeki sokağa yüz vermektedir. Özgün plana dair izlerin pek okunamadığı yapıda avlu cephesine bakan batı cephesinde iki adet sivri kemer bulunmaktadır. Fakat bilinmeyen bir tarihte açık olarak kullanılan revaklı kısım, kesme taş malzeme ile kapatılmıştır. Yeni pencere ve kapı boşlukları açılarak bir adette baca eklenmiştir. Kapatılan revaklı kısım nedeniyle yapının özgün girişi tartışmaya açıktır. Köşede yer alan küçük oda ise yarı açık mekandaki gibi yine kare planlı taş ayaklardan oluşan sivri kemerlere sahiptir.

Resim 3.34. Sonradan kapatılan mekan ve güney köşede kalan oda (Ünlüdil, 2018)

Birinci kata, avlunun güney yönünde konumlanan L formu taş bir merdivenle çıkılarak ulaşılmaktadır. Terasa açılan merdiven sahanlığından köşk ve sofaya geçilmektedir. Köşk, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir mekan olup, sokak yönüne çıkma ile genişlemektedir. İki basamakla terastan ayrılan sofa bölümü ise zemindeki mekanların izinde devam etmektedir. Sofanın güneyinde yine iki basamakla ayrılan selamlık mekanı bulunmaktadır. Yine bu mekan köşk mekanındaki gibi sokağa üçgen bir çıkma yapılarak odanın formu mükemmel bir şekilde dikdörtgene tamamlanmıştır. Pencere açıklıklarındaki demir korkuluklar ve ahşap kepenkler korunarak günümüze ulaşmış özgün elemanlardır.

Şekil 3.17. Kat planları ve batı cephe³⁶, 2020 a) Zemin kat planı b) Birinci kat planı c) A-A kesiti d) Batı cephe

Süreçte doğa ya da insan etkisi altında fiziksel anlamda değişime uğrayan yapı, arta kalan kısımlarıyla dahi bugün halen Talas'ta dikkat çeken yapılardan biri olmaya devam etmektedir. Yapı bugün tescillidir fakat yıpranma süreci devam etmektedir. Dr. Behçet Bey Evi'nin bir an önce onarıma girmesi ve kullanıma açılması, Talas doku bütünlüğünün sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Resim 3.35. Birinci kat (Ünlüdil, 2018)

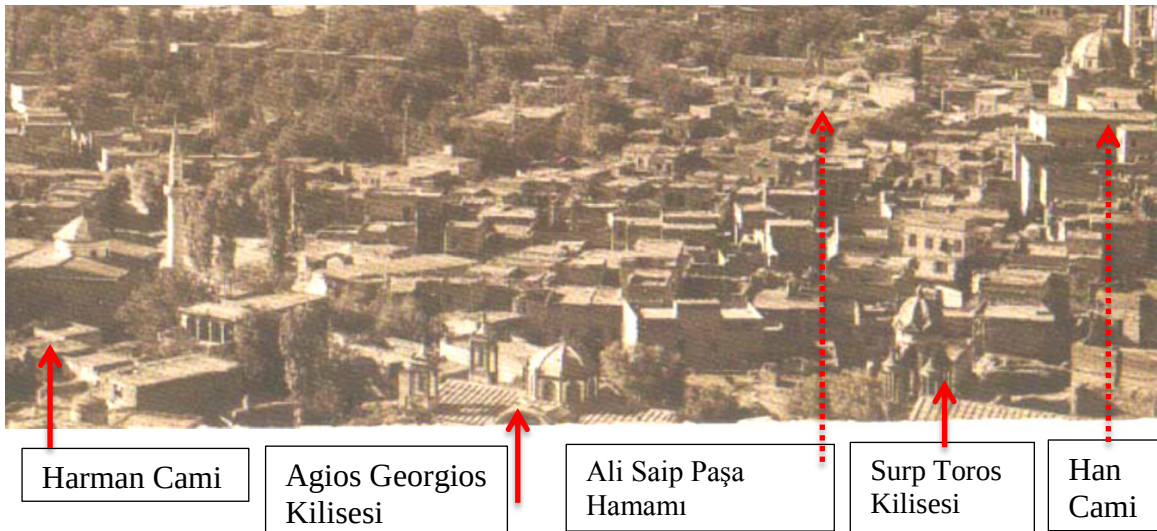
³⁶ Çizimler, Ünlüdil'in Koruma Kurulu arşivinden ulaştığı ve düzenlediği rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

3.2.5. Agios Georgios Kilisesi

Günümüzde mevcut olmayan kilisenin konumu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Talas şehrinin siluetlerinde yer alan kilisenin Osmanlı Arşivi'ndeki çizimleriyle karşılaştırıldığında kilisenin Han/Harman Mahallesi'ndeki Resim 3.36.'da görülen yapı olduğu tespit edilmiştir. Yapının yapım ve yıkım tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmasa da Devlet Arşivleri Başkanlığı altındaki Osmanlı Arşivlerinden tespit edilen H. 1321 (1903-04) tarihli bir belgede kilise tamirine ruhsat itasının verildiği ve ekinde kilisenin plan ve cephesine ait çizimlerin yer aldığı tespit edilmiştir (BOA, İ. .AZN. 54,31). İoannidis ise eserinde kiliseye dair kısa bir bilgi vermiş, Talas'taki diğer kiliselere göre *“daha eski ve muntazam”* olarak nitelemiştir (İoannidis, 1896: 48).

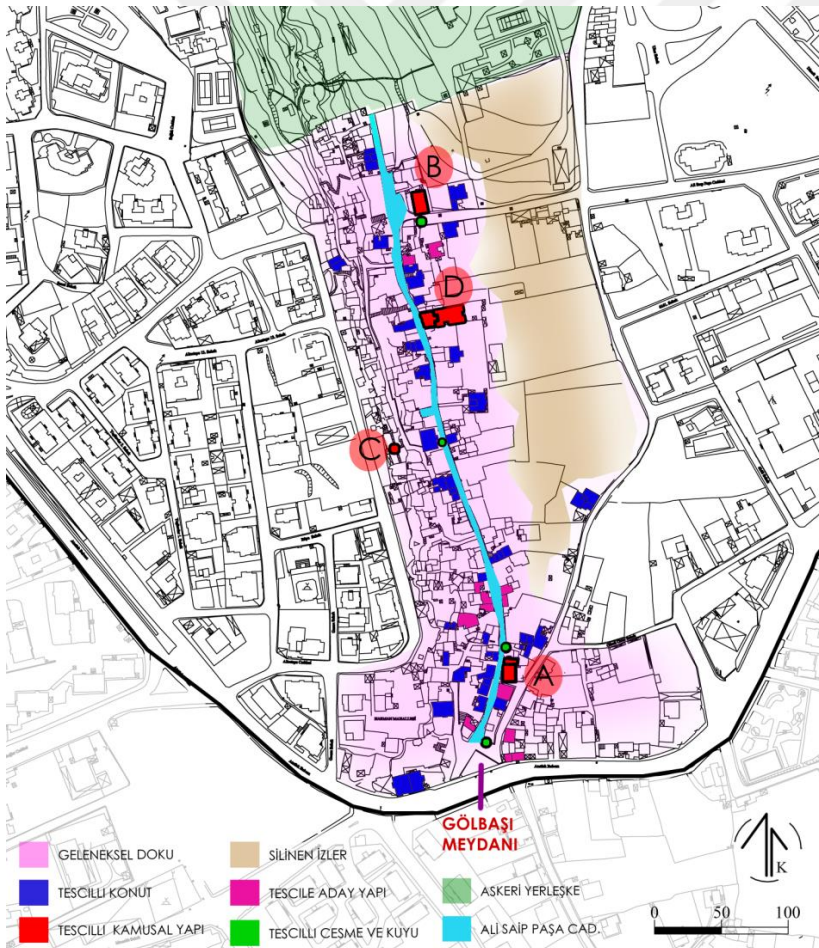
Şekil 3.18. Kilise plan ve kuzey cephesi (BOA, İ. .AZN. 54,31. H. 05/11/1321))

Resim 3.36. Talas 20.yüzyıl başı (Köker, 2005: 164)

3.3. K      Mahallesi ve öncelenen Yapılar

A     Talas'ı oluşturan    mahalleden biri olan K      Mahallesi, A     Talas'ın en eski mahallelerinden biri olup mahalle içerisindeki kısmi yamaç hariç genel olarak düz bir alandır. Mahalle içerisindeki geleneksel dokunun yoğun oldu   alanlarda yapıların birbirine olan sıklı   dikkat çekerken, dar sokaklar ile doğal   r  nt  n s  rekli  i sağlanmıştır. Bugün, K      Mahallesi'nde geleneksel doku içerisinde yer alan ve bu tez kapsamında incelenen yapılar şunlardır; Ali Saip Paşa Cami, K      A     Cami, Tol Kilisesi ve Protestan Okulu/Kız Mektebi. Ayrıca alanda bulunan pek çok tarihi konut, günümüzde işlev değişikliğine uğrayarak butik sosyal mekanlar şeklinde hizmet vermektedir. Bu konutlar arasında özgüne köklü müdahale ile bütünlük tehdit altına girmedii için detaylı analizde konut örneğine yer verilmemiştir.

A- Ali Saip Paşa Cami, B- K      A     Cami, C- Tol Kilisesi, D- Protestan Okulu

  kil 3.19. Talas K      Mahallesi ve tescilli yapılar³⁷

³⁷ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

3.3.1. Ali Saip Paşa Cami

Caddeye ve camiye ismi verilen Ali Saip Paşa'nın³⁸ cami avlusu duvarına yaslanmış bir adet çeşmesi bulunmaktadır. Ali Saip Paşa tarafından inşa ettirilen yapının harim kapısı üzerinde H.1304 (M.1886) tarihli bir kitabe yer almaktadır. Kitabenin çevresinde yeşil zemin üzerine altın sarısı renkle ince silmeler geçilmiş, kabartma şeklinde işlenen lale ve kıvrık dal motifleri ile süsleme yapılmıştır.

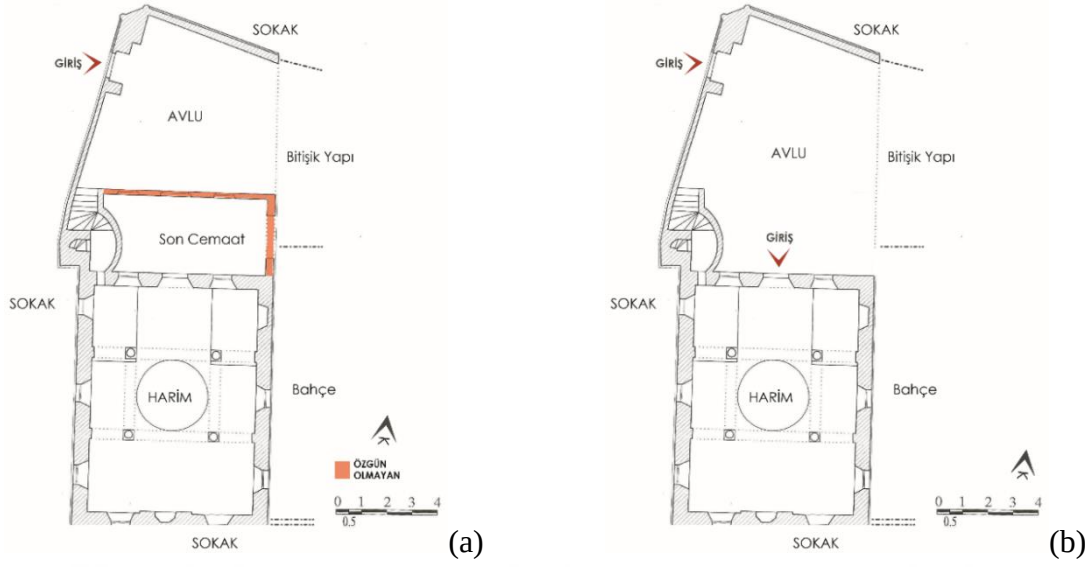
Camiye, dönem üslubunu yansıtan üçgen alınlıklı ve içerisinde Osmanlı Devleti arması bulunan avlu kapısından girilmektedir. Yapıya bilinmeyen bir tarihte betonarme döşeme ile örtülü son cemaat mekanı eklense de yapılan restorasyon sonrasında bu ek kaldırılmıştır. Cami iç mekanı dikdörtgen planlı harim kısmından ibarettir ve bu mekanın ortasında dört adet sütun yer alır. Bu sütunlar ile harim mekanı üç dilime ayrılır. Orta dilim yanlardan daha geniş tutulmuştur. Caminin merkezinde bu sütunların üst kotunda ise sekizgen bir kasnak üzerinde kubbe bulunmaktadır. Cami üst örtüsü ahşap kirişlerle desteklenmiştir. Harim mekanının kuzeyinde yer alan kadınlar mahfili ise ahşap asma kat şeklindedir ve minare etrafına sarılan bir dış merdiven ile ulaşılmaktadır. Diğer camilerde olduğu gibi burada da dışarıdan düz lentolu, iç mekan da ise yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Önemli bir tadilat geçirmeyen yapı, sonradan eklenen son cemaat yerinin kaldırılmasıyla birlikte günümüzde özgün olup cami işlevi ile kullanılmaktadır.

Resim 3.37. Ali Saip Paşa Cami ve çeşmesi (Ali Saip Paşa Caddesi)

³⁸ Ali Saip Paşa, Gürcü asıllı bir Osmanlı askeridir. Talas'a yerleşen Gürcü bir ailenin oğlu olan Ali Saip Paşa Talas'ta doğmuştur. 1839 yılında Mekteb- i Fünun-i Harbiye'ye girerek Erkan-ı Harb (Kurmaya Yüzbaşı) rütbesiyle mezun olmuştur. Osmanlı – Sırp Savaşındaki üstün başarısından dolayı Müşir (günümüzde en yüksek askeri ünvan olan mareşal rütbesi) rütbesi olarak Seraskerliğe atanmıştır. 1891 yılında vefat etmiştir. Ali Saib Paşa, Talas'a olan bağlılığı ve cömertliği sonucunda cami, hamam ve iki adet çeşme yaptırmıştır.

³⁹ Şaşmaz, E. Kişisel Fotoğraf arşivi.

Şekil 3.20. Ali Saip Paşa Cami planı⁴⁰ a) Restorasyon öncesi kat planı b) Günümüz kat planı (özgün şema)

Resim 3.38. Ali Saip Paşa Cami

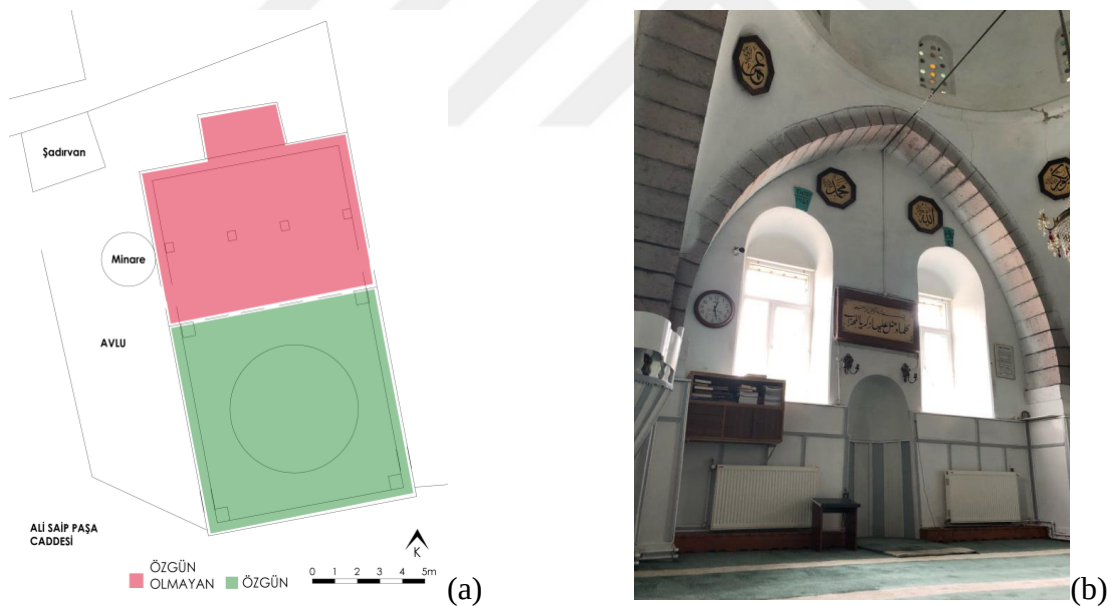
3.3.2. Kiciköy Aşağı Cami

Caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kitabesi bulunmayan caminin, Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanterine (2008) göre, H.1269(M.1852) tarihinden önce yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu tarih ise avlu içerisindeki çeşmenin kitabesinde yazılı

⁴⁰ Türkmen'in Talas'ta Türk Devri Yapıları (1997) adlı makalesinde yer alan plan üzerinden düzenlenmiştir.

olan tarihe dayandırılmaktadır. Ayrıca yapıya sonradan eklenen ve harim kısmının güney cephesine denk gelen kısımda pencerenin kilit taşı üzerinde ‘Maşallah H.1269’ yazısı da bulunmaktadır. Bu tarihten yola çıkıldığında; 1852-53 yıllarında yapının ayakta olduğu söylenilebilir.

Güney-kuzey doğrultusunda yerleşen yapı oldukça sade yapılmıştır. Özgün şemada sadece kemerlerin oluşturulduğu sınırlara sahip olan cami süreçte eklemlemelerle birlikte büyütülmüştür. Özgün şema, zemin kotundan yaklaşık 1.50 m. yüksekliğindeki birbirine bağlı ayaklar üzerine oturtulmuş dört ayrı kemer üzerinde yükselen kubbeli bölümdür. Birbirine bağlı bu ayaklar, iç mekanda bırakılarak caminin dış cephesinde yer almaz ve cami, dikdörtgen bir prizma olarak algılanır. Kemerler üzerinde taşınan sekizgen kasağa geçişler pendentiflerle sağlanır. Yine bu bölümde bulunan güney cephenin ortasındaki yarım daire planlı mihrap kısmı da oldukça sade yapılmıştır. Yapı, diğer camilerde olduğu gibi dış cephede dikdörtgen iç mekanda ise yuvarlak kemerli pencerelere sahiptir.

Resim 3.39. Cami kat planı ve özgün elemanlar, 2020 a) Cami kat planı b) Mihrap kısmı, özgün kemer ve kubbe

Günümüzde caminin girişi, sonradan yapılan demir konstrüksiyonlu tek katlı ek bir mekandan sağlanmaktadır. Buradan geçilerek son cemaat mahalline girilmektedir. Bu mekanın kuzey giriş yönüne içten kesme taş duvar örülerek kemer açıklıkları kapatılmış, yarı açık bir mekan olan bu son cemaat yeri kapalı mekan haline getirilmiştir. Bu şekilde

mekan harim ile birleştirilerek tek bir bölüm haline getirilmiştir. Son cemaat yerinin üst örtüsü betonarme döşeme ile kapatılarak iki adet betonarme kolon ile desteklenmiştir.

Resim 3.40. Kiziköy Aşağı Cami, 2020 a) Cami kuzey ve batı cephesi b) Cami ön girişi ve kapatılan son cemaat yeri c) Cami güney ve doğu cepheleri

Son cemaat mekanının bir kısmına asmakat ile kadınlar mahfili eklenmiştir. Bu mahfile batı cephesindeki taş merdivenden ulaşılırken, yine aynı merdivenden minareye de erişilmektedir. Yapının batı cephesinde bulunan bu minare 1957 yılında inşa edilmiştir. Yapı günümüzde özgün işleviyle kullanılmaktadır.

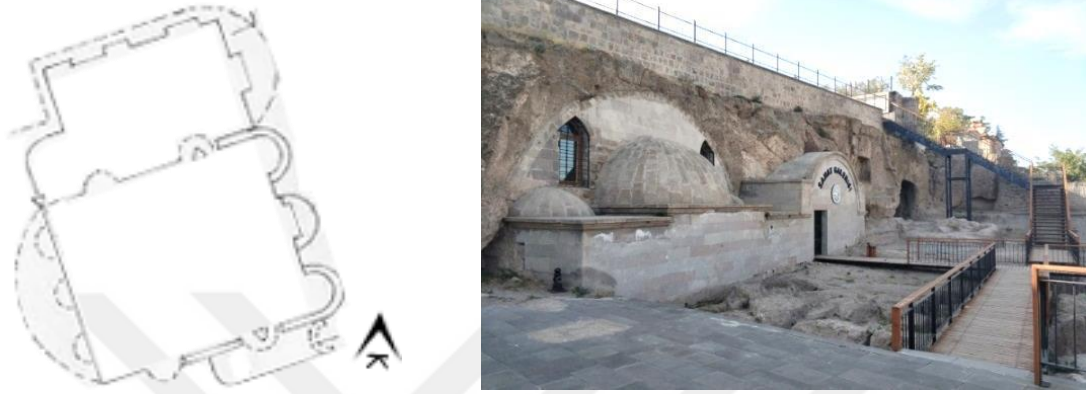

Resim 3.41. Kiziköy Aşağı Cami iç mekan, 2020

3.3.3. Tol Kilisesi

Ali Saip Paşa Caddesi üzerinde bulunan kilise, yamacın içerisine inşa edilmiştir. Kilisenin, Kapadokya bölgesinde bulunan en eski dini yapılarından biri olduğu tahmin edilmektedir. Kaya oyuklarının içerisine yapılarak oluşturulan kilisenin, 1500 yıllık geçmişi olduğu belirtilmektedir (URL-9). Bir kaya kilisesi olan Tol Kilisesi farklı dönemlerde farklı kilise isimleriyle de anılmış, yeniden düzenlenerek pek çok tadilat görmüştür.

Kilise, yamacın içerisine yerleşmiş bir yapı olması itibarı ile plan şeması değişiktir. İç mekan, sivri kemerlerin hakim olduğu bir dehliz biçimindedir. *Bema* öğeleri ve *templon* duvarı günümüze ulaşamamıştır.⁴¹ Restorasyon geçiren yapı günümüzde Talas Belediyesi tarafından Sanat Galerisi olarak işlevlendirilmiştir.

Resim 3.42. Tol Kilisesi (KBB Coğrafi Bilgi Sistemleri)

Resim 3.43. Restorasyon öncesi⁴² ve sonrası

⁴¹ Bema, erken Hristiyan ve Bizans kiliselerinde önde gelen din adamları için ayrılmış, zeminden daha yüksek platforma sahip olan yerdir. Bu özel bölüme halkın girişi yasaktır. Templon, kilisenin kutsal mekânı olarak adlandırılan “bema” ile ibadet mekânı olarak kullanılan “Naos” bölümünü ayıran kısımdır. Daha sonra anıtların sergilendiği bir bölüme dönüşerek “ikonostatsi” adıyla anılmıştır.

⁴² Kayseri Büyükşehir Belediyesi arşivi.

3.3.4. Protestan Okulu (Kız Mektebi)

Yapı⁴³ hakkında kayıtlara geçen herhangi bir inşa tarihine ulaşılamamıştır. Fakat sonradan yerleştirildiği düşünülen ve ön cepheye bakan tali giriş kapısı üzerinde ‘Mayıs 1899’ tarihi yazmaktadır. Yapı, 1988-90 yılında belgelenerek koruma altına alınmıştır.

Geleneksel doku içerisinde yer alan yapı, tipik yöresel konut yapım tekniği ile 2 katlı olarak kesme taş yapı malzemesinden inşa edilmiştir. Yapının plan şemasındaki özellikler, dokuda yer alan konak plan şemalarına benzer özellikler taşıması, yapının konut yapısı olarak inşa edildiğini ve daha sonra okul işlevinde kullanıldığını düşündürmektedir. Yapıya giriş bir kat yüksekliğindeki anıtsal giriş tacından sağlanır. Giriş cephesi 3 kademeli olarak tasarlanırken birinci katın giriş üzerinde (batı cephe) yer alan revaklı köşk mekanı, bilinmeyen bir zamanda kapatılarak 2 adet pencere eklenmiştir.

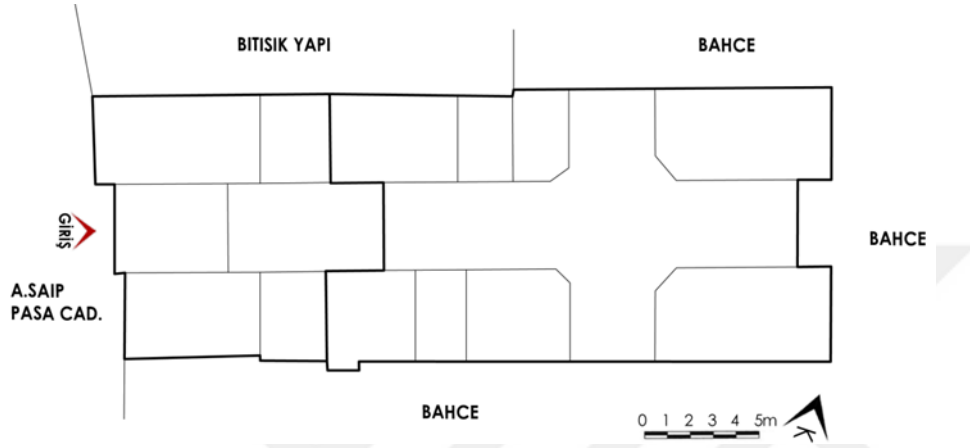

Resim 3.44. Protestan Okulu, 2020 a) Yapı girişi, batı cephe b) Güney cephe, giriş kapısı ve tacı c) Güneydoğu perspektifi d) Kuzeydoğu perspektifi

Yapının plan şemasıyla ilgili herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Yapının iç mekanlarında meydana gelen büyük hasarlar nedeniyle yapıya girilemese de uydu fotoğraflarından ve yerinde yapılan cephe analizlerinden yola çıkılarak birinci katın plan krokisi çıkartılmıştır.

⁴³ Yapı, Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu ‘Talas Kent Turu’ rehberinde yapı ‘Kız Mektebi’ olarak da geçmektedir.

Anlaşılan o ki yapının plan şeması, Harman Mahallesinde yer alan ve çalışma kapsamında ele alınan Okutan Konağının plan şemasıyla benzer özellikler göstermektedir (Bkz. Bölüm 3.2.3.). Yapı süreçte mülkiyet durumları ve miras paylaşımları konusunda yapı ikiye bölünmüş, doğu cephesine betonarme merdiven eklenerek yapının birinci katına ek bir giriş yapılmıştır.

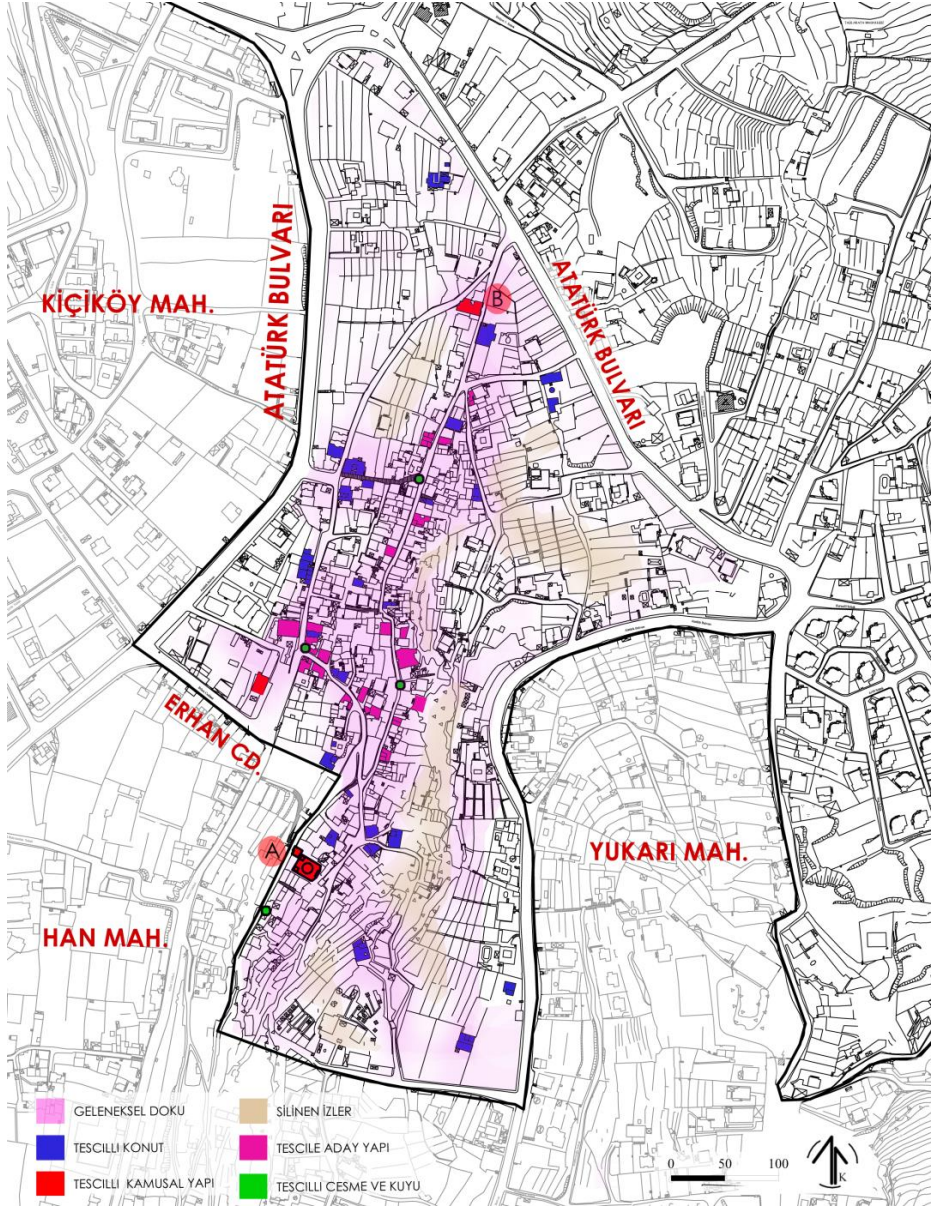

Şekil 3.21. Protestan Okulu birinci kat şeması

Yapının günümüze sadece dış duvar bütünlüğü ulaşırken iç mekanda tavan, döşeme ve duvar bütünlüğü büyük çapta hasar görmüş ve bazı mekanlar tanınmaz hale gelmiştir. Bu nedenle yapı, bütündeki yerini her geçen gün kaybetmektedir.

3.4. Tablakaya Mahallesi ve İncelenen Yapılar

Tablakaya Mahallesi, Yukarı Talas yamaçlarına yaslanmakta olup engebenin yer yer devam ettiği ve Aşağı Talas bağlantısıyla da düz alanlara da sahip olan bir yerleşimdir. Geleneksel dokusunun korunduğu mahallelerden biri olan yerleşke, dar ve taş zeminli sokakları ile geçmişten gelen izleri de halen korumaktadır. Bugün, Tablakaya Mahallesi'nde geleneksel doku içerisinde yer alan ve bu tez kapsamında incelenen yapılar şunlardır: Panagia Rum Kilisesi ve H. Ali Kürtüncü Konağı.

A-Panagia Kilisesi, B-H. Ali Kürtüncü Konağı

Şekil 3.22. Tablakaya Mahallesi tescilli yapı haritası⁴⁴

3.4.1. Panagia Kilisesi

Yukarı Talas yamaçlarında bulunan kilise⁴⁵, eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Kot farkının değerlendirildiği kilisede avlunun altında sokağa açılan 4 adet dükkân yer alır. Kilise kitabesinde 1886 yılında inşa edildiği yazılı iken farklı bir kaynakta başka bir

⁴⁴ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

⁴⁵ Kilise yapısı ile ilgili isim konusunda süreçte birçok adlandırma yapılmıştır. Bir vakfın yayınladığı dergi de kilise ismi Kimisis Theotoku Rum Kilisesi olarak geçmektedir (Hrant Dink Vakfı, 2016). Süreçte ise camiye dönüşen yapı, 2008 yılında Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri kitabında Talas Rum Kilisesi ve Yaman Dede Camisi olarak geçerken; 2009 yılında yayımlanan Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanterinde ise bu isimlere Yeni Cami ibaresi de eklenmiştir.

kilisenin yıkılmasından sonra yerine yapıldığı belirtilmektedir (İoannidis, 1896: 48). İlerleyen zamanda Hristiyan Rum vatandaşlarının Kurtuluş Savaşı sonrası mübadele yoluyla Talas'tan ayrılmaları üzerine 1925 yılından sonra yapı camiye dönüştürülmüş, başka bir din yapısı olarak ibadete açılmıştır (Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi). Yapı, 1977 yılında tescillenmiştir. 1990'lı yıllarda kullanıma kapatılan yapı, 2003 yılında başlanan onarım çalışmalarının ardından 2007 yılında cami olarak tekrar ibadete açılmıştır.

Kuzeybatıda yer alan avlu giriş kapısı, ikişer sütun üzerinde üçgen alınlıklı bir taca sahiptir. Alınlık üzerinde yer alan kabartmalı süsleme ve bitkisel motifler yapıdaki hâkim olan motif düzeninden ve malzemesinden farklılık göstermesi, bu giriş tacının sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Avluya bir diğer giriş ise kilisenin giriş kotundan çok daha yüksek olan doğu yönündeki kapıdan sağlanmaktadır. Bu üst kotta kaya oyuğu içerisinde, iki adet tuvalet ile bir adet müştemilat bulunmaktadır. Alt ve üst sokağı bağlayan avluda kilise dışında bir adette papaz evi olduğu düşünülen tek katlı bir yapı da (müştemilat) bulunmaktadır. Kuzeybatı girişinin üstünde yer alan bu müştemilat, tonoz üstünde eli böğründeler ile sokağa çıkma yapan küçük bir odaya sahip revaklı tek katlı bir yapıdır.

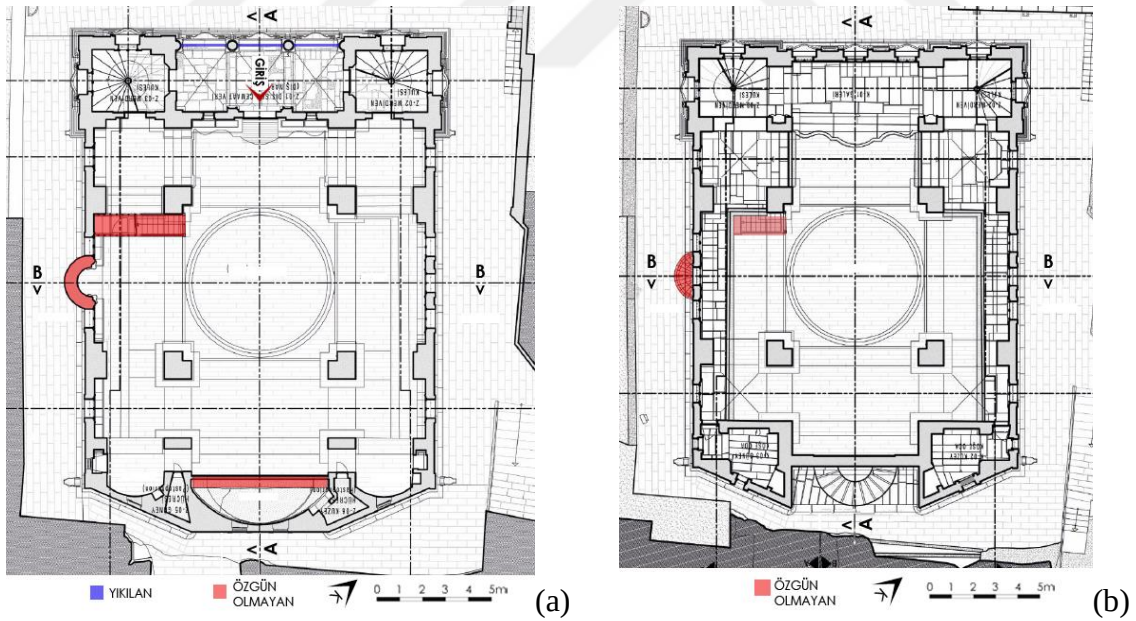

Resim 3.45. Vaziyet planı, kuzeybatı cephe ve girişi

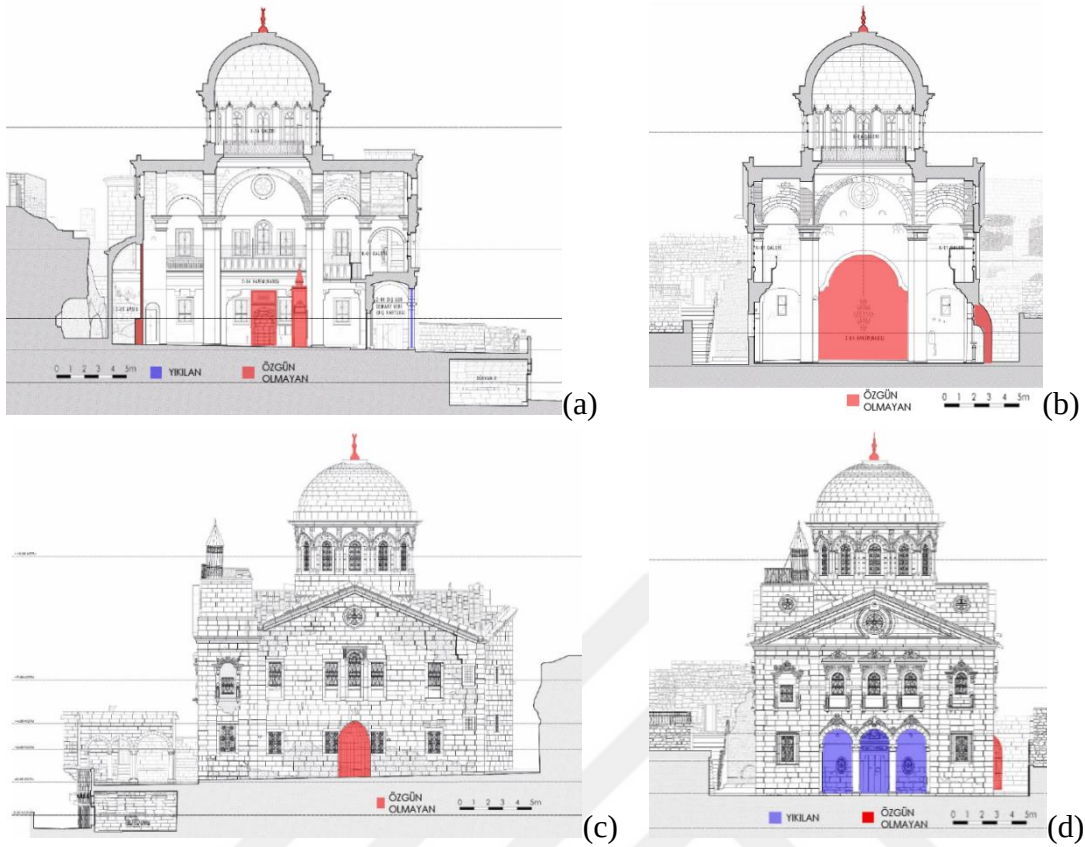

Resim 3.46. Doğu girişi, avlu ve Papaz evi, 2020

Kilise yapısının plan şeması güneydoğu-kuzeybatı aksında uzanan kapalı Yunan haçı şeklindedir. Kuzeybatı cephesinde üç kemerli ve dört adet taş sütunlu *narteks* bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde ahşap ana giriş kapısı ile simetrik olan 2 adet köşe kule kapısı da yer almaktadır. *Narteks*'in sağ ve solunda kalan ve köşe kulelerine açılan bu iki kapı, galeri ve çatıya çıkan taş basamaklı dairesel merdivenlere sahiptir. *Narteks* kısmında önde bulunan giriş kemerlerine ve *narteks* duvarlarına oturan 3 adet manastır tonozu bulunmaktadır. *Narteks*'ten açılan çift kapı ile iç mekana (*naosa*) geçilmektedir. *Naos* mekanı ise dört ayak ile tanımlanan merkezi mekan ile haç kolları ve köşe birimlerden oluşmaktadır. Merkezde yer alan kubbe ise iç mekanı aydınlatan kemerli pencereye sahip olup kubbenin içi dairesel küçük bir balkonla çevrelenmiştir. Çatı ise merkez kubbe etrafına dört tarafa eğimli taş çatı yapılmış, birleşim yerlerinde dereler oluşturularak çörlenler yardımıyla su aktarılmıştır. Kilisenin üst katına ise *narteks*in her iki yanında bulunan kulelerdeki merdivenlerden ulaşılmaktadır. Üst galeri katı, *narteks* üzeri dahil olmak üzere kuzey ve güney haç kollarıyla 'U' şeklinde *naos*'u çevrelemektedir. Haç kollarının sonunda yamuk formu köşe odaları bulunmaktadır.

Şekil 3.23. Kilise kat planları, 2020 (KVBM) a) Zemin kat planı b) Üst kat (galeri) planı

Şekil 3.24. Panagia Kilisesi kesit ve cepheleri, 2020 (KVBM) a) A-A kesiti b) B-B kesiti c) Güneybatı cephe d) Kuzeybatı cephe

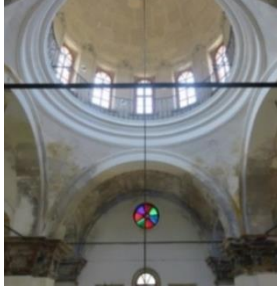
Yapı, mübadele sonrası kilise yapısından cami yapısına dönüştürülmüş ve bu nedenle de orijinal halinden uzaklaşmıştır. Kilisenin ana apsisi, duvar örülerek kapatılmıştır. Günümüzde kapatılan apsise doğusundaki kuzey hücrede bulunan açıklıktan ulaşılsa da bu bölüm atıl durumdadır.

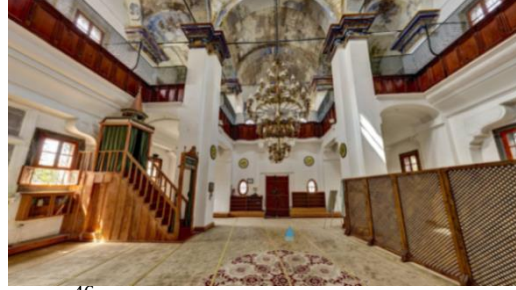
Resim 3.47. Panagia Kilisesi iç mekanı, 2020 a) Üst kat (galeri) b) Kapatılan apsis duvarı, (KVBM)

Yapının güneybatısının pencere düzeni bozularak caminin mihrap kısmı eklenmiş, bu değişiklik dolayısıyla cepheye de yansımıştır. Eklenen mihrabın sağ tarafına da ahşap

minber eklenerek yapı camiye çevrilmiştir. Fakat mihrap yapıya eklenirken hata yapılarak güneydoğu cephe yerine güneybatı cephedeki duvara eklenmiştir. Bu hata dolayısıyla cami içerisinde ibadet eden kişiler mihrabı dikkate almadan yönlerini kibleye dönerek namaz kılmaktadırlar.

2020

2015⁴⁶

2020

Resim 3.48. Panagia Kilisesi iç mekan ve güneybatı cephe (mihrap)

Kilisenin en önemli süsleme elemanı olan duvar resimleri dönüşüm sonrası sıva ile kapatılmış, giriş tacı üzerine ayetler yazılmıştır. Taşıyıcı kemerlerin oturmuş olduğu sütun başlıklarında ve kilise duvarlarında detaylı kalem işi bezemelerden orijinal renkleriyle günümüze ulaşabilenler bulunmaktadır. Yapının zemin döşemesi orijinalinde taş olmakla birlikte üzeri ahşap lambri kaplanarak halı ile örtülmüştür. Ayrıca eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere; narteks mekanı bir süreliğine kapalı mekan olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda bu mekanın son cemaat yeri olarak kullanılması ihtimal dahilindedir.

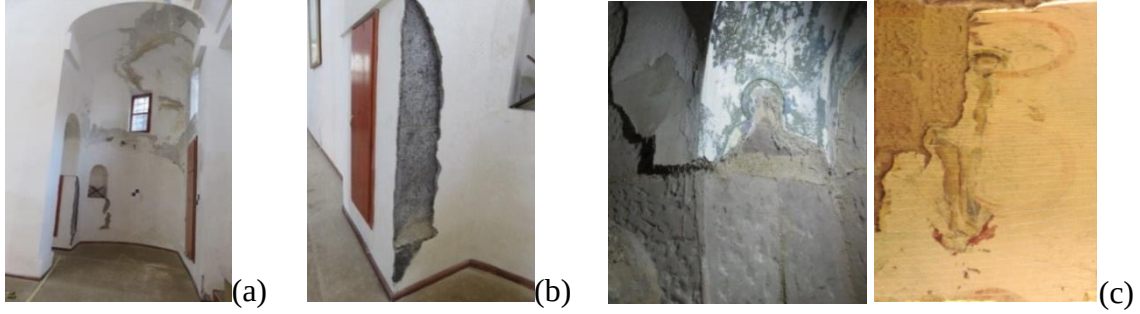
Resim 3.49. Kilise narteksi kapalı⁴⁷ ve açık hali, 2020

Yapının özgün duvar resimleri büyük oranda hasar görmüş, kazınarak tahrip edilmiş ya da üzerleri boyanarak kapatılmaya çalışılmıştır. Yapı da genel itibari ile su kaçaklarından

⁴⁶ Straesser, H. Kişisel Fotoğraf Arşivi.

⁴⁷ KVBM - tarihi tespit edilememiştir.

kaynaklı deformasyon ve rutubetten dolayı yosunlaşma ve çiçeklenmelerin olduğu görülmektedir.

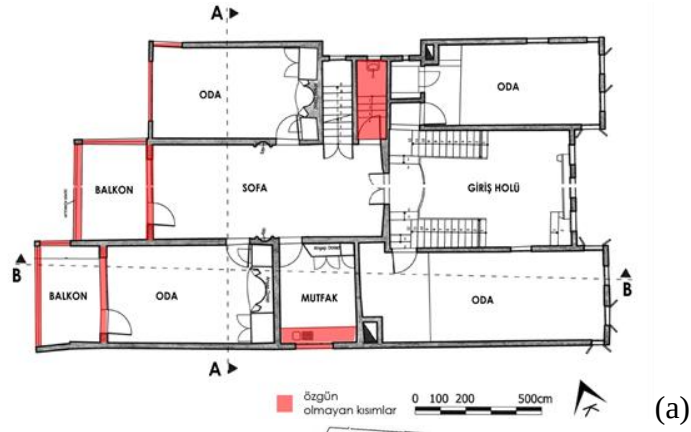
Resim 3.50. Panagia Kilise iç mekanı, 2020 a) Yan apsis b) Duvar hasarları c) Duvardaki resim kalıntıları

Günümüzde halen cami işlevi ile kullanılmaya devam eden kilise yapısı, Geç Dönem Osmanlı'dan günümüze kalan azınlık kiliseleri arasında Anadolu'daki en önemli temsilcilerden biridir.

3.4.2. H. Ali Kürtüncü Konağı

Günümüzde mevcut olmayan fakat 1979 yılında hazırlanan tescil fişinde yer alan kitabeye göre konağın 19.yy. sonlarında inşa edildiği bilinmektedir. Fakat Talas Belediyesi'nin sitesinde yer alan Online Talas Sosyal Haritasında yapının 1850 yılında inşa edildiği bilgisi de mevcuttur (URL-10). Yapı 1979 yılında tescillenerek koruma altına alınmıştır. Kürtüncü Konağı, günümüzde Yaman Dede Kültür ve Sanat Evi olarak işlevlendirilmiştir.

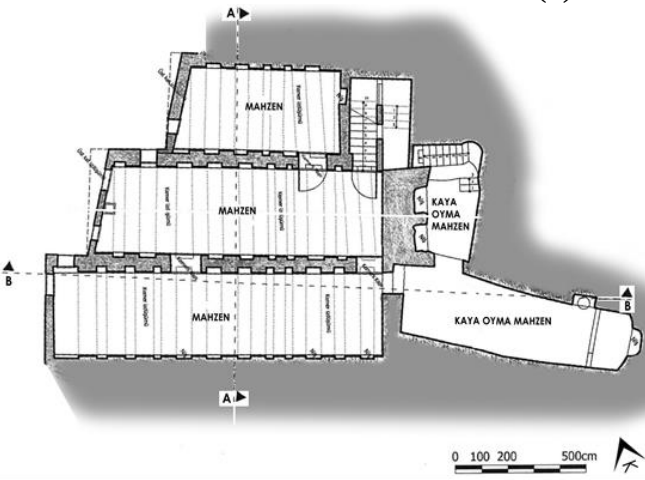
Konak, yüksek eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olup ara katlara sahiptir. Yapı, batı cephesinde dört, doğu cephesinde ise iki katlıdır. Konağın kuzeyinde yüksek duvarlarla çevrilmiş bir bahçe ve içerisinde ise üzeri camla kapatılmış bir adette sarnıç yer alır. Yapıya, bahçe içerisinden ulaşmakla beraber ana giriş doğu cephesinde yer alan taş söveli çift kanatlı bir kapıdandır. Bu doğu yönündeki giriş holü, iki kat yüksekliğinde olup odalara açılan bezemeli kapıları ve üst kata çıkan çift kollu taş merdiven ile gösterişli bir mekandır. Bu giriş holünden, çift kapılı sofaya ve iki ayrı *tokanaya* ulaşılmaktadır. Bu mekanda ayrıca bir adet kuyu ile tuvalet yer alır.

(a)

(b)

(c)

Şekil 3.25. Okutan Konağı kat planları⁴⁸ a) Birinci kat planı b) Zemin kat planı c) Bodrum kat planı

⁴⁸ Çizimler, Ünlüdil'in Koruma Kurulu arşivinden ulaşılmış olduğu rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

Resim 3.51. H. Ali Kürtüncü Konağı girişi ve giriş holü a) Doğu girişi, 2020 b) Kitabe, 1979⁴⁹ c) Giriş (Ünlüdil, 2018) d) Giriş, 2020

Talas geleneksel konut dokusunda sık rastlanılan şerbetlikler, simetrik olarak bu konakta da kullanılmıştır. Detaylı ince işçilik konağı zenginleştirmiş, bitkisel bezemelerle süslenen tavanlar, silme kuşakları ile kademelendirilerek ahşap ışınal motiflerle göbekler oluşturulmuştur. Aynı şekilde odalarda bulunan gösterişli bezemeli kapılar, ahşap zarlı duvarlar, ahşap dolaplar ve bezemeli duvar yüzeyleri günümüze kadar ulaşabilmiş özgün detaylardır.

Resim 3.52. Konak iç mekanı

Bodrum katta mahzen olarak kullanılan tonoz kemerli ve kaya oymalı özgün mekanlar halen mevcuttur. Fakat birinci katın, süreçte birçok onarım ve tadilat görmesi, konağın büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur. Özgün halinde ahşap kirişleme üzerine düz toprak malzemedan dam olarak yapılan birinci katın üst örtüsü (Ünlüdil, 2018), evin son sahipleri tarafından tamamen değiştirilerek betonarme döşeme ile yenilenmiştir. Birinci katın sofası ve sofanın solunda kalan büyük odanın batı duvarları iç mekana çekilerek kalan kısımlar balkon olarak dışa terk edilmiştir. Ayrıca yeni örülen tuğla duvara, iç mekanı daha çok aydınlatılmak maksatlı olarak pencereler açılmıştır.

⁴⁹ Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi.

Resim 3.53. Konak batı cephesi restasrosyon öncesi (Ünlüdil, 2018) - 2020

Konak günümüzde Yaman Dede Kültür ve Sanat Evi olarak kamuya hizmet vermektedir. Restorasyon sonrası konak, özgün plan şemasına büyük ölçüde geri dönmeye çalışılmıştır. Fakat yapının doğu cephesindeki balkonlara müdahale edilmemesi, konağın tam olarak özgün haline geri dönülmediğinin göstergesi olmuştur.

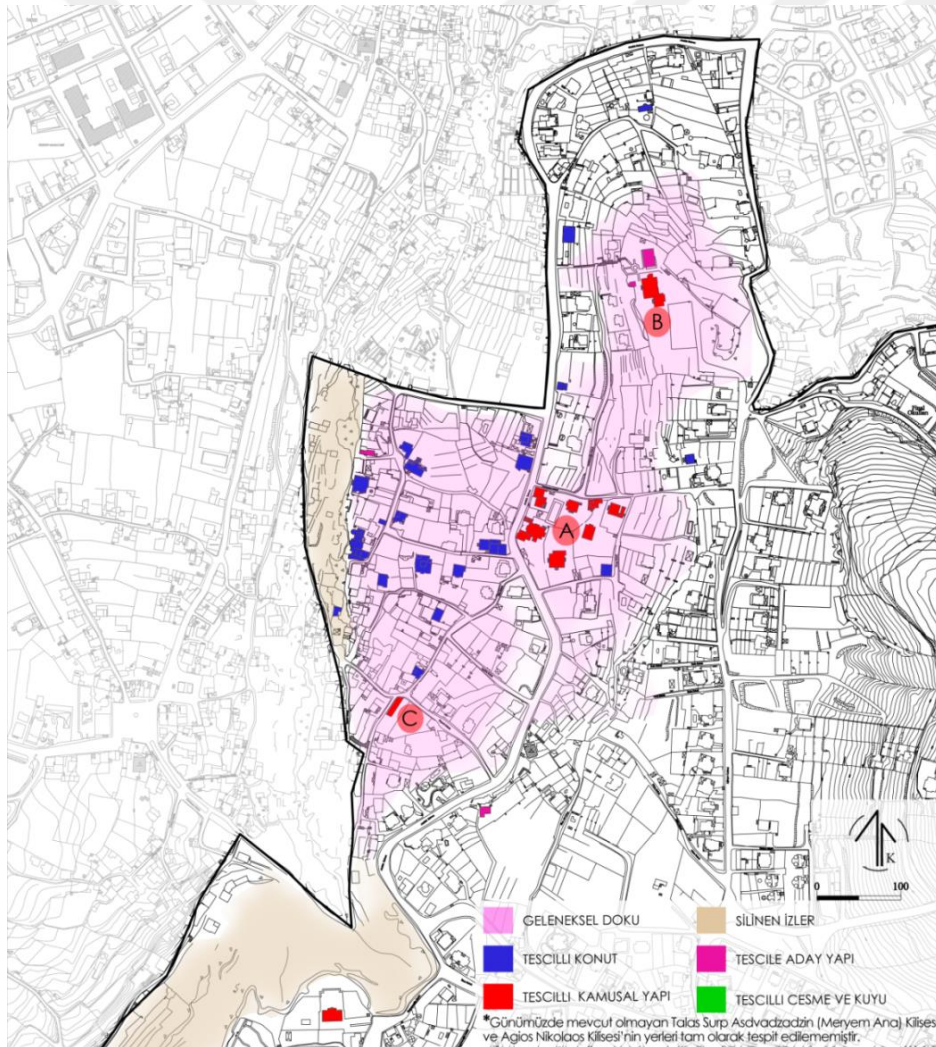
Resim 3.54. H. Ali Kürtüncü Konağı restorasyon öncesi/sonrası a) Bodrum kat güney mahzen b) Bodrum kat orta mahzen c) Birinci kat sofa

Resim 3.55. Yaman Dede Kültür ve Sanat Evi, 2020

3.5. Yukarı Mahalle ve İncelenen Yapılar

Yüksek engebenin hakim olduğu yerleşim yeri olan Yukarı Mahalle’de geleneksel doku içerisinde yer alan birçok yapıya müdahale edilmiş, yıkılmış ve yok edilen yapıların yerlerine yeni yapılar eklenmiştir. Bu tez kapsamında Yukarı Mahalle sınırları içerisinde inceleme altına alınan yapılar şunlardır: Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserler Kurulu (ABCFM / BOARD) bünyesinde kurulan Amerikan Kız ve Erkek Okulu yerleşkesi, Kuyumcular Çarşısı, Talas Surp Asdvadzadzin Kilisesi (Meryem Ana) ve Agios Nikolaos Kilisesi (bu son iki kilise yapısı, günümüzde mevcut değildir ve tam olarak konumu tespit edilememekle beraber arşivlerde yer almaktadır).

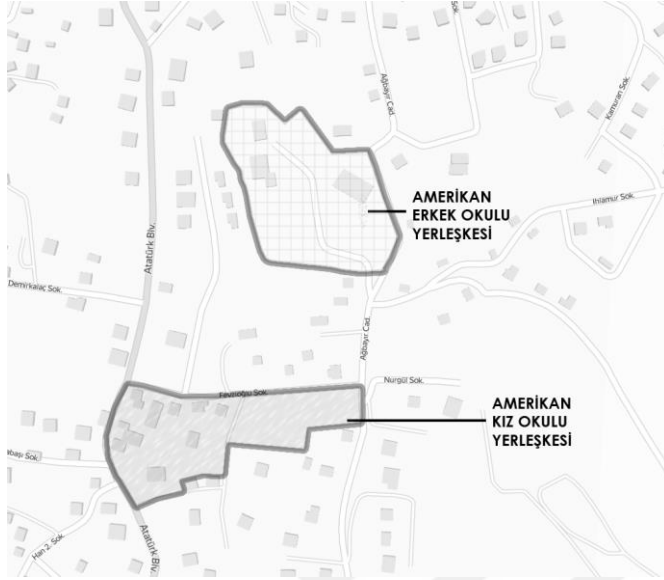

A-Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi, B-Amerikan Erkek Okulu Yerleşkesi, C-Kuyumcular Çarşısı

Şekil 3.26. Yukarı Mahalle tescilli yapı haritası⁵⁰

⁵⁰ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

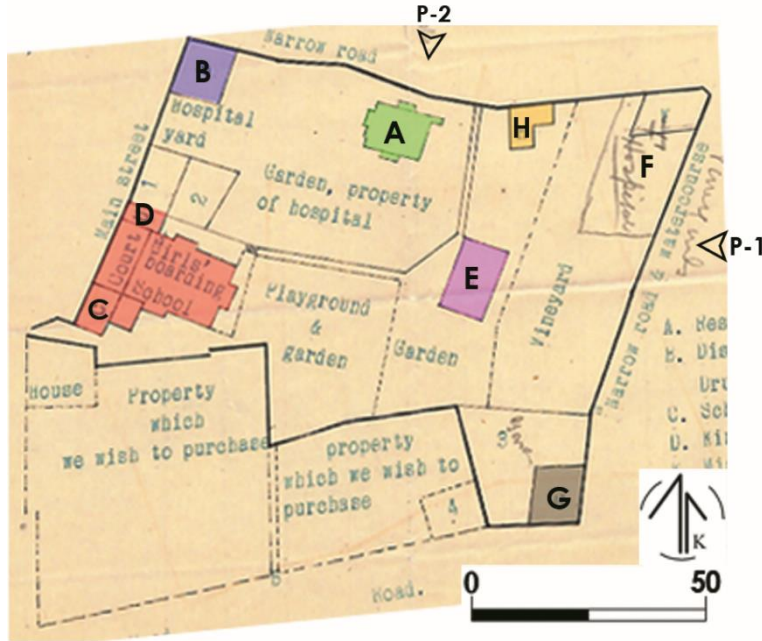
Yukarı Mahalle bölgesinde ilk olarak Kız Okulu Yerleşkesi oluşturulmuş, artan ihtiyaçlar doğrultusunda yamacın yukarısında bulunan yakın bölgede ise Erkek Okulu Yerleşkesi inşa edilmiştir. Bu nedenle yapılar da aynı sıralamada incelenecektir.

Şekil 3.27. Kız ve Erkek Okul Yerleşke konumlarına dair, 2020

3.5.1. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi ve yapıları

Atatürk Caddesi'ne bitişik olan yerleşke, her dönemde önemli bir merkez olmuştur. 19. ve 20. yüzyıldan günümüze ulaşan ve döneminin izleri taşıyan bu yapılar, sadece okul ve onu destekleyen birimlerden yanı sıra hastane yapısı gibi birçok işlevi de barındıran bir yerleşkedir. Kız okulu yerleşkesine 1889 yılında taşınılmış, 1914 yılına kadar faaliyetlere devam edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası (1916 yılında) başta Talas Büyük Amerikan Hastanesi binası olmak üzere Talas'ta bulunan Amerikan Board'a ait tüm yapılara Osmanlı Devletince el konularak, tamamı askeri hastane olarak kullanılmıştır. Board'a ait hastane personeli ile misyonerlerin barındıkları konutlara da el konulması, misyon faaliyetlerini neredeyse durma noktasına getirmiştir. Süreç içerisinde yapılar bir süreliğine yetimhane olarak da işlevlendirilmiştir. Tarihin önemli tanıkları olan ve bölgenin kültür varlığını oluşturan yerleşkedeki bu yapılar, 1974 yılında Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü'nün mülkiyetine, 1978 yılında ise bu üniversiteden ayrılan Erciyes Üniversitesi mülkiyetine devredilmiştir. Yapılar, bu süreç içerisinde birçok onarım ve tadilat görmüş, işlev değişikliklerine bağlı olarak birçok müdahale geçirmiştir.

1898 (Wingate, 1898 – URL-11)

2020⁵¹

A – Dr. Dodd Konutu, B – Dispanser, C – Kız Okulu, D – Çocuk Yuvası, E – Misyoner Konutu, F – Yeni Hastane İnşaatı, G – Yetimhane (Kiralık), H – Ahır

Şekil 3.28. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi (1898-2020)

⁵¹ Çizimler, Erciyes Üniversitesi bünyesinde hazırlanan rölöve projeleri üzerinden sadeleştirme yapılarak düzenlenmiştir.

Resim 3.56. Amerikan Kız Okul Yerleşkesi siluet değişimleri a) P-1 silueti, 1900 yılı öncesi b) P-2 silueti, 1912 (Hoover, 1912) c) P-2 silueti, 2020

Eğitim yapıları ve faaliyetleri

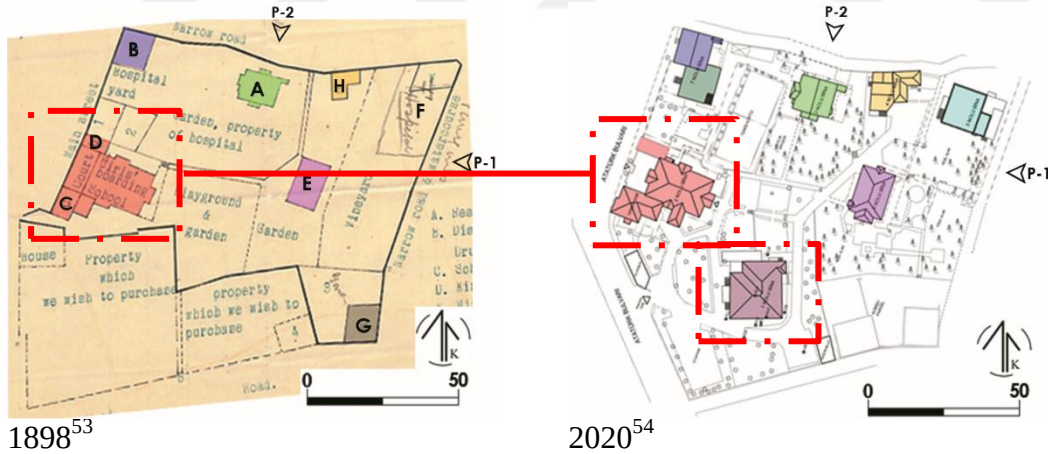
Amerikalı misyonerlerin Kayseri istasyonundaki ilk eğitim faaliyetleri, ibadet mekanlarının bünyesinde oluşturulan okullar ile başlamıştır. Pazar Okulu olarak adlandırılan bu eğitim mekânlarında, öncelik okuma-yazma iken arka planda dini eğitim verilmiş, İncil'in dolayısıyla Hristiyanlığın yöreye ve Anadolu'ya yayılması amaçlanmıştır. Müslümanlar tarafından başta sıcak karşılanmayan Amerikalı misyonerler, Anadolu'daki ilerleyişlerini daha çok Ermeniler üzerinden sağlamaya çalışmışlardır.

⁵² United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), SALT Research

Dwight ve Goodell, 1832 tarihinde Amerikan Board'a yazdıkları mektupta bu gerekliliği şu şekilde aktarmıştır:

Sorun, Ermenilerin iyiliği için mümkün olan en yararlı işi hangi yoldan yapacağımızdır... Onlarla ilgili olarak işe, doğru uçtan başlamak için ilkokullar açmalıyız... Bir çocuğun kafasında yetişkin insanınkinden çok daha kolay iz bırakılabilir... Şimdi iki harfi birbirinden ayıramayan bu adamlara biz Tanrının Kitabı'nı versek ne olur? Genişlememize gerek yok; demek ki işe okuldan başlamalıyız... (Kocabaşoğlu, 1989).

Misyonerlik faaliyetleri okullarla birlikte büyük güç kazanmış, sadece okuma-yazma ile dört işlemin öğretildiği sade bir ilkokulun ötesine geçilerek öğrenciler sayesinde ailelere de ulaşılmıştır. Böylelikle toplumun geneline nüfuz etme fırsatı yakalanmıştır. Sürecin devamında ise okullarda kreş, iptidai (ilkokul), rüştiye (ortaokul) ve idadi (lise) düzeyde eğitimler verilmiştir. Öğrencilere, okullarda ana derslerin yanında dikiş, jimnastik, müzik, botanik gibi sosyal becerilerinin de geliştirilmesi amaçlı dersler de sağlanmaya çalışılmıştır. Lisede eğitim gören öğrencilere ise ilkokullarda staj yaptırılmış, okullarından başarılı olarak ayrılanlara ise misyoner okullarında öğretmenlik görevi verilmiştir (PABCFM, Reel 606, No: 24.).

Şekil 3.29. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi içindeki eğitim yapıları (1898-2020)

1899 yılında Talas'a gelen Oberhummer ve Zimmerer adlı iki Alman, Talas'ta bulunan Amerikan okul yerleşkesi hakkındaki izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

Önemli fonlara sahip olan Amerikan Kurulu, geniş ahırlar, bahçeler ile çok güzel dört büyük binaya sahiptir. Dört binadan biri doktorlara hizmet ederken, iki bina misyoner ailelerinin konutudur. Bir diğer bina ise tüm Hristiyan Mezheplerinden 60'tan fazla

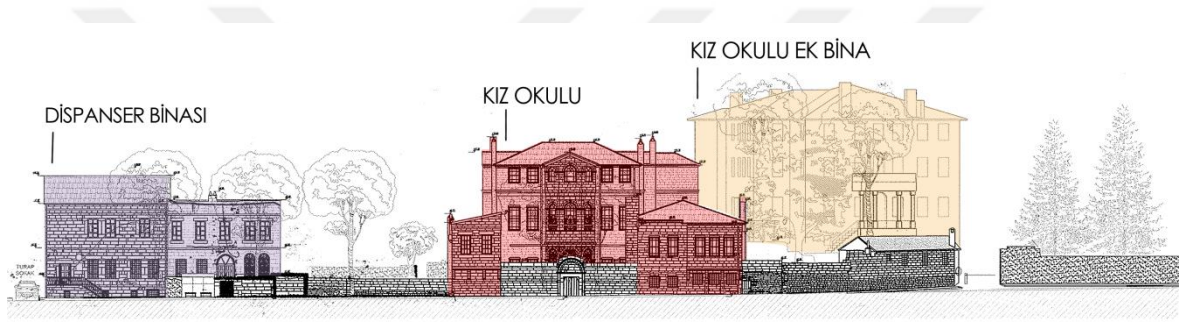
⁵³ Kız Okulu Binası (Aslanlı Konak) Wingate, 1898 – URL-11.

⁵⁴ Kız Okulu ve sonradan inşa edilen ek okul binası

kızın yemek yediği en yüksek gereksinimleri karşılayan geniş yatak odaları ve sınıfları içerir. Ayrıca Kayseri şehrinde, misyonun ayrıca çok geniş bir evi ve yaklaşık 40 öğrenciye sahip bir anaokulu vardır. Bu yapılar, öncelikle çocukları eğitmek ve yoksul Hristiyanları desteklemek için tasarlanmıştır. Talas'ta olduğu gibi benzer kurumlar Sivas, Harput ve diğer yerlerde de bulunmaktadır...(Oberhummer ve Zimmerer, 1899: 132).

Kız Okulu Binası

Kız Okulu Yerleşkesi'nin batısında bulunan yapı, Atatürk Caddesi'ne kısmen bitişik olarak inşa edilmiştir. Avlulu plan şemasına sahip olan yapının güneyinde Kız Okulu Ek Binası (yatakhane), kuzeyinde ise Dispanser Binası yer almaktadır.

Şekil 3.30. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi Atatürk Caddesi (batı cephe) silueti, 2020⁵⁵

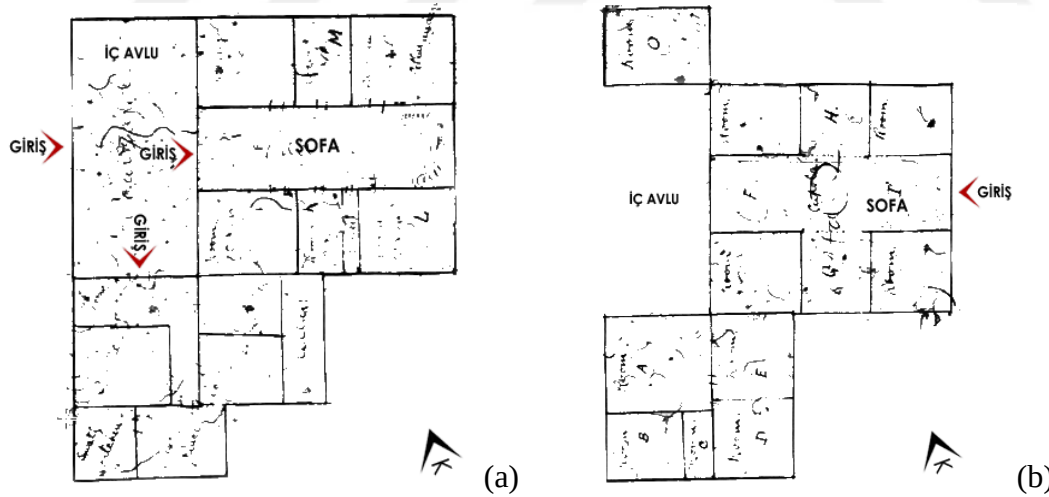
Talas'ta ilk açılan kız okulu, 1871 yılında Türaboğlu adındaki Hristiyan mahallesinde faaliyete geçmiştir. Eğitim süresinin 7 yıl olduğu okul, yatılı ve gündüzlü şekilde iptidai, rüşti ve yarı idadi derecelerine sahiptir (Demir, 2012: 1408). Yaklaşık 18 yıl kiralık olarak kullanılan yapının ihtiyacı karşılayamaması üzerine 1889 yılında, WBM'nin (The Women's Board of Mission) maddi desteği ile Yukarı Talas bölgesinde 1874 yılında inşa edilmiş taş bir bina⁵⁶ satın alınmıştır. Satın alınan bu bina, 1889 yılından itibaren Talas Amerikan Kız Okulu olarak eğitim vermeye başlamıştır (PABCFM, Reel 606, No: 22). O tarihte yapının bahçesinde birçok meyve ağacının yer aldığı, iki küçük bahçe ile misyonerlerin barınmaları için iki evin inşasına yetebilecek büyüklükte bir araziye sahip olduğu da belirtilmiştir (PABCFM, Reel 596, No: 703). Yapı bugün Erciyes Üniversitesi mülkiyetindedir.

⁵⁵ Çizimler, Erciyes Üniversitesi bünyesinde hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak elde edilmiştir.

⁵⁶ 1937 yılında düzenlenen Talas yaya köy gezilerinde (1938/2009) bu yapı, Paşanın Konağı veya Aslanlı Konak olarak da tanıtılmıştır (Talas, 2009: 29).

Resim 3.57. Batı perspektifi⁵⁷Resim 3.58. Kız Okulu ve Dispanser kuzey cephe⁵⁸

1888 yılında Dr. Dodd tarafından çizilen yapı krokisinde, iki küçük yapı eklentisi olduğu görülmektedir. Bu yapılar okulun aktif olduğu dönemde çeşitli amaçlarla değerlendirilmiştir. Kuzeyinde kalan ve daha küçük planlanan yapı, anaokulu⁵⁹ ve lojman olarak kullanılmış, diğer cadde cephesine bitişik olan güneydeki yapı ise yemekhane, çamaşırhane, yatakhane vb. gibi ihtiyaçlarla işlevlendirilmiştir. Bu üç yapının da girişi avluya açılmaktadır. Ana binanın kuzeyinde kalan ve anaokulu ile lojman işlevinde kullanılan yapı iç avluya bakan kemerlerin olduğu yarı açık mekâna sahiptir. Tarihi bilinmeyen bir dönemde bu açıklıklar kapatılmıştır.

Şekil 3.31. Kız Okulu krokileri, 1888 (Demir, 2008: 253) a) Avlu kotu krokisi b) Bahçe kotu krokisi

⁵⁷ Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezinde (ERUSAM) gerçekleştirilen ‘Talas Amerikan Koleji’ konferansı tanıtım afişi (28 Nisan 2016). (Tam tarihi belirlenemeyen fotoğrafta, ana binaya sonradan eklenen tuvalet bloğunun eklenmediği, yemekhane ve anaokulunun çatılarının ise teras çatı olduğu görülmektedir.)

⁵⁸ Talas'taki Amerikan yerleşkesinde bulunan dört binanın fotoğraflarını içeren 14 Haziran 1909 tarihli kartpostal'dan... (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), SALT Research)

⁵⁹ 1889 yılının sonbaharında, bu yapının kuzeyindeki bitişik küçük yapıda ise ilk anaokulu açılmıştır. Talas'ta Türklerin ilk anaokulu ise bu tarihten yaklaşık 80 yıl sonra açıldığı belirtilmektedir (Şahin, 2018: 176).

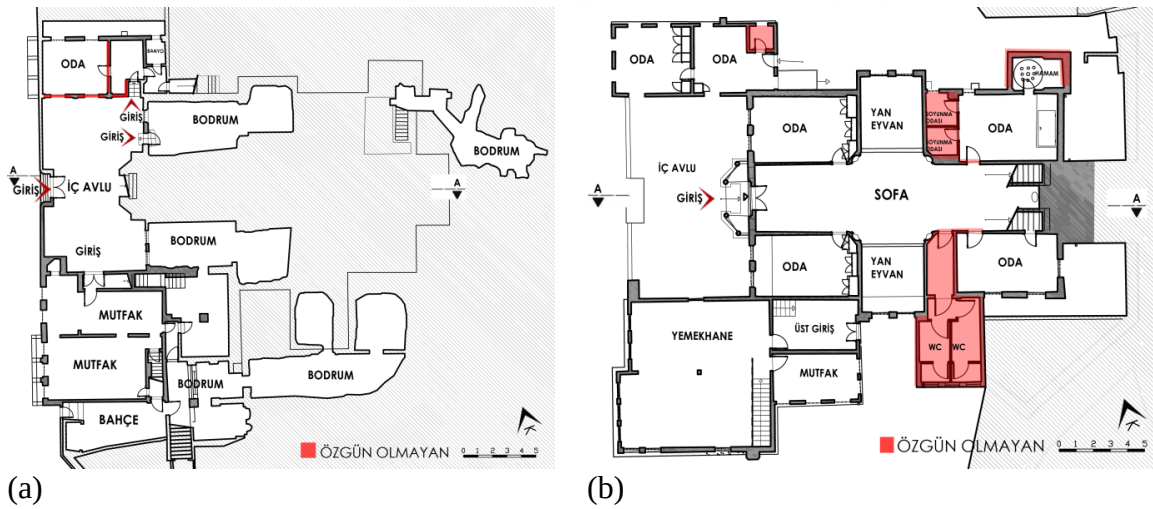
Kız okulunun ana binası olan yapı ise Kayseri yöresinde bulunan geleneksel konutlarla benzer özellikler taşımaktadır. Arazi eğimine göre kotlandırılan kat planları, arka (doğu) cephesinden iki katlı bir görünüm sağlarken, ön (batı) cephesinden üç katlı yapı olarak algılanmaktadır. Yapı özgün şemasında bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Ana binanın zemin katına Atatürk Bulvarı'na açılan avludan ulaşılmaktadır. Avlu kotundan 5 basamakla ayrılan zemin katın girişi, dört sütunun taşıdığı çokgen çıkma altından sağlanmaktadır. Ön cephenin orta aksına denk gelen çıkma yüzeyi bina yüksekliğince devam etmekte, sütun, sütun başlıkları, kemerli pencere ile bezemeli pencere parmaklıkları, profilli kat silmeleri ve bitişindeki üçgen alınlı çatısı ile diğer cephelere göre oldukça zengindir. Çift kanatlı cümle kapısından zemin kata girilmektedir. Bu kapı doğrudan dört eyvanlı sofaya açılmaktadır. Zemin katta üç oda ve sonradan eklenen bir çifte hamam bulunmaktadır. Hamamın girişinde bulunan ve alt kota inen merdiven, kaya oyma mekânların bulunduğu mahzene inmektedir. Burada kapatılan bir tünel de mevcuttur. Sofada yer alan taş nişler, bezemeli ahşap tavan kaplamaları, ahşap oymalı kapı kanatları, üst kata çıkan taş basamaklı çift merdiven ile merdivenlerin arasında kalan bezekli taş çeşme mekânı oldukça etkileyici hale getirir. Birinci kata ise merdivenin ara sahanlığına açılan doğu cephesindeki kapıdan ulaşılmaktadır. Zemin katta olduğu gibi birinci katta da sofa ve dört eyvandan mevcuttur. Konağın özgün çatısı ise geleneksel dokuda sık görülen düz dam şeklinde yapılmıştır. Bodrum kat, avlu içine bakan küçük aydınlatma pencereleri ile yarı asma zemin kat görünümündedir.

1892-1893 döneminde kapasitesini aşan yatılı öğrencilerin barınabilmesi adına yapıda yeni bir inşaat çalışması başlatılarak binaya ikinci kat ilave edilmiştir (Demir, 2012). Bu ekleme sırasında üzeri düz dam olan konağın çatısı, ahşap kırma çatı yapılarak kiremit döşenmiştir. Yine 1911 yılında, yeni eğitim döneminde okulda yatılı eğitim gören öğrencilerin barınabilmesi için okulun üst katı ile dispanser binasının çatı katı kız öğrenciler için düzenlenmiştir (Demir, 2008: 161). Çatı katı olarak da bilinen okulun ikinci kat tavanı bağdadi çıta üzeri sıva ile badana yapılmıştır. Burada ise bazı mekânların döşemeleri betonarme ile yenilenmiştir. Okul, yatakhane ve hastane olarak kullanılan yapının, bodrum hariç her katına bilinmeyen bir tarihte, ihtiyaç doğrultusunda, kız ve erkek tuvaletleri eklenmiştir.

1899 yılında Talas'a gelen Oberhummer ve Zimmerer, okul ve eğitim faaliyetleri hakkında şunları dile getirmiştir:

Talas'taki kız okulu, işlevsel ve hoş bir şekilde tasarlanmıştır. Misyonerlerin evleri gibi okul yapısı da mimar olmadan sadece Amerikan ustalarının rehberliğinde inşa edilmiştir. İki katlı büyük bina içerisinde büyük bir salon, yüksek tavanlı sınıflar, 60 kız öğrencinin kalabileceği mükemmel bir yatakhane ile öğretmenler için odalar yer almaktadır. İlk ders, tüm öğrencilerin önünde yapıldı. Misyonerlerin en büyüğü, Mr. Faoul, İncil'den Türkçe bir pasaj okudu ve daha sonra aynı dilde daha uzun bir sabah duası yaptı. Bazıları son derece karakteristik Ermeni tiplerine sahip olan öğrenciler, büyük bir özveri ile takip ettiler ve daha sonra genç bir Amerikalı öğretmen tarafından çalınan bir uyumun melodik tonlarına saf sesleriyle dindar bir şarkı söylediler. Bir Yunan öğretmeni, daha sonra üç yetişkin kızla Yunan Edebiyat Tarihi üzerine Türkçe bir derse başladı. Zilin ardından 32 yetimin olduğu sınıfa gittik. Çocuklar istekli, memnuniyet ifadesiyle neşeli yüzlerdi. Daha küçük bir odada ise yaklaşık on iki kız, bir Amerikalı kadın tarafından insan vücudunun anatomisini bir kalemle kağıt üzerine çizdi... (Oberhummer ve Zimmerer, 1899: 132).

Zemin katın döşemesi, bilinmeyen bir tarihte seramik malzeme ile kaplanmıştır. Diğer katlarda ise ıslak hacimler hariç sal taşı ve ahşap malzemedir. Sofanın kuzeydoğu köşesinde yer alan hamam ise daha sonradan yapıya eklenmiş, döşeme ve duvar elemanlarıyla bölünerek ilk yapımındaki özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Bu mekanda sadece özgün ahşap tavan günümüze ulaşırken hamamın kubbeli bölümünün duvarları tuğla ile yenilenmiştir.

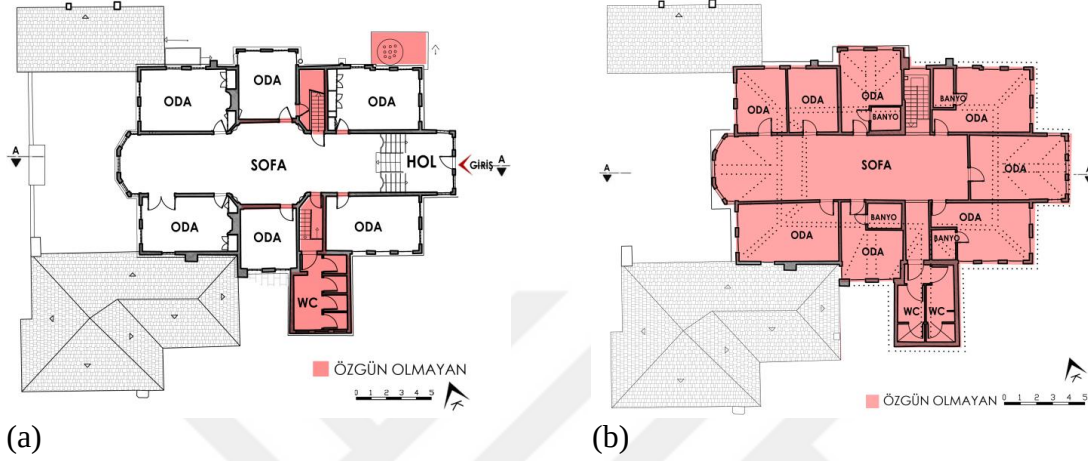

Şekil 3.32. Bodrum ve zemin kat planı⁶⁰, 2020 a) Bodrum kat planı (avlu kotu) b) Zemin kat planı

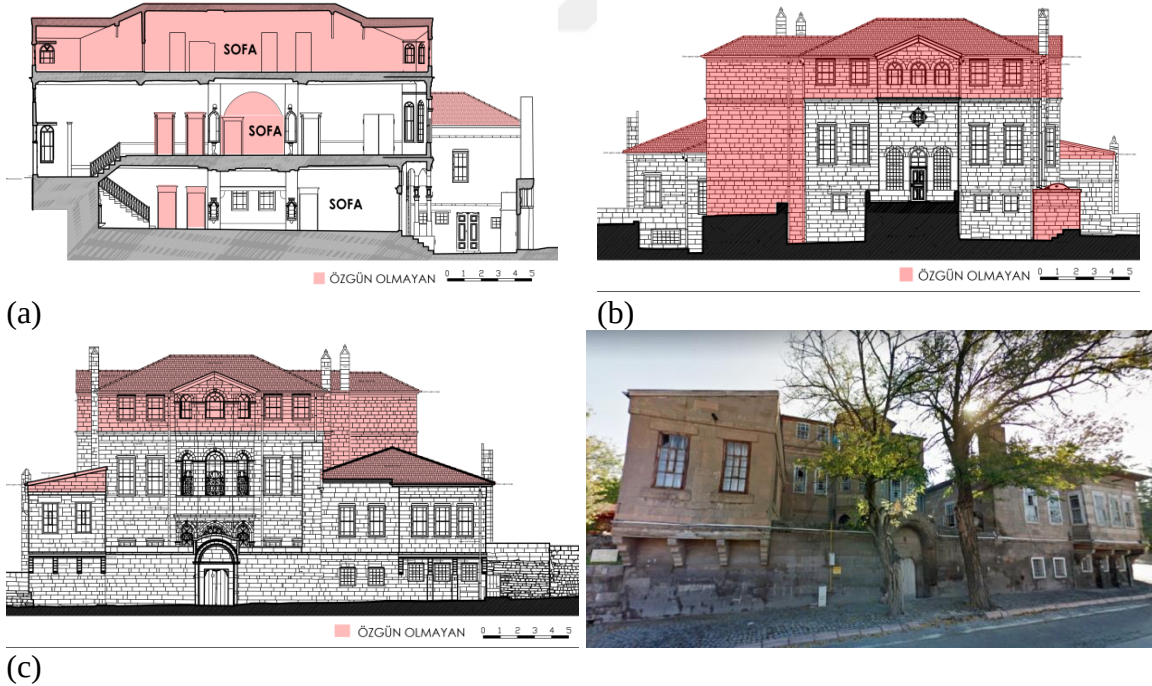
Birinci katın özgün halinde açık olan sofası bilinmeyen bir tarihte yan eyvanların duvar ile kapatılmasıyla oda haline dönüştürülmüştür. Sonradan inşa edilen ikinci kata, zemin katın kuzeydoğusunda bulunan odadan çıkılan bir merdiven yapılmıştır. Merdiven aralığı altında

⁶⁰ Çizimler, Erciyes Üniversitesi bünyesinde hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

kalan kısım, mevcut izlerinden anlaşıldığı üzere banyo olarak kullanılmıştır. Çift kollu ahşap bu merdiven ile ikinci kat (çatı katı) sofasına çıkılmaktadır. Tavan yüksekliği diğer katlara göre daha düşük olan bu kat, dikdörtgen formlu bir sofaya açılmaktadır. Bilinmeyen bir tarihte çatı arasındaki bu odalardan bazılarında birer banyo ilave edilmiştir.

Şekil 3.33. Birinci ve ikinci kat planı, 2020 a) Birinci kat planı (bahçe kotu) b) İkinci kat planı (çatı katı)

Şekil 3.34. Kesit ve cepheler, 2020 a) A-A kesiti b) Güneydoğu cephesi c) Kuzeybatı cephesi (Atatürk Caddesi'nden görünüm)

Özgün kullanımı ve inşası konak olan fakat süreçte okul, hastane ve konaklama (yurt-yetimhane) gibi işlevlerle kullanılan yapı, Erciyes Üniversitesi mülkiyetine geçmesinin

ardından konukevi ve onun sosyal birimleri olarak kullanılmıştır. 2015 yılına kadar konukevi olarak kullanılan yapı, restorasyon çalışmaları gerekçesiyle boşaltılmıştır. Yapı o dönemden bu yana kullanılmamakta ve bu süreçte doğal etkenlere maruz kalarak yıpranmaktadır.

Resim 3.59. Kız Okulu iç mekan a) Avlu kotu giriş b) Zemin kat sofa c) Birinci kat d) Kapatılan eyvan e) Çatı katı sofa f) Çatı katı ara duvar g) Yeni açılan kapılar, birinci kat

Kız Okulu Ek Binası (Yatakhane)

Yapı, kız okulu binası kapasitesinin yetersiz kalması sebebiyle ek yapı olarak inşa edilmiştir. 1911 yılında inşa edilen bu ek binanın ruhsat belgeleri, Devlet Arşivleri Başkanlığı altındaki Osmanlı Arşivlerinden tespit edilmiştir.⁶¹ Tez çalışması kapsamında Osmanlı arşivlerinden tespit edilen bir belgede⁶², yapının ruhsat projesi ile ilgili çizimlere ulaşılmıştır. Hicri 1329 Mart (Miladi 1911) tarihli dosya da zemin ve birinci kata ait kat planları ile batı ve güney cephelerinin çizimleri yer almaktadır.

⁶¹ 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi çıkmadan önce Osmanlı Devleti'nde bir yapı inşa etmek (okul, ek bina vs.) pek kolay olmuştur. Fakat Nizamnamenin resmîyete dökülmesiyle birlikte yapıların inşa edebilmesi için tek şart ruhsat alabilmektir. Bu yüzden Amerikalı misyonerler bu ruhsat konusunda çok kez olumsuz kararlar karşılaşmış, bundan dolayı farklı yollarla birçok yapıyı inşa etmişlerdir (Bkz Bölüm 3.5.1.2.2. Büyük Hastane Binası). Bu nedenle yapıların kayıt belgelerine ulaşılması, önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

⁶² Kayseri sancağı Talas karyesinde Amerikan Yurt Heyeti'ne ait kız mektebinin tevsian (genişletilecek yapılar için "tevsian" tabiri kullanılmaktadır) inşasına müsaade edildiği belirtilmektedir (BOA, İ.MF., 17-34.).

Şekil 3.35. Kız Okulu Ek Binası kat planları⁶³ a) Ruhsat izni için çizilen H.1329 tarihli zemin ve birinci kat planları⁶⁴ b) Zemin kat planı, 2020 c) Birinci kat planı, 2020 d) İkinci kat planı (çatı), 2020 e) Bodrum kat planı, 2020

⁶³ Çizimler, Erciyes Üniversitesi bünyesinde hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

⁶⁴ Başkanlık Osmanlı Arşivi, İ.MF., 17-34, H-11-04-1329 Belge Tarihli

Çizimler incelendiğinde yapının üç katlı olduğu anlaşılrsa da uygulama safhasında arazi eğiminin vermiş olduğu kot farkı değerlendirilmiş, düşük kat yüksekliğine sahip bir bodrum kat eklendiği tespit edilmiştir. Yapının bodrum katından çatı katına kadar olan tüm mekânları; yemekhane, okuma salonu, derslik ve yatakhane şeklinde düzenlenmiştir (Demir, 2008: 161). Yine yapının zemin kat girişinin ruhsatta tek taraflı merdivenden sağlandığı görülse de günümüzde çift taraflı merdivenin olması yine uygulama safhasında projenin değiştirildiğine işaret etmektedir.

Ruhsat projesi incelendiğinde; yapının okul yapısına uygun olarak tasarlama çabası doğrudan mekanlara yansımış, kat planlarında geniş mekanlara sahip derslikler oluşturulmuştur. Derslik mekanına açılan batı ve kuzey cephesindeki mekânlar ise yine derslik mekanlarıyla ilişkili olan müdür odası, öğretmen odası, kütüphane vb. gibi yardımcı eğitim mekanları yerleştirilmiştir. Günümüzde plan şemasındaki değişikliklerle birlikte okul binasının son durumu ile ruhsat projesi eşleştirilmiş, yapının mekansal ve yapısal büyüklüğü, pencere boşlukları, cephedeki birtakım benzerlikler gibi özellikler karşılaştırma yapılarak ortaya konulmuştur. İç mekandaki merdivenlerin ruhsat projesindeki hali ile günümüzdeki halinin aynı olmaması yine uygulamadaki farklılıkları işaret etmektedir.

Yapının uygulama projesi, ruhsat projesinden farklı yapıldığı ortaya net bir şekilde çıkarılsa da uygulanan projede süreçte birtakım müdahaleler geçirmiş, mekanların bölünmesiyle birlikte yeni odalar elde edilmiştir. Eklenen yeni ıslak hacimlerle birlikte yapı farklı bir dile sahip olmuştur. Bu müdahalelerin uygulanma tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Yine tarihi tam olarak tespit edilemeyen ve özgün halinde yangın merdiveni olarak işlevlendirilen mekan ise tek bir koridorda birleşerek kız ve erkek tuvaleti olarak yeniden tasarlanmıştır. Yeni yangın merdiveni ise kuzey cephede yer alan boşluğa eklenmiştir. Yapının bazı mekânlarının da ise betonarme döşeme ile yenilendiği görülmüştür.

Bugün zemin kat sahanlığının üzerinde dört yuvarlak kesitli taş sütunun taşıdığı üst katın balkonu bulunmaktadır. Ruhsat projede ise bu ön cephe farklıdır.

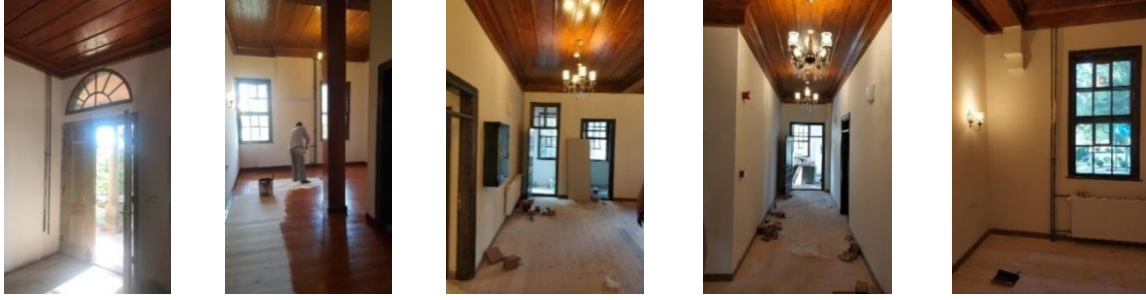
Şekil 3.36. Kız Okulu Ek Binası batı ve güney cepheleri a) Ruhsat izni için çizilen batı ve güney cepheleri⁶⁵ b) Batı ve güney cephesi, 2020

Özgün kullanımı okul ve yurt olan yapı, süreçte hastane işlevi ile de kullanılmıştır. Erciyes Üniversitesi mülkiyetine geçmesinin ardından Konukevi olarak işlevlendirilmiştir. 2015 yılına kadar kullanılan yapı, restorasyon çalışmalarının yapılacağı sebep gösterilerek boşaltılmıştır. 2019 yılının sonu itibari ile tamamlanan restorasyon çalışmaları sonrası yapı, günümüzde yeniden Konukevi işlevinde kullanılmaya başlanmıştır.

Resim 3.60. Kız Okulu Ek Bina batı, güney ve doğu cephe, 2020

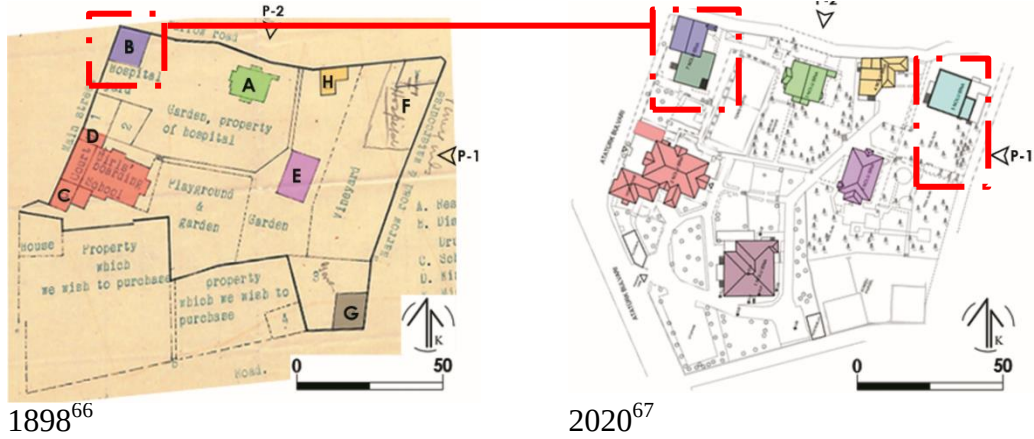
⁶⁵ Başkanlık Osmanlı Arşivi, İ..MF., 17-34, H-11-04-1329 Belge Tarihli

Resim 3.61. Kız Okulu Ek Bina iç mekan, 2020

Sağlık yapıları ve faaliyetleri

1867 yılında bir ay boyunca sağlık üzerine ön çalışmalar yapan misyoner Henry S. West, Kayseri'nin tıbbî misyonerlik açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu rapor etmiştir (Yücel, 2011: 251- ABCFM Arşivi, Reel 587, No: 1053). Bu tarihten itibaren yıllar içerisinde ufak çapta sağlık faaliyetleri sürdürülmeye çalışılsa da düzenli tıbbi misyonerlik faaliyetleri 1886'da Kayseri'ye gelen Dr. William S. Dodd tarafından başlatılmıştır. Bir hastane yapısı inşasının çok zor olduğu bir dönemde Dr. Dodd, bölgede daha çok gezici hekimlik yapmış, bu sayede bölge halkını yakından tanıyarak, misyon faaliyetlerinin tanıtılmasında da etken rol oynamıştır.

Şekil 3.37. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi içindeki sağlık yapıları (1898-2020)

Dispanser Binası

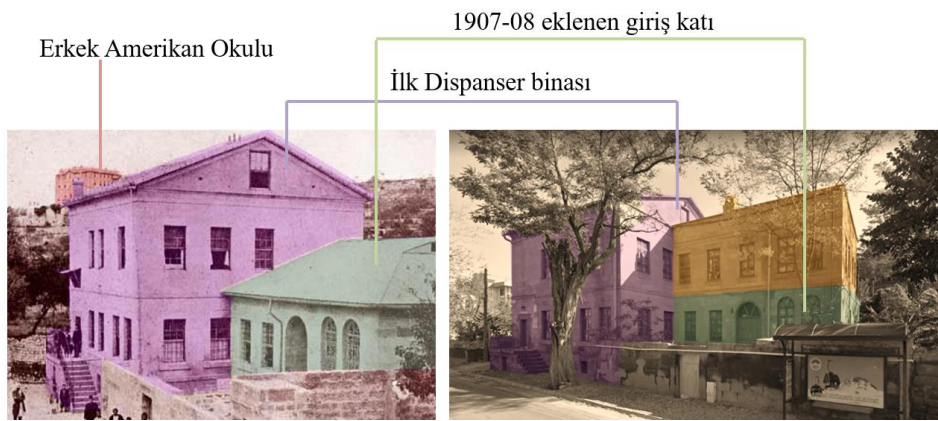
Dodd'un çalışmalarıyla birlikte kalıcı bir yapıda hizmet vermek amacıyla 1889 yılında satın alınan ve Kız Okulu olarak işlevlendirilen Konağın karşısında geniş bahçeli ev, 1892

⁶⁶ Dispanser yapısı (Wingate, 1898 – URL-11)

⁶⁷ Dispanser ve ek yapısı ile Büyük Hastane yapı kalıntısı

yılında satın alınmıştır (Yücel, 2011: 253- ABCFM Arşivi, Reel 609, No: 64.). Kız Okulu Yerleşkesi'nin kuzeybatısında bulunan yapı, Atatürk Caddesi'ne bitişik olarak inşa edilmiştir. Dispanser olarak işlevlendirilen yapının, inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. İki katlı bu dispanser yapısının mekanları o tarihte; bekleme odası, ameliyathane, tedavi odası, laboratuvar ve ecza odası olarak ayrılmıştır. Yapının üst katındaki küçük odalar uzaktan gelen hastalara ayrılmış ve mutfak olarak işlevlendirilmiştir.

Dispanser'in özgün çatısının düz dam şeklinde olması Dr. Dodd'u endişelendirmiş, tavandan sızıntılar gelebileceği üzere Amerika'dan özel plastik çatı kaplama malzemesi getirtilerek kırma çatı yapılmıştır. Bu durum hastanenin yapısal ve sağlık faaliyetlerine olumlu yansımış, hastaneye olan talebi arttırmıştır (Yücel, 2011: 253 ABCFM Arşivi, Reel 609, No: 65.). 1907-1908 tarihleri arasında Talas Amerikan Hastanesi'nin faaliyet bilgilerinin yer aldığı bir rapora göre⁶⁸, dispanser yapısı fizikî ve kapasite açısından büyümeye gitmiştir. Yapıya ek olarak üç oda daha eklenmiş, mevcut yapının yanına kadın ve erkek bekleme odaları ile ilaç deposu yapılmıştır. Böylelikle ek yeni bir giriş açılarak kadınların muayene ve ilaç odalarına gidilen ayrı bir yer oluşturulmuştur. Uzaktan gelen hastaların hayvan barınma problemlerine çözüm olarak yapının bodrumu ahır ve malzeme odası olarak düzenlenmiş, çevre düzenlemeleri ile hastane avlusu içerisine bağımsız olarak bir ahır da yapılmıştır. Yeni yapılan bu ek binaya tarihi tam olarak tespit edilemeyen bir zamanda bir kat daha ilave edilmiştir.

Resim 3.62. Dispanser Binası ve ek yapı batı cephe, 1908⁶⁹-2020

⁶⁸ Report of the American Christian Hospital at Ceaserea, Turkey. Medical Missionary Work at Talas, 1908, 5-24.

⁶⁹ Report of the American Christian Hospital at Ceaserea, Turkey. Medical Missionary Work at Talas. 1908: 5-24

Dispanserin 7 yatak kapasiteye sahip olduğu bilinirken 1892 yılında, Talas'ın 300 km doğu ve 150 km güneyinde yer alan yerleşimlerden hastalar gelmektedir. Zamanla tedaviye muhtaç hasta sayısının artmasıyla birlikte daha fazla hekim ve hemşireye ihtiyaç duyulmuş, bu açığı kapatmak için Talas'taki Amerikan Erkek ve Kız Okullarında 3 yıllık tıbbi eğitim kursu verilmiştir. Bu amaçla yerleşkedeki eğitim çalışmaları kadar tıbbi misyonerlik çalışmalarına da hizmet edecek hemşireler yetiştirilmiştir (Hoover, 1912: 3-7).

Resim 3.63. Dispanser Binası doğu cephe, 2020

1933 yılında Adana'dan Talas'a gelen Dr. William L. Nute, bölgedeki çalışmaları klinik boyutunda sürdürmüş ve o günden günümüze kadar yapı ismi Talas Nute Kliniği adıyla anılmıştır. Faaliyetlerini 1973'e kadar sürdüren klinik, 80 yılı aşkın bir sürede birçok farklı millete hizmet etmiştir. Günümüzde dispanser binası ile sonradan yapılan ek bina, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi binası olarak kullanılmaktadır.

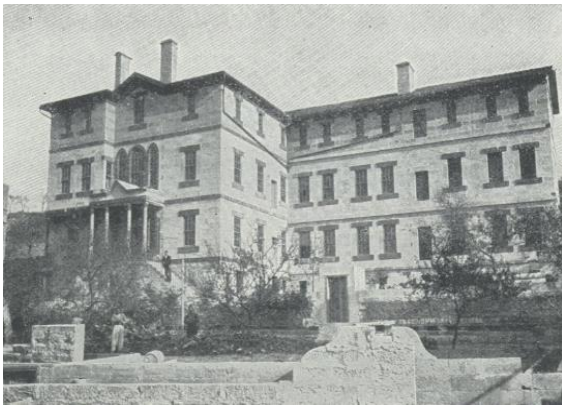
Büyük Hastane Binası

1897 yılında Dr. Dodd, alt katı dispanser olacak şekilde Talas Misyon Büyük Hastanesi fikrini Amerikan Board'un merkez heyetine açıklamıştır. Hastane inşaatı için ruhsat almakta zorlanan misyonerler, 1899 yılında Emma D. Cushman tarafından dispanserin yanında bir ikamet binasının yapımı için izin⁷⁰ alarak, bu hastanenin yapımına başlamıştır

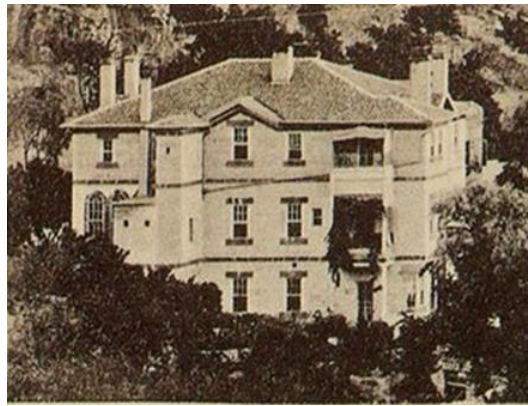
⁷⁰ Farnsworth, bu hastane konusundaki izin mevzuları hakkında şu bilgilere yer vermiştir: 'Dr. Dodd Talas'ta bir hastane binası inşa etmek amacıyla Konstantinopol'deki yetkili mercilerden ruhsat almak için çok uğraşmıştı. Bu gayretler hiçbir işe yaramadı. Kayseri'deki yöneticiler bir ev inşaat için ruhsat vermeye yetkili idi ama bir hastaneye için ruhsat veremiyordu. Bu nedenle Hemşire Bayan Cushman bir ev inşa etmek için ruhsat istedi ve derhal verildi. Esas amacımız bir hastane inşa etmek olduğu çok iyi biliniyordu. Daha sonra, hem bu evin üstüne burada yaygın olan toprak dam yerine kiremit çatı yapmak, hem evin bitişi bir ahır ile çamaşırhane inşa etmek için ruhsat istendi. Neticede bu çatı fiilen evin 4 katını oluşturdu. Daha sonra ahırın ve çamaşırhane üzerine birkaç oda inşa etmek için müsaade alındı. Bütün bu talepler anında karşılandı ve her birinde mahalli idare kendi yetkileri sınırlarından kalmış oldu. Bütün parçaların birlikteliği ile de gösterişli sağlam ve kullanışlı bir hastane binası oluştu. İlk kullanılmaya başladığında biri erkekler diğeri kadınlar için olmak üzere 2 hasta koğuşu ve toplam 20 yatağı vardı. Tavan arası gibi yerlerde koğuş yapılabilir ve yatak sayısı 60'a veya 70'e çıkartılabilirdi (Şahin, 2018:237-238).'

(Mazıcıoğlu, 2009: 100). 1900 yılında büyük hastane binasının önemli bir kısmı tamamlanmıştır (Yücel, 2011: 255-256). Fakat hastane görünümünden uzak inşa edilen bu yapı için gerekli izinler siyasi nedenlerle alınamayarak resmi bir tanınma sağlanamamıştır. Bu nedenle de bir ‘ev’ statüsünde inşası yürütülerek tıbbî misyon merkezi olmuştur. Yerleşkenin ve yapının bulunduğu konum itibarı ile şehrin yüksek ve havadar bir mevkide bulunması, yapının çevreden de algılanmasını sağlamıştır. Ayrıca Dr. Dodd, hastanenin tasarımına teknik ve malzeme konusunda oldukça özen göstermiştir. Örneğin hasta yataklarının olduğu mekanlarda pencereler diğer mekanlara göre farklı tasarlanmış, merdivenler geniş tutularak hastaların rahatça taşınabilmesine olanak sağlanmıştır. Yine ameliyat odasına gölgelikler eklenmiş ve yönetici odaları yapının en uygun yerine konulmuştur. Aynı zamanda bina planı, yeni ek yapılara imkan tanıyacak şekilde inşa edilmiştir (Dodd, 1931: 31).

1907 - 1908 tarihleri arasında Talas Büyük Amerikan Hastanesi’nin faaliyet bilgilerinin yer aldığı bir rapora göre⁷¹ hastane onarım görmüş, sonrasında hastane binasının çatısının bir kısmı galvanizli sac, bazı bölümlerinin çatısı ise kiremit ile kaplanmıştır. Ayrıca büyük hastane binasının arka cephesinde bulunan eğimli arazi üzerindeki iki bahçe, kız okulu yerleşkesine dahil edilmiştir. Buradan da yaklaşık 756.000 litre kapasiteli büyük bir mahzen yardımıyla hastanenin içme ve bahçe suyu karşılanmış, demir borularla su hastane binasına taşınmıştır. 1914 yılında ise hastanenin güney cephesine balkon eklenmiştir.

(a)

(b)

Resim 3.64. Büyük Hastane (1904-1909) a) Batı cephe, 1904 (ABCFM, 1904: 35)
b) Kuzey cephe, 1909 (URL-12)

⁷¹ Report of the American Christian Hospital at Ceaserea, Turkey. Medical Missionary Work at Talas, 1908, 5-24

Resim 3.65. Büyük Hastane batı cephe 1914-2020 yılı (URL-13)

Misyonun önemli bir merkez olmasında sağlık faaliyetleri büyük önem taşımıştır. Dr. Dodd ve ekibinin, 1887 yılından 1911 yılına kadar yaklaşık 25 yıl süre içerisinde madden ve manen birçok milletten hasta tedavi etmesi, misyon ile halkın yakın ilişkiler kurmasına vesile olmuştur. 1911 yılına gelindiğinde ise Dr. Dodd ve ekibinin, Talas'tan ayrılması sonucu faaliyetler 6 aylık kesintiye uğramış ve başka bir yöneticinin atanmasına kadar kapalı kalmıştır. Merzifon misyonunda görevli olan Dr. Alden R. Hoover'ın gelmesiyle birlikte hastane yeniden açılmıştır. Hastanede yapılan değişikliklerle birlikte yatak sayısı 40'dan 70'e yükseltilmiştir (Hoover, 1912: 3-7). Tekrar istikrara kavuşan Talas Büyük Amerikan Hastanesi'nde 1912-1913 yılları arasında 633 yatılı hasta tedavi görmüştür. Yatılı tedavi gören bu hastaların misyonerlere göre millet dağılımı ise şöyledir: 394 Ermeni, 164 Türk, 52 Rum, 7 Çerkez, 7 Avşar, 4 Kürt, 3 Türkmen ve 2 Muhacir (PABCFM, Reel 628, No: 234.). Bu bakımdan hastanenin birçok milletten hastayı tedavi etmesi, bölgenin en önemli ihtiyacının karşılandığını göstermektedir.

1920 yılı Eylül ayında ise büyük hastane binasına ağır derecede hasar verecek büyük bir yangın çıkmıştır. Near East Relief Dergisi'nin 1921 Temmuz ayındaki yazısında yangın şöyle anlatılmaktadır (Near East Relief, 1921: 3):

Eylül 1920'de, hastane çatısı bir bacadan ateş aldı ve tüm bina yandı. Hastane X-Ray makinesi gibi birçok cihazla iyi bir şekilde donatılan hastane, büyük bir kayıptı... Tüm hastalar ve ekipmanın dörtte üçü kurtarıldı, X-Ray makinesi dahil. Hiç kimse toplanan kalabalığı kontrol edemedi ve bina yıkıldığında beş kişi öldü ve sekiz kişi kötü bir şekilde yandı. Hemen yakındaki bir binada yeni bir hastane kuruldu. Bu çok tatmin edici değildi ve sadece 20 yatak sığırdı... Tüm yanık vakaları kötü kalıcı yaralanmalar olmadan iyileşti.

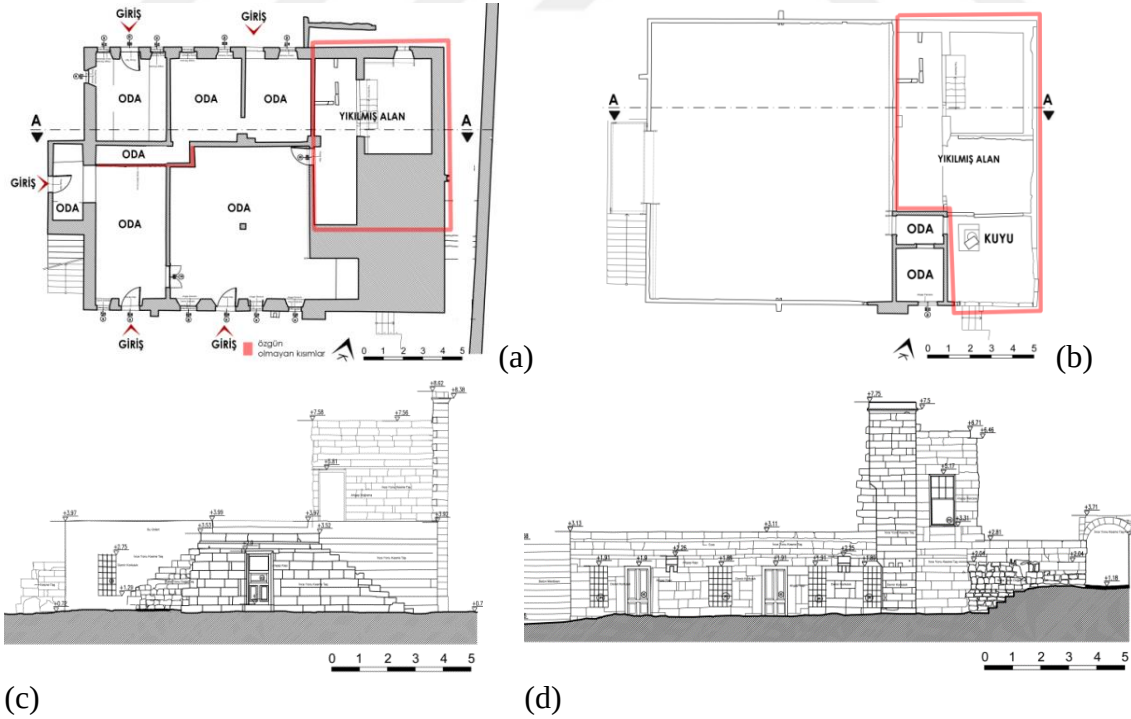
1920 yılındaki yangın sonrası faaliyetler durmuş, 1924 yılında Amerikan Board'un Talas'taki sağlık faaliyetleri yeniden başlamıştır. Fakat 1929'da Dünya Ekonomik

Bunalımı'nın (Büyük Buhran) nedeniyle ABCFM'in gelirlerinin büyük çapta azalmıştır. Dolayısıyla Amerikan Board, Talas ve Adana'daki hastaneleri kliniğe dönüştürmüş, Merzifon'daki sağlık merkezinin de kapatılmasına karar vermiştir. Bu ekonomik krize dayanabilen tek ABCFM hastanesi ise Antep'teki Azariah Smith Memorial Amerikan hastanesi olmuştur (Johnson, 2008: 49).

1920 yılında çıkan yangınla harabeye dönen yapı, günümüzde sadece zemin katı kısmen ayakta bir şekilde onarılmayı beklemektedir. Bodrum kat harici diğer üst katlar hakkında plan bilgisi mevcut değildir. Günümüzde yapı kümes ve depo olarak kullanılmaktadır.

Resim 3.66. Büyük Hastane, 2020 a) Kuzey cephe b) Güney cephe

Şekil 3.38. Büyük Hastane plan ve cephe, 2020⁷² a) Bodrum kat planı b) Zemin kat planı c) Batı cephe d) Güney cephe

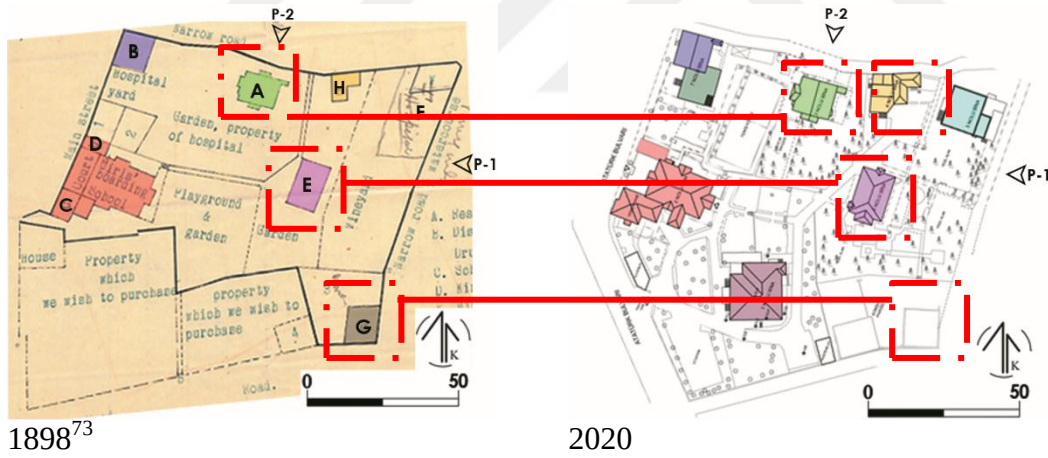
⁷² Çizimler, Erciyes Üniversitesi bünyesinde hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

Resim 3.67. Geçmiş ile günümüz gösterimi

Konaklama yapıları ve faaliyetleri

Yerleşke içerisinde yer alan bir diğer yapı grubu ise misyonerlerin konutları ile öğrenciler için kiralanan yetimhane yapısıdır. Yerleşkenin hemen bitişiğinde kalan ve bir dönem kiralanan yetimhane, günümüzde özel mülk olarak kayıtlarda yer almaktadır. Bu konaklama yapıları, dönemindeki okul ve hastane yapılarıyla beraber bir kampüs niteliğindedir.

Şekil 3.39. Amerikan Kız Okulu Yerleşkesi içindeki konaklama yapıları (1898-2020)

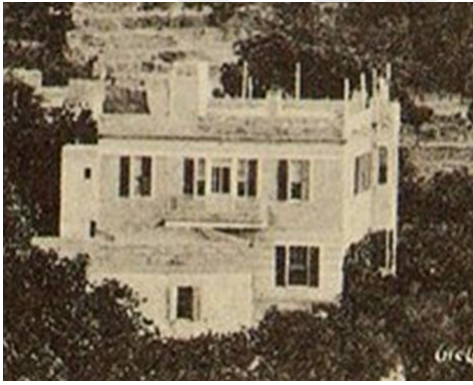

Resim 3.68. Yetimhane olarak kiralanan evin günümüzdeki mevcut durumu, 2020 (G)

⁷³ Wingate, 1898 – URL-11

Misyoner Konutu

Yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Fakat belgelerden yola çıkıldığında; 1898 yılında Kız Okulu yerleşkesinin vaziyet çiziminde (Şekil 3.39.) yapının mevcut olduğu ve bu tarihten önce inşa edildiği görülmektedir. Öyle ki 1892 yılında satın alınan araziyle birlikte kayıtlarda ismi geçen yapının⁷⁴ bu yapı olma ihtimali de yüksektir. Bu nedenle yapının, 1892 yılından önce inşa edilmiş olması ve o dönemki adıyla Fowle ailesinin evi olarak da anıldığı muhtemel dahilindedir. Fowle evi ile ilgili 1890 yılındaki notlarda ise şöyle denilmektedir: *‘Fowle ailesinin, ... kendilerine ait rahat, küçük ve kullanışlı bir evi oldu. Bu ev Talas’ta, kız yatılı okulunun bahçesine inşa edilmiştir (Şahin, 2018: 177).’* Dolayısıyla 1898 yılındaki vaziyet planında yer alan ‘E’ kodlu misyoner konutu, yerleşimde yer alan ve inşa tarihi 1890 yılı gösterilen Fowle evi olma ihtimali yüksektir.

Resim 3.69. Misyoner Konutu kuzey cephesi (1909-2020) (URL-12)

Süreçte birçok tadilat ve onarım gören yapıda bariz görülen en büyük değişiklik katların birbirinden bağımsız olarak ayrılmış olmasıdır. Bilinmeyen bir tarihte yapının kuzey cephesine birinci kata direk ulaşımı sağlayan betonarme merdiven eklenmiş, güney cephedeki ana girişe ek ikinci bir alternatif yapılmıştır. Dolayısıyla yapının bağımsız olarak iki ayrı daire şeklinde iki ayrı ailenin yaşayabileceği bir yapı haline getirildiği tahmin edilmektedir. İç mekana dair pek değişikliğin bulunmadığı yapı da bilinmeyen bir

⁷⁴ Talas Amerikan Kız Okulu, 1889 yılında, WBM’nin (The Women’s Board of Mission) maddi destekleri ile Yukarı Talas bölgesinde 1874 yılında inşa edilmiş taş bir bina satın alınarak bu yerleşkeye adım atılmıştı. Satın alınan bu binayla birlikte birçok meyve ağacının yer aldığı iki küçük bahçe alınmış, bu bahçenin misyonerlerin barınmaları için iki evin inşasına yetebilecek araziye de sahip olduğu da ifade edilmiştir (PABCFM, Reel 596, No: 703). 1892 yılında gelindiğinde ise kız okulunun hemen yanında yer alan arazi satın alınmış, kız okulu yerleşkesine dahil edilmiştir. Bu alınan arazi hem Dr. Dodd ve ailesi adına bir konutunun yeri olacak, hem de kız okulu yerleşkesi içinde kalan Fowle ailesinin kaldığı ev ile sokak arasındaki bütünlük sağlanmış olacaktır (Şahin, 2018: 188).

tarihte teras olan çatı kapatılarak sudan kaynaklanan deformasyonlara karşı yapı korunmaya alınmıştır.⁷⁵

Resim 3.70. Misyoner Konutu güney cephe (1891-2020) (URL-14)

Yapı süreçte çoğunlukla konaklama yapısı olarak kullanılırken Erciyes Üniversitesi mülkiyetine geçmesinin ardından Rektör Konutu olarak kullanılmıştır. Günümüzde yapı, Rektör Konutu olarak hizmet altında olsa da aktif bir şekilde kullanılmamaktadır.

Dr. Dodd Konutu

1892 yılında Kız Okulu Yerleşkesi'nin hemen yanında yer alan arazi satın alınmış ve yerleşkeye dahil edilmiştir. Bu alınan araziye Dr. Dodd ve ailesi adına bir konut inşa edilmiştir. (Şahin, 2018: 188). Eğimli bir arazi üzerinde, özgün şemasında bodrum kat ile birlikte zemin ve birinci kattan oluşmaktadır.

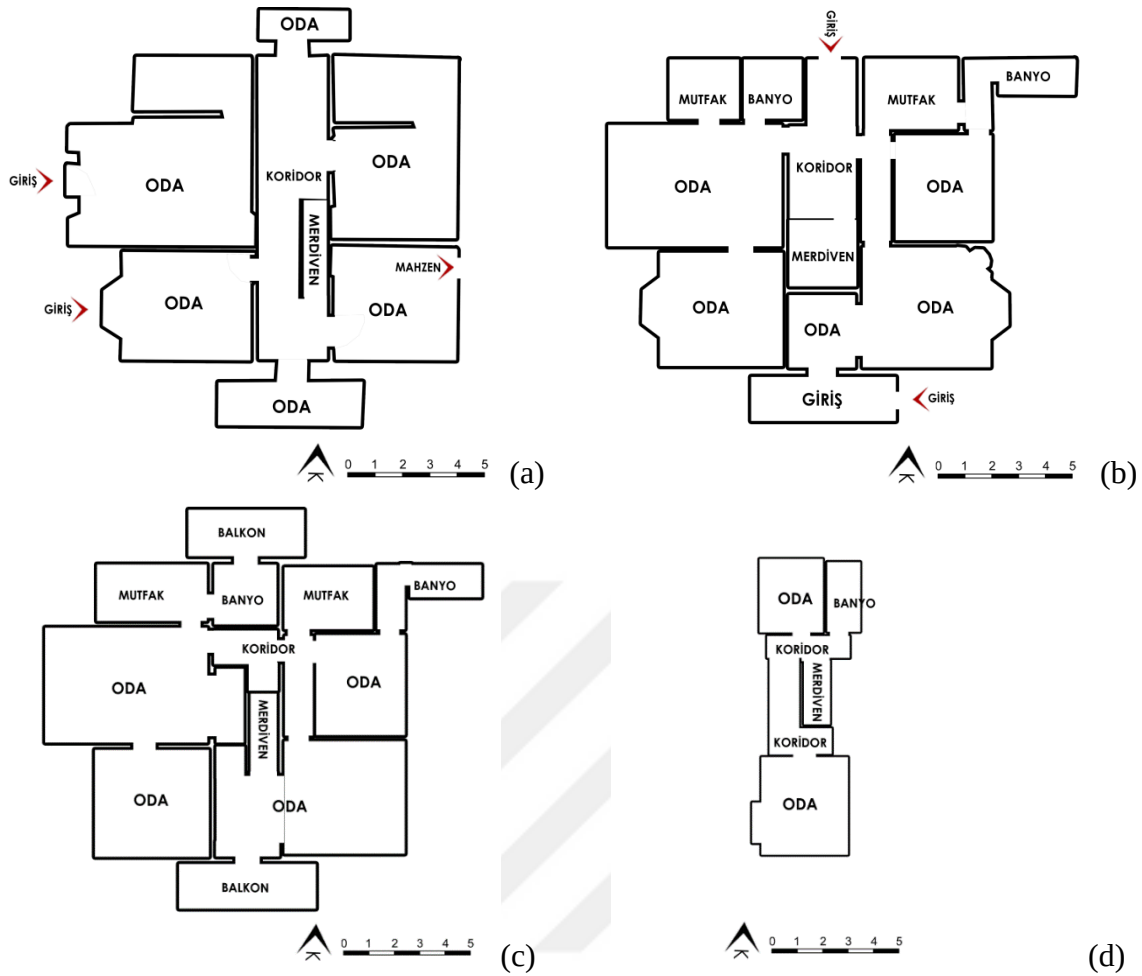
Resim 3.71. Dr. Dodd Evi kuzey cephe (1909-2020) ve güneydoğu cephe (URL-12)

⁷⁵ Yapı, Rektör konutu olarak kullanılması ve Kurumun güvenlik problemleri kaygısı nedeniyle yapı ile ilgili çizimlere yer verilememiştir.

Yığma taş yapım sistemiyle inşa edilen yapı dikdörtgen bir plana sahiptir. Kuzey cephesinde yer alan taş merdivenden zemin kata ulaşılmaktadır. Giriş sahanlığının üstünde iki ayaklı balkon bulunmaktadır. Bodrum kata inen; yapı dışından iki, yapı iç mekanından bir olmak üzere toplam üç ayrı giriş bulunmaktadır. Bodrum katın batı cephesindeki girişi, geniş bir mekana açılırken güneydoğu köşesinde pişirme işlerinde kullanılan ocak izlerine rastlanmıştır. Bu mahallin yakın zamana kadar ısı merkezi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bodrum katın güneydoğu cephesinde yer alan odadan ise mahzen katına inilen bir merdiven yer alır. Bu bölüm kaya oyma duvarlara oturan kesme taş malzeme ile örülmüş tonozla örtülmüştür. Bu mekandan yine başka bir kaya oyma mekanına daha inilmektedir.

Zemin kat giriş holünün hemen karşısında ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Bu hol yapıyı iki kapıyla ayrılmıştır. Doğuya açılan kapıdan küçük bir koridora geçiş yapılmaktadır. Bu holden mutfak, yatak odası ve evin sofası olarak kullanılan mekana ulaşılmaktadır. Yatak odasına açılan ayrıca L formu bir tuvalet ve banyo yer almaktadır. Banyo mekanının yapıya sonradan ek olarak yapılma ihtimali oldukça mümkündür. Sofanın batısında ise küçük bir hol bulunurken buradan dış mekana açılan ve üstü balkon ile kapatılan ahşap cemekanlı ayrı bir bahçe girişi bulunmaktadır. Giriş holünden batıya açılan diğer kapı ise sofaya açılmakta olup sofanın kuzeyinde mutfak ve banyo bulunurken güneyinde ise yatak odasına geçiş sağlanmaktadır.

Birinci kat, zemin katta olduğu gibi yine iki ayrı kapıyla hol ikiye bölünmüştür. Kata bilinmeyen bir tarihte bir merdiven eklenerek ikinci katı oluşturan çatı katı ilave edilmiştir. Çatı katı iki yatak odası ve bir banyodan oluşmaktadır. Bu mekanların aydınlatılması için çatının üçgen alınlıklarına birer pencere boşluğu açılmıştır. Güney cephesinde yer alan balkonun üzeri ise yine bilinmeyen bir tarihte üçgen alınlıkla kapatılmıştır.

Şekil 3.40. Birinci ve çatı kat plan krokileri, 2020⁷⁶ a) Bodrum kat krokisi b) Zemin kat krokisi c) Birinci kat krokisi d) Çatı katı krokisi

Özgün kullanımı konaklama olan yapı, süreçte hastane olarak da kullanılmıştır. Yapının değişik zamanlarda işlevsel değişikliklerle birlikte birçok tadilat geçirmesi, iç mekanın özgünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur. Erciyes Üniversitesi mülkiyetine geçmesinin ardından bir süre lojman olarak işlevlendirilmiştir. Günümüzde restorasyon çalışmaları yapılmak üzere yapı boşaltılmıştır.

Hemşire Evi ve Ahır yapısı

Kız Okulu Yerleşkesinin kuzeyinde bulunan yapı, yerleşkenin kuzeyindeki sokakla bitişik inşa edilmiştir. 1898 yılında Kız Okulu Yerleşkesi' nin vaziyet çiziminde (Şekil 3.39.) yer alan ahır yapısına daha sonrasında inşa tarihi bilinmeyen bir yapı daha eklenmiştir ve süreçte bu yapı lojman olarak da kullanılmıştır. Özgün kullanımı ve inşası konaklama (ev) ve ahır işlevinde olan yapı, Erciyes Üniversitesi mülkiyetine geçmesinin ardından bir

⁷⁶ Yerinde yapılan incelemeler sonrası araştırmacı tarafından yapı krokisi çıkarılmıştır.

süreliliğine lojman olarak işlevlendirilmiştir. Günümüzde ise âtıl bir vaziyette olup kullanılmamaktadır.

Resim 3.72. Hemşire Evi ve Ahır yapısı güney ve doğu cephe, 2020

3.5.2. Amerikan Erkek Okulu Yerleşkesi ve yapıları

Konak adı ile anılan binada 1889 yılı itibari ile kız çocuklarına eğitim çalışmaları başlasa da Talas'ta erkek çocuklara yönelik bir eğitim çalışması uzun bir süre yer almamaktaydı. 1893 yılının Aralık ayında Kayseri istasyonuna Henry K. Wingate atanmış, eşzamanlı olarak yaklaşık on erkek öğrenci Protestan papazın evinde (Talas'ta) yatılı olarak kalmaya başladı. 1897 yılına gelindiğinde erkek öğrenci sayıları daha da artmış ve yetersiz koşullar nedeniyle kriz noktasına gelinmiştir. Wingate, Kayseri merkezinde yer alan erkek okulu için bu durumu 1904 yılında şu şekilde özetlemiştir: *Öğrenciler kiralanmış üç eve dağıtılmış vaziyette... sıvasız taş duvarlar ve bir evde de odaların bir kısmında pencere yok; sokaklardan başka oyun alanı yok; pis şehir hamamı dışında hiçbir banyo imkanı bulunmuyor... o da bir buçuk kilometre uzakta...* (Johnson, 2018: 15-17).

Wingate, yardım para ile Yukarı Talas'ın tam tepesinde, şehre hakim bir noktada bir arazi satın almış, 1906 yılında inşa başlamıştır. Okul binasının hemen bitişiğine ise Wingate ve ailesi için konutta eklenmiştir. Yapı grubu ancak 2 yılda tamamlanabilmiştir.⁷⁷ Yerleşkenin batısında Seyir Binası, kuzeyinde atölye binası ve merkezinde Erkek Okulu bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) bu yapılar, Hükümet tarafından hastaneye çevrilerek kullanılmıştır. Savaş sonrası (1919-1923 yıllarında) bu yapılar, yetimhane olarak işlevlendirilmiştir. 1927 yılında ise okul, Cumhuriyet maarif sistemi içinde İngilizce eğitim

⁷⁷ 1893 yılında Amerikan Erkek Okulunda göreve başlayan H. K. Wingate, 1902 yılındaki yazısında, okulun hızlı geliştiğini ve binanın yeterli olmadığından bahsetmiştir. Yukarı Talas'ta yaptırılan bina için ulaşım vasıtalarının yetersizliğinden dolayı dışarıdan malzeme getirilemeyerek bina yerli malzemelerle inşa edilmiş ve 2 yılda tamamlanabilmiştir (Talas, 2009; Stone, 1984).

veren yatılı bir erkek ortaokulu olmuştur. Talas Amerikan Erkek Koleji 1928’de 25 öğrenci ile öğrenime başlamıştır. Kurulduğu yıldan itibaren çeşitli okul ve hastane binalarıyla beraber 1967 yılına kadar eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Okul, 1967 yılında kapanmıştır. 1974 yılında Beden Terbiyesi tarafından satın alınarak restore edilmiş ve Milli Takım kamp yeri olarak hizmete açılmıştır. 1976 yılında ise yerleşke, Gençlik ve Spor Müdürlüğü’ne devredilerek Güreş milli takım kampı olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise Gençlik Merkezi olarak hizmet vermektedir.

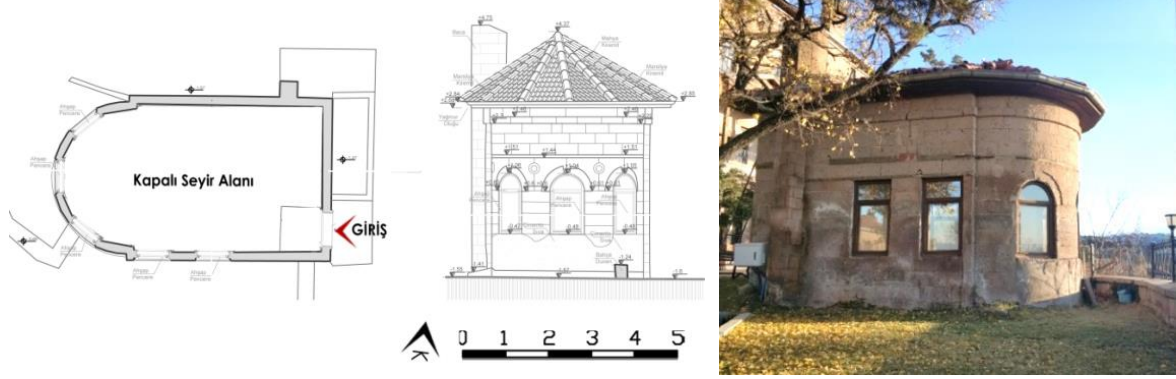

Resim 3.73. Vaziyet planı ve perspektifi⁷⁸

Seyir Binası

Erkek Okulu Yerleşkesinin batısında bulunan yapı, kuzey güney doğrultuda inşa edilmiştir. Yapım tarihi olarak net bir bilgiye ulaşılamasa da Erkek Okulu ile birlikte hatta öncesinde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Tek kat olarak düzenlenen yapı, gözetleme ve seyir alanı olarak işlevlendirilmiştir. Dikdörtgen plan şemasına sahip olan yapının batı cephesi ovalleştirilerek Yukarı Talas’tan Aşağı Talas’a bakan geniş bir perspektife hakim olunmuştur. Günümüze kadar korunan yapı, restorasyon çalışmaları ardından yine aynı işlevde kullanılmaktadır.

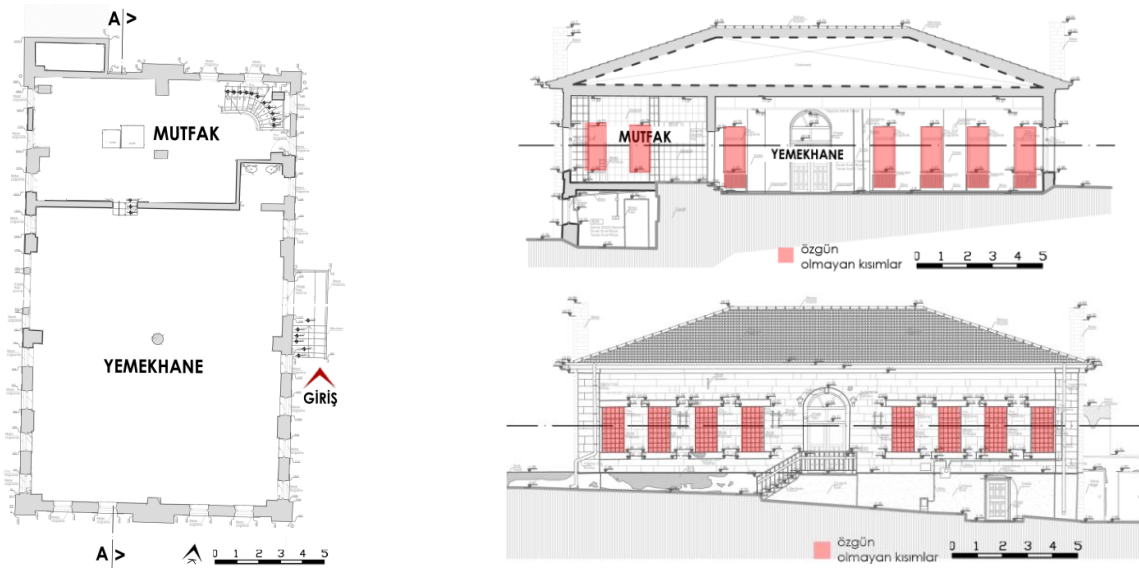
⁷⁸ Çizimler, Bel-Ma Proje firması tarafından hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

Resim 3.74. Plan, batı ve kuzey cephe, 2020

Atölye Binası

Erkek Okulu Yerleşkesinin kuzeyinde bulunan yapı, okulun hemen yanına inşa edilmiştir. Yapım tarihi olarak net bir bilgiye ulaşılamasa da okul inşasına yakın bir tarihte inşa edildiği tahmin edilmektedir. Tek katlı olarak inşa edilen yapı, kot farkından dolayı yarı bodrum kat oluşmuştur. Yapı, dikdörtgen plan şemasına sahip olup atölye yapısı olarak işlevlendirilmiştir. Süreçte bir süre yemekhane binası olarak da kullanılmıştır. Bilinmeyen bir tarihte teras olan çatısı, beşik çatı olarak düzenlenmiştir.

Şekil 3.41. Plan, kesit ve güney cephe⁷⁹, 2020

⁷⁹ Çizimler, Bel-Ma Proje firması tarafından hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

Günümüze kadar korunan yapı, restorasyon çalışmaları ardından Gençlik Merkezi'nin yemekhane binası olarak kullanılmaktadır.

Resim 3.75. Doğu ve batı cephe, 2020

Erkek Okulu Binası ve Misyoner Wingate Konutu

1906 yılında Mr. Wingate, yurtdışı destekleri ile okul binasını yaptırmaya başlamış, yapı 2 yılda tamamlanabilmiştir. Yapı 1990 yılında tescillenmiştir. Yapı iki bitişik kütleden oluşmaktadır. Kuzeyde kalan yapı, konut yapısı olup Erkek Okulunun kurulmasında ve gelişmesinde önemli bir rol üstlenen misyoner Wingate'in konutudur. Güneyde kalan ve daha geniş alana sahip olan yapı ise Erkek Okul binasıdır. Kuzey ve güney doğrultuda inşa edilen yapı kütlesinin erkek okul girişleri batı ve doğu cephesinden olmak üzere 2 ayrı girişten sağlanmaktadır. Yapı, ortasında merdiven, merdivenin sağında ve solunda odaların açıldığı derslikler ve odalardan oluşur. Zemin katta mutfak ve diğer sosyal alanlar bulunurken üst katlarda sınıf ve yatakhane mekanları bulunur. Yapının çatı kat arası yine yatakhane olarak kullanılmıştır. Wingate konutu ise süreçte okul yapısına destek veren birimler şeklinde kullanılmıştır. Günümüzde Gençlik Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Resim 3.76. Yerleşkenin inşa süreci ve tamamlanması⁸⁰

⁸⁰ Mektupta görselin önündeki temeldeki ek kısım evin temeli olarak gösterilmiştir. Görselden anlaşılabileceği üzere Seyir Binası ilk inşa sürecinde mevcuttur (United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), SALT Research - 1906-04-23).

Şekil 3.42. Erkek Okulu Binası restorasyon öncesi (a) / sonrası (b) zemin kat planı⁸¹

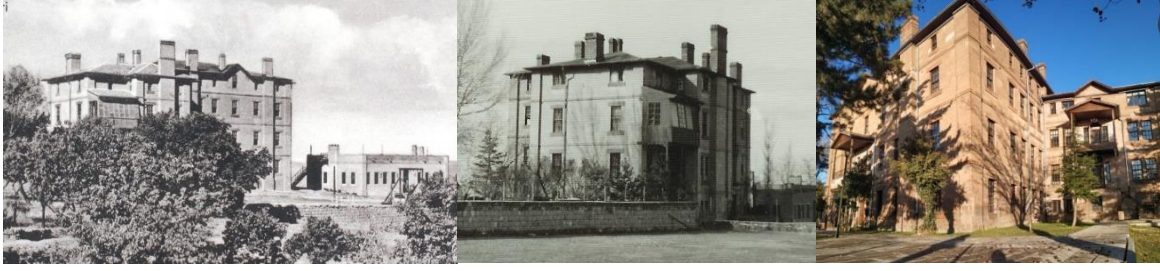

Şekil 3.43. Erkek Okulu Binası batı cephe restorasyon öncesi/sonrası

Şekil 3.44. Erkek Okulu Binası batı cephe restorasyon öncesi/sonrası

⁸¹ Çizimler, Bel-Ma Proje firması tarafından hazırlanan rölöve projesi üzerinden düzeltmeler ve sadeleştirmeler yapılarak analiz edilmiştir.

Resim 3.77. Erkek Okulu⁸² a) Doğu cephesi ve Atölye Binası b) Güney cephesi c) Kuzey cephesi, 2020

Resim 3.78. Doğu cephesi restorasyon öncesi/sonrası

3.5.3. Kuyumcular Çarşısı

Yapının inşasıyla ilgili kayıt altına alınmış herhangi bir dokümana ulaşılammıştır. Fakat Türkarslan'a göre, Esvak-ı Sultan kayıtlarında 19. yy'da inşa edildiği belirtilirken tanım olarak sıralı dükkânların oluşturduğu bir çarşı olarak adlandırılmıştır (Türkarslan, 2019: 22). Yapının plan şemasıyla ilgili bir belgeye ulaşılammıştır. Yapının süreç içerisinde birçok müdahale ve doğal etkilere maruz kalması, özgün plan şemasının okuma çabasına da büyük engel oluşturmıştır. Yapının mekânsal anlamda harabe durumda olması ve sadece cephelerinin ayakta olması üzerine çok az yorum yapılabilmektedir. Sokağa açılan çarşı giriş kapıları ile kapı yanlarında yer alan ve vitrin görevi gören boşlukların bulunduğu cephe de, en dikkat çeken özelliği dış süslemeleri olmuştur. Cephede oldukça detaylı ve titiz taş işçiliklerinin görülmesi, mekânsal işlevin vermiş olduğu kuyumculuk ve ince işliğin birer yansıması olarak düşünülmektedir. Bu durum en net şekilde yapının üst konsollarında yer alan ince işçilikli motiflerden fark edilmektedir.

⁸² United Church of Christ (UCC), American Research Institute in Turkey (ARIT), SALT Research

Resim 3.79. Kuyumcular Çarşısı (kalan beden duvarları-batı cephe), 2020

Kayseri’de bir diğer geleneksel yerleşim dokusuna hakim olan Melikgazi İlçesi Germir Mahallesi’nde (Yukarı Mahalleye 10 km mesafede), Talas’taki Kuyumcular Çarşısı ile yapı dili ve plan şeması olarak benzeyen bir esere daha ulaşılmıştır. 1994 yılında tescillenen bu yapı, yine Kuyumcular Çarşısı’nda olduğu gibi sıralı dükkanlardan oluşmaktadır. Tescil fişine göre 19. yy ait olduğu belirtilen yapı, cephedeki dekoratif demir kapıları ve beden duvarlarındaki nişleri ile bu iki ayrı yapı, hem fonksiyonel hem de mimari anlamda benzer diller içermektedir. Germir Mahallesi’nde yaşayan yöre sakinlerinden edinilen bilgiye göre; günümüzde harabe ve sadece zemin katın beden duvarları kalan çarşının aslında 3 katlı bir yapı olduğu ve üst katların konut, alt katın ise sarraf ve nalburiye gibi mağazalar olduğu öğrenilmiştir.

Resim 3.80. Germir Mahallesi sıralı dükkanlar⁸³

Günümüzde bu iki yapı da harabe durumdadır, dış cephedeki bir takım cephe elemanları ile taşıyıcı beden duvarları ayakta kalabilmiştir. Yöre sakinlerinin aktarımları ile sınırlı olan bu betimlemeler ise bir nesil sonra hatırlanmayacak ve dokudaki mevcut varlığının yok olmasıyla birlikte kentsel hafızanın en büyük kayıplarından biri yaşanacaktır.

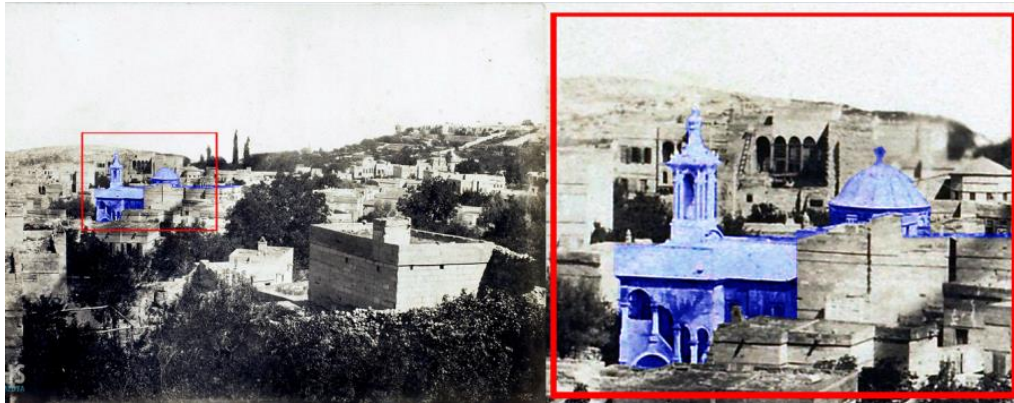
⁸³ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

3.5.4. Talas Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi

Görsellerden ve silüetlerden de anlaşıldığı üzere Yukarı Mahalle’de bulunan kilise, kaynaklarda yeterli bilginin bulunmaması ve günümüzde yapıya ait bir kalıntıya ulaşılamaması nedeniyle konuma ilişkin net bir bilgi verilememiştir. Yine yapıyla ilgili kayıtlı belgenin yetersizliği, inşa tarihi konusunda da çelişkiler yaratmıştır. Öyle ki yapının 1837 yılında inşa edildiği⁸⁴ ileri sürülse de Devlet Arşivleri Başkanlığı’nda (Osmanlı Arşivi) yer alan H.1251 (1835) tarihli bir belgede Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi’nin onarımına izin verildiği belirtilmektedir (BOA, C. ADL. 48/2885-2). Dolayısıyla arşiv belgesine göre kilisenin inşa tarihi 1835 yılı öncesidir.

Resim 3.81. Talas Surp Asdvadzadzin Kilisesi (URL-4)

Resim 3.82. 1870 yılı Yukarı Mahalle ve Surp Asdvadzadzin Kilisesi⁸⁵

1835 tarihli onarıma ilişkin belgede kilisenin harap bir halde olduğu belirtilirken yapının 27 m. × 16.5 m. ebatlarında, 9.75 m. yüksekliğinde olduğu belirtilmiştir (BOA, C. ADL. 48/2885-2). Yapıyla ilgili detaylı mimari çizimlere ulaşılamasa da literatürde yer alan

⁸⁴ Bkz. Güngör Açıkgöz; 2007: 112.

⁸⁵ Talas Tanıtım Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği fotoğraf arşivi

farklı perspektiflerdeki görsel ve silüetler üzerinden kilisenin kapalı haç planında olduğu ve galeriye dışarıdan merdiven ile ulaşıldığı görülmektedir. Galeriyeye bağlanan bu merdivenin simetrik olarak kuzey ve güney cephede yer aldığı yine aynı fotoğraflardan tespit edilebilmektedir. Farklı yıllarda farklı perspektifler ile çekilen silüetler karşılaştırıldığında; kilisenin çan kulesinin yapıya sonradan eklenmiş olabileceğini düşündürmektedir (Resim 3.81.). Günümüzde yapıya ait herhangi bir iz bulunmamaktadır.

3.5.5. Agios Nikolaos Kilisesi

Görsellerden ve silüetlerden anlaşıldığı üzere kilise Yukarı Mahallede bulunmaktadır. 1868 yılında onarıldığı belirtilen kilisenin tam olarak yapım tarihi bilinmemektedir. Yamacın sınırına Rum kilisesi olarak inşa edilen kilisenin planına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Agios Pandleimon Kilisesi adında bir başka kilisenin üzerine yapıldığı bilgisi de kaynaklar da yer alır. Yapının 1933'te belediye tarafından yıkıldığı belirtilmiştir (Güngör Açıkgöz, 2007: 113).

Resim 3.83. Agios Nikolaos Kilisesi geçmiş (URL-15) ve günümüz (Güngör Açıkgöz, 2007)

Resim 3.84. Talas, 1870⁸⁶

⁸⁶ Talas Tanıtım Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği fotoğraf arşivi.

3.6. Değerlendirme

Çalışmaya konu olan Talas geleneksel yerleşim dokusundaki yapıların özgün fonksiyonları ve süreç içerisindeki değişikliklerin kentsel hafızaya etkileri incelenerek, mevcut durumlarının özgünlük ve bütünlük ilişkisi analiz edilmiştir. Yapıların dünden bugüne mülkiyet durumlarıyla ilgili yaşanan köklü değişiklikler alandaki değişim ve dönüşümlerin önünü açan temel faktör olmuştur. Özgün halini koruyan ve mevcut işlevine benzer bir işlev yüklenerek dönüştürülen mekanlar, geçmişle olan bağını sıkı sıkı koruyup toplum hafızasının izlerini taşıırken, özgün halinden uzaklaşan ve özgününden farklı işlevlendirilen mekanlar da ise bu durum tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıda, özgün fonksiyonla ilişkilendirilerek süreç içerisinde her yapıda gerçekleştirilen değişim ve dönüşüme yönelik müdahaleler sonucu oluşan mekânsal ve yapısal bozulmalar şu başlıklar altında analiz edilmiştir;

- * Mekânsal Müdahale/Bozulma: plan şemasında görülen değişiklikler,
- * Yapısal Müdahale/Bozulma: yapının cephe, duvar ve diğer yapısal elemanlardaki değişiklikler,
- * Mevcut fiziksel durum; yapının günümüzdeki son haliyle birlikte mekânsal ve yapısal anlamdaki bütünlüğü ve sağlamlığı.

Buna göre özgün fonksiyonunu koruyarak veya özgüne çok yakın fonksiyon ile işlevlendirilen ve bugün halen kullanır durumda olan yapılar, az ve orta dereceli müdahaleler ile yapısal olarak sağlam kalabilmektedir. Dolayısıyla özgünü ile aynı veya benzer bir fonksiyonla kullanılan yapının/mekanın hafızadaki varlığı korunması mümkün hale gelebilmektedir. Bu yapılar minimum müdahaleye uğrayarak bütündeki varlıklarını da kaybetmemektedir. Böylelikle geçmişin günümüze ve sonraki geleceğe aktarılmasında, koruyarak işlevlendirme çabası, *yerin ruhu (genius loci)* nun sürekliliğinde sağlanır (Çizelge 3.2.).

Çizelge 3.2. Yapı durumu analiz tablosu-1

Süreçte Özgün veya Özgüne Çok Yakın Fonksiyon(lar) ile İşlevlendirilen, Az veya Orta Dereceli Müdahaleye Uğrayan Yapılar*														
YAPI ADI			FONKSİYON ÖZGÜNLÜK DURUMU					MEKÂNSAL MÜDAHALE / BOZULMA**		YAPISAL MÜDAHALE / BOZULMA**		MEVCUT FİZİKSEL DURUM***	MEVCUT ALGI: Yapı, özgün fonksiyonu ve özgün fiziksel özelliklerini	
ÖZGÜN FONKSİYON	HAN CAMİ		Özgün Fonksiyon	Cami	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Cami	AZ	☑	AZ	☑	İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA		ORTA		Orta ☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	A. SAİP PAŞA CAMİ		Özgün Fonksiyon	Cami	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Cami	AZ	☑	AZ	☑	İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA		ORTA		Orta ☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	AEVY SEYİR ALANI		Özgün Fonksiyon	Seyir alanı	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Seyir Alanı	AZ	☑	AZ	☑	İyi ☑	çağırıştırır. ☑
									ORTA		ORTA		Orta	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	HARMAN CAMİ		Özgün Fonksiyon	Cami	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Cami	AZ	☑	AZ		İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA		ORTA	☑	Orta☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	KİÇİKÖY CAMİ		Özgün Fonksiyon	Cami	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Cami	AZ		AZ		İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta ☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	A. SAİP PAŞA HAMAMI		Özgün Fonksiyon	Hamam	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Hamam	AZ		AZ		İyi ☑	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
ÖZGÜN FONKSİYONA YAKIN	PANAGİA KİLİSESİ		Özgün Fonksiyon	Kilise	Fonksiyon Değişimi/leri	Cami	Mevcut Fonksiyon	Cami	AZ	☑	AZ		İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA		ORTA	☑	Orta ☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	HARMAN HANI		Özgün Fonksiyon	Han	Fonksiyon Değişimi/leri	Depo - Dükkan	Mevcut Fonksiyon	Kıraathane	AZ		AZ		İyi ☑	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	RÜŞTİYE MEKTEBİ		Özgün Fonksiyon	Mektep	Fonksiyon Değişimi/leri	Depo - Ahır- Konut	Mevcut Fonksiyon	Kütüphane	AZ		AZ		İyi ☑	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	AKOY KIZ EK OKUL BİNASI		Özgün Fonksiyon	Okul	Fonksiyon Değişimi/leri	Hastane Yetimhane Konukevi Restoran	Mevcut Fonksiyon	Konukevi	AZ		AZ		İyi ☑	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	AKOY MİSYONER KONUTU		Özgün Fonksiyon	Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	Hastane Yetimhane Lojman Konukevi	Mevcut Fonksiyon	Konut	AZ		AZ		İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta ☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
	AKOY DR. DODD KONUTU		Özgün Fonksiyon	Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	Hastane Yetimhane Lojman Konukevi	Mevcut Fonksiyon	Ofis	AZ		AZ		İyi	çağırıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA	☑	Orta ☑	çok az çağırıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.
AKOY HEMSİRE EVİ VE AHİR		Özgün Fonksiyon	Konut/Ahır	Fonksiyon Değişimi/leri	Lojman Çamaşırhane	Mevcut Fonksiyon	Depo	AZ		AZ		İyi	çağırıştırır. ☑	
								ORTA	☑	ORTA	☑	Orta ☑	çok az çağırıştırır.	
								ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağırıştırmaz.	

Çizelge 3.2. (devam) Yapı durumu analiz tablosu-1

Süreçte Özgün veya Özgüne Çok Yakın Fonksiyon(lar) ile İşlevlendirilen, Az veya Orta Dereceli Müdahaleye Uğrayan Yapılar*														
YAPI ADI			FONKSİYON ÖZGÜNLÜK DURUMU				MEKÂNSAL MÜDAHALE / BOZULMA**		YAPISAL MÜDAHALE / BOZULMA**		MEVCUT FİZİKSEL DURUM***	MEVCUT ALGI: Yapı, özgün fonksiyonu ve özgün fiziksel özelliklerini		
ÖZGÜN FONKSİYONA YAKIN	AKOY DISPANSER BINASI		Özgün Fonksiyon	Dispanser	Fonksiyon Değişimi/leri	Hastane Yetimhane Ofis	Mevcut Fonksiyon	Ofis	AZ		AZ		İyi ☒	çağrıştırır. ☒
									ORTA	☒	ORTA	☒	Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağrıştırmaz.
	AEOY ATOLYE BINASI		Özgün Fonksiyon	Atölye	Fonksiyon Değişimi/leri	Yemekhane Depo	Mevcut Fonksiyon	Yemekhane	AZ		AZ		İyi ☒	çağrıştırır. ☒
									ORTA	☒	ORTA	☒	Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağrıştırmaz.
	AEOY ERKEK OKUL BINASI		Özgün Fonksiyon	Okul	Fonksiyon Değişimi/leri	Hastane Yetimhane Ofis	Mevcut Fonksiyon	Gençlik Merkezi	AZ		AZ		İyi ☒	çağrıştırır. ☒
									ORTA	☒	ORTA	☒	Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK		ÇOK		Harabe	asla çağrıştırmaz.

Mekanın özgün şemasına farklı bir işlev yüklenmesi beraberinde köklü mekansal değişim de gerçekleştiği için, bu durum özgün fonksiyonun çağrışımına engel olurken yerin *aurası* da değişecektir. Sonuç olarak özgün ile çelişen işlevler, mekansal belleğin özgünlük yitimi yanısıra bütünü algılanmasını da zorlaştıracak hatta imkansız kılacaktır. Bu nedenle tarihi yapıların mekansal değişim ve dönüşümlerinin çözümlenmesi, bir yapıda olan değişimin bütünlüğe olan etkisini gözler önüne sereceği için önem taşımaktadır (Çizelge 3.3.).

Çizelge 3.3. Yapı durumu analiz tablosu-2

Süreçte Özgünden Çok Uzak Fonksiyon(lar) ile İşlevlendirilen, Çok Dereceli Müdahaleye Uğrayan Yapılar*														
YAPI ADI			FONKSİYON ÖZGÜNLÜK DURUMU					MEKÂNSAL MÜDAHALE / BOZULMA**		YAPISAL MÜDAHALE / BOZULMA**		MEVCUT FİZİKSEL DURUM***	MEVCUT ALGI: Yapı, özgün fonksiyonu ve özgün fiziksel özelliklerini	
ÖZGÜN FONKSİYONDAN UZAK	H. ALI KÜLTÜNCÜ KONAĞI		Özgün Fonksiyon	Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Kültür Merkezi	AZ		AZ		İyi ☑	çağrıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA		Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK		ÇOK	☑	Harabe	asla çağrıştırmaz.
	OKUTAN KONAĞI		Özgün Fonksiyon	Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	-	Mevcut Fonksiyon	Restoran	AZ		AZ		İyi ☑	çağrıştırır. ☑
									ORTA	☑	ORTA		Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK		ÇOK	☑	Harabe	asla çağrıştırmaz.
	TOL KİLİSE		Özgün Fonksiyon	Kilise	Fonksiyon Değişimi/leri	Depo - Müze	Mevcut Fonksiyon	Sanat Galerisi	AZ		AZ		İyi ☑	çağrıştırır.
									ORTA	☑	ORTA		Orta	çok az çağrıştırır. ☑
									ÇOK		ÇOK	☑	Harabe	asla çağrıştırmaz.
	AKOY KIZ OKULBINASI		Özgün Fonksiyon	Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	Hastane Yetimhane Konuklu Restoran	Mevcut Fonksiyon	Kullanılmıyor	AZ		AZ		İyi	çağrıştırır.
									ORTA	☑	ORTA		Orta ☑	çok az çağrıştırır. ☑
									ÇOK		ÇOK	☑	Harabe	asla çağrıştırmaz.
	TAKSİARHİS KİLİSESİ		Özgün Fonksiyon	Kilise	Fonksiyon Değişimi/leri	Depo-Konut	Mevcut Fonksiyon	Kullanılmıyor	AZ		AZ		İyi	çağrıştırır.
									ORTA		ORTA		Orta ☑	çok az çağrıştırır.
									ÇOK	☑	ÇOK	☑	Harabe	asla çağrıştırmaz. ☑

Genel anlamda tarihi değer taşıyan bu yapıların mülkiyet durumlarının değişmesi, süreç içerisinde yapıda bir takım değişimlere neden olduğu gibi yapının dönüşümünün de önünü açmış, kentsel hafızanın özgünlük ve bütünlük değerlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin; özgün ibadet eylemine yakın bir fonksiyon ile işlevlendirilen Panagia Kilisesi halen bir kilise görünümü ile kentsel hafızalardaki varlığını korurken; özgününden farklı bir fonksiyon ile dönüşüme maruz kalan Taksiarhis Kilisesi, günümüzde bir kiliseden çok bir konutu çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla çok fazla müdahaleye uğrayan ve tarihsel süreçte köklü değişimlerle (yatayda ve dikeyde bölünmeler) konuta dönüştürülen Taksiarhis Kilisesi, özgün yapısından oldukça uzaklaşmıştır. Bu nedenle yapının süreçteki mülkiyet değişimlerindeki her bir gelişme doğrudan yapının fiziksel değişimine de neden olmuş, tekil ölçekte yapılan her bir müdahale ise doku bütünlüğünü de net bir şekilde etkilemiştir.

1930'lu yıllar

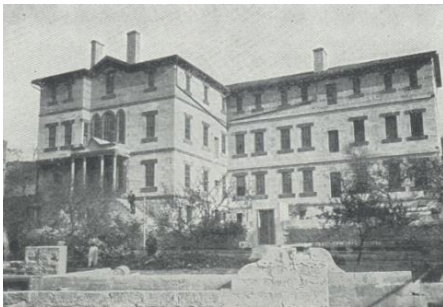

2020

Resim 3.85. Taksiarhis Kilisesi geçmiş ve günümüz

Bugün hiçbir işlevle kullanılmayarak kaderine terk edilen bazı yapılar ise harabe görünümündedir ya da yok olup gitmeye adaydır. Protestan Okulu, Dr. Behçet Bey Evi, Kuyumcular Çarşısı ile AKOY Büyük Hastane Binası'nın da gün geçtikçe özgün fiziksel ve fonksiyon özelliklerini kaybetmesi, mevcut algıyla birlikte geleneksel dokudaki ve kentsel hafızadaki yerini risk altına sokmaktadır (Çizelge 3.4.).

1904 (ABCFM, 1904: 35)

2020

Resim 3.86. AKOY Büyük Hastane Binası

Çizelge 3.4. Yapı durumu analiz tablosu-3

İşlevsiz Olup, Yok Olmakta Olan Yapılar*														
YAPI ADI			FONKSİYON ÖZGÜNLÜK DURUMU					MEKÂNSAL MÜDAHALE / BOZULMA**		YAPISAL MÜDAHALE / BOZULMA**		MEVCUT FİZİKSEL DURUM***	MEVCUT ALGI: Yapı, özgün fonksiyonu ve özgün fiziksel özelliklerini	
YOK OLMA SINIRINDA	PROTESTAN OKULU		Özgün Fonksiyon	Okul-Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	Konut	Mevcut Fonksiyon	Kullanılmıyor	AZ		AZ		İyi	çağrıştırır.
									ORTA	☒	ORTA		Orta ☒	çok az çağrıştırır. ☒
									ÇOK		ÇOK	☒	Harabe	asla çağrıştırmaz.
	DR. BEHÇET BEY EVİ		Özgün Fonksiyon	Konut	Fonksiyon Değişimi/leri	Restoran	Mevcut Fonksiyon	Kullanılmıyor	AZ		AZ		İyi	çağrıştırır.
									ORTA		ORTA		Orta	çok az çağrıştırır. ☒
									ÇOK	☒	ÇOK	☒	Harabe☒	asla çağrıştırmaz.
	KUYUMCULAR ÇARŞISI		Özgün Fonksiyon	Çarşı	Fonksiyon Değişimi/leri	Depo	Mevcut Fonksiyon	Kullanılmıyor	AZ		AZ		İyi	çağrıştırır.
									ORTA		ORTA		Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK	☒	ÇOK	☒	Harabe ☒	asla çağrıştırmaz. ☒
	AKOY BÜYÜK HASTANE BİNASI		Özgün Fonksiyon	Hastane	Fonksiyon Değişimi/leri	Depo - Ahır	Mevcut Fonksiyon	Kullanılmıyor	AZ		AZ		İyi	çağrıştırır.
									ORTA		ORTA		Orta	çok az çağrıştırır.
									ÇOK	☒	ÇOK	☒	Harabe ☒	asla çağrıştırmaz. ☒

Alana ait silüetlerden de ortaya konulduğu üzere geleneksel dokuda yok olan önemli kültür varlıkları, alandaki en büyük kaybı oluşturmaktadır. Her bir kültür yapısının alandan teker teker yok olması hatta izlerinin dahi okunamıyor oluşu, bu kaybı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Alandaki doku yaşantısının sürdürülebilmesinin aksine; altyapı yetersizliği ve güvenlik problemleri, bölgenin âtıl olarak terkedilmesine ve tekinsiz ortamların oluşmasına imkan tanımıştır. Her bir terk edilişte alan daha çok müdahaleye uğramış, yıkılan her bir yapı sonrası yerlerine niteliksiz yapılar inşa edilmiştir. Bu durum, günümüzde hala güncel bir tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Ayrıca Yukarı Talas yamaçlarının yıllar içerisindeki hareketliliği, yapıların doğal yıkımına neden olmuştur.

Resim 3.87. Harman Meydanı perspektifi, günümüz analiz

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mekânı anlamlandıran ve yorumlayan birçok tanım bulunmaktadır. Lefebvre (1995) mekânı, tasarlanan (*representations*), algılanan (*spatial practice*) ve yaşanan (*representational*) mekân olarak üçe ayırmıştır. Lefebvre'in yaşanan mekânı Bollnow'un (1961) tanımı ile benzerlikler gösterir. Yaşanan-mekân doğrudan yaşamı yani hareketi, hareket ise insana kendi bedenini hatırlatır. Soja (2000) yaşanan-mekân olarak üçüncü mekânı şu şekilde tarif etmiştir;

...çok- yönlü ve çelişik, ezici ve serbest bırakan, hırslı ve rutin, bilinen ve bilinmeyen olarak tasvir eder. “Üçüncü mekân” radikal açıklığın, direniş ve mücadelenin, temsiliyetlerin çokluğunun mekânıdır, ikilileşmiş zıtlıkların olduğu ancak ‘diğer’in de her zaman var olduğu bir doğrultuda incelenebilir. O içinde ‘diğer’ olası mekânları, heterotopolojileri, paradoksal coğrafyaları da barındırır. Bir buluşma yeri, melezliğin alanıdır ve yerleşmiş sınırların ötesine kayar. Bağların çözüldüğü ve ayrıca yeni bağların kurulduğu bir sınırdır. Haritalanabilir ama asla geleneksel haritalarla kavranamaz; yaratıcı bir şekilde hayal edilebilir, ama anlamı ancak bütünüyle deneyimlendiği ve yaşandığında kavranır (Soja, 2000: 28).

Bachelard, Merleau-Ponty ve Heidegger gibi düşünürler mekânın deneyimle var olabildiğini ve deneyimin de yaşanan mekânın ta kendisi olduğunu dile getirmişlerdir. Dolayısıyla mekânın bedenle birlikte var olduğu ve duyuların birlikteliğiyle canlandığı söylenilebilir. Deneyimler ile açıklanan mekân, akışkan ve değişken olup anlara bağlıdır. Biçim yani mekân, bu akışkanlıkta yalnızca anlık bir görüntüden ibarettir (Tanju, 2008). Bu yaklaşımla birlikte mekân, yaşayan bir beden olarak adlandırılabilir. Gündelik yaşantı, kullanılan ve eskiyen eşyalar, anlam yüklenen mimari elemanlar (duvarlar, merdivenler, kapılar, balkonlar...) kısacası hafızada biriktirilen her şey, mekânlar ya da yapılar arasında geçmektedir. İnsan ömrünün kısıtlılığı, doğal olarak bireyin birkaç nesil sonrasını tanımayacak olmasını, aynı zamanda da tanınmayacağını ve anılarını aktaramayacak olmasını sağlasa da bir beden olarak yapılar geride bırakılan birçok anının temsilcisi ve tanığıdır. Dolayısıyla mekânların tekil bir bakış açısıyla anlatılıp kavranamayacağı; çoğullukların arasında deneyimsel ve duyuşal hislerin birlikteliğiyle var olabileceği öne sürülmektedir. Bu sebeple bireyin fiziksel olarak mekânı deneyimlemesi, mekânla olan duyuşal ve anlamsal iletişimle birlikte zihinde mekânsal belleğin oluşumu sağlanmaktadır. Öyle ki toplum belleğinde, bir değeri veya anısal bir imgeyi ifade eden bir mekân (bu yapı ya da nesne olsun) kolektif belleğin canlanmasında en önemli bileşenlerden birini oluşturmaktadır.

Mimarlık ürünleri de her canlı gibi belli bir ömre sahiptir. Yaşadığı süreç itibari ile doğal etkenler (deprem, sel, yangın, malzeme ömrü vb.) ile yapay etkenler (erkler tarafından yıkma, bozma, ekleme, değiştirme; savaşlar, küreselleşme, teknoloji vb.) arasında kalan ve her ikisinin baskısı altında tüketilen ve sonuçta tükenen ürün, bedenini kaybetmekle kalmayıp toplumsal belleğin sürekliliğini de tehdit etmektedir. Kolektif bellekte kendine yer edinen bu hafıza mekânların, süreçte farklı ölçeklerdeki müdahalelere⁸⁷ maruz kalması, yapısal anlamda değişime neden olduğu gibi toplumsal bellekte de büyük bir etkiye neden olmaktadır. Bu nedenle her bir yapının ömrü kadar tarihi yapıların ömürlerinin de sürdürülebilmesi için ayrı bir çaba gerekmektedir. Özellikle kamuya açık tarihi yapılar ile toplumun birlikte taşıdığı değerlere bütüncül bakıldığında; mekanlar arasında geçen anıların ve deneyimlerin katmanlaşarak sürekliliğinin sağlanması, toplumsal belleğinde bu süreklilik içerisinde var olacağı anlamına gelmektedir. Aksi takdirde bunlardan birinin eksik olması, tanımlanan sürekliliği de kesintiye uğratacak ve toplumsal belleğin yitimine neden olacaktır.

Resim 4.1. Talas yamaçları geçmiş ve günümüz silueti⁸⁸

Resim 4.2. Talas geleneksel doku izleri, 2020 a) Yok olacak yapı b)Yok olan yapılardan kalan izler

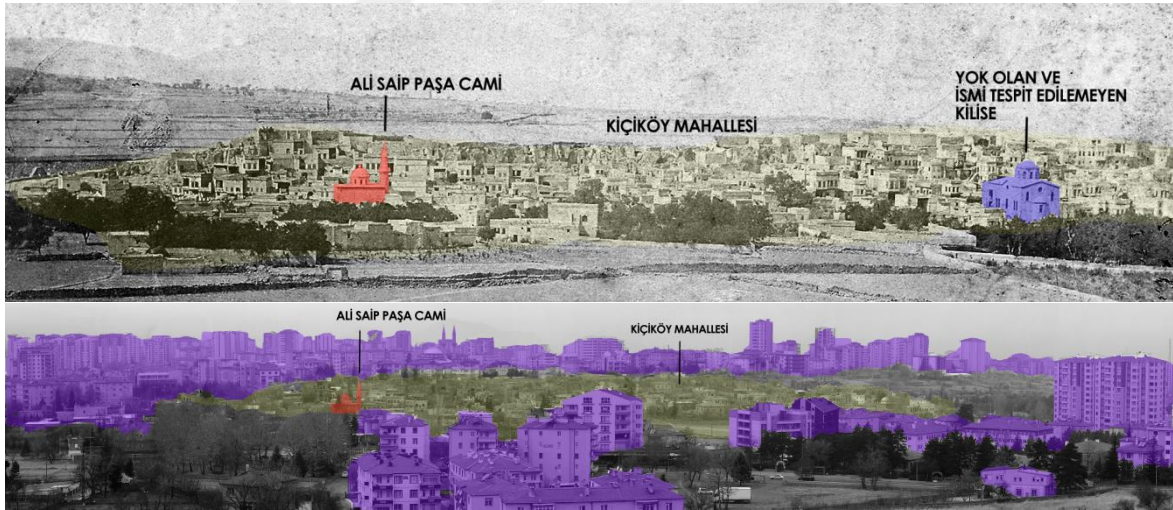
⁸⁷ Kentsel dokuda yaşanan değişimler, yapısal müdahaleler, değiştirilen sokak isimleri vb.

⁸⁸ Talas Tanıtım Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği fotoğraf arşivi, URL-16

Talas bölgesinde belirli aralıklarla yaşanan göçlerle birlikte değişen sosyal, ekonomik ve kültürel yansımalar, tarihi dokuyu da makro düzeyde etkilemiş, yapısal değişimlere de yol açarak toplumsal belleğin de bundan etkilendiği görülmüştür.

Yeni olanın acımasızlığı

Tezde ele alınan kamusal yapılar kadar birçok konut yapısının da alanda yok olduğu, yerlerine niteliksiz yapıların inşa edildiği ve hatta doku sınırlarına kadar dayandığı silüetler ile gözler önüne serilmiştir. Özellikle Kçüköy Mahallesi'nde geleneksel dokunun çevresinde yükselen ve sınırlarına kadar ulaşan yeni yüksek bloklar ile niteliksiz betonarme yapılar, alanı ciddi anlamda tehdit eden problemler arasındadır. Bu tehdit karşısında yerleşimin korunabilmesi ancak doğru kentsel planlama ile tarihsel dokunun yekpare sürdürülebilirliğiyle sağlanacaktır.

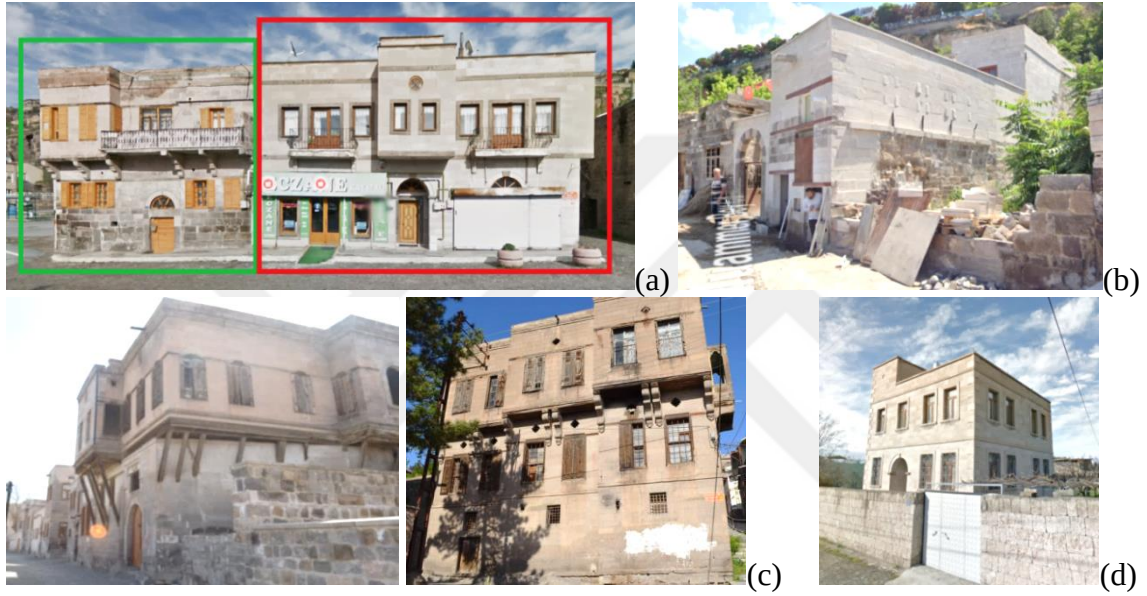
Resim 4.3. Kçüköy Mahallesi geçmiş ve bugün silüeti, çeperi saran bloklar⁸⁹

Taklit eklemlenmeler ve bir *Aura* gerçeği

Var olan dokunun korunamaması, Talas geleneksel doku bütünlüğünün bozulmasına neden olmuş ve bu bütünlüğün günümüzde sağlanması adına yapılan birtakım müdahalelerin olduğu tespit edilmiştir. Özgünlüğün çelişkili hale sokulduğu uygulama şekilleri arasında yıkılan özgün yapıların yerlerine taklit eden yapılar ile geleneksel yapım teknik ve dillerinden uzak yeni inşa edilen yapılara makyajlama çalışmaları öne çıkmıştır. Öyle ki; ilçedeki yok olma ve bütünlüğün bozulma kaygısı, kişileri başka anlamsız çabalara teşvik

⁸⁹ Talas Tanıtım Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği fotoğraf arşivi.

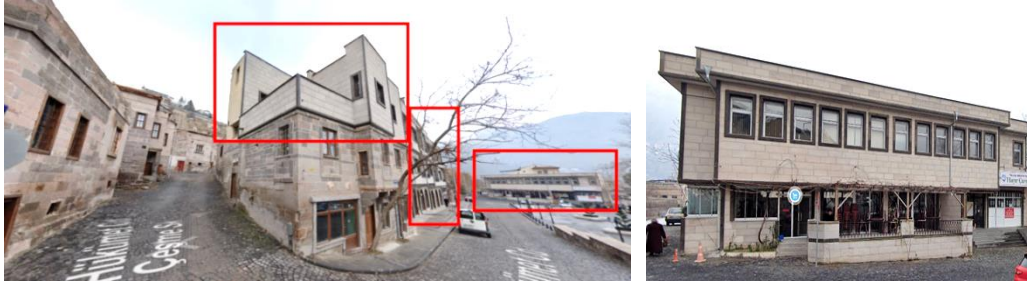
etmiştir. Bu anlamda Talas geleneksel dokusunda yapılacak olan her bir restorasyon, sağlıklılaştırma, canlandırma vb. ele alınacak tüm proje ve uygulamalar hazırlanırken; yere özgü ve yerin ruhunu örselemeyecek alternatifler öne çıkartılmalı, yerin ihtiyaçlarını karşılarken yapılan her bir müdahalede dokunun (özgünlüğü ve bütünlüğü) yararı gözetilmelidir. Aynı zamanda tahribatı hızlandıracak yapı-fonksiyon yüklemelerinden kaçınılmalı, yapılacak olan her bir müdahale yapay eski görünümünden uzak; eski-yeni ayrımının ipuçlarını verecek şekilde uygulanmalıdır.

Resim 4.4. Özgün ve taklit yapılar, 2020 a) Özgün yapı ile taklit yapı birlikteliği b) Taklit yapı c) Dokudaki özgün ve bütünselliği sağlayan yapılar d) Taklit yapı

Resim 4.5. Yeni inşa edilen çok katlı niteliksiz yapılar ve makyajlama çalışmaları

Resim 4.6. Günümüze kadar ulaşabilen tarihi yapılar ile makyajlanan çok katlı yapıların bütünselliği ve özgünlüğü yakalama çabası

Uğur Tanyeli bu taklit durumunu aynen şu şekilde ifade etmektedir (Tanyeli, 2002:7);

Modern öncesi toplumlarda bilgi bellekte biçimlenir. Geleneksel insan ancak toplumsal bellekte varolanı bilebilir. Oysa Pierre Nora'nın ifadesiyle (1989), “bizim umutsuzca unutkan modern toplumlarımız” belleklerini yitirir ve yerine tarih yazımını yerleştirirler. Yine onun deyişiyle “milieux de memoire” (anımsama ortamları) yerlerini “lieux de memoire”a (anımsama yerlerine ya da mekanlarına) bırakırlar. Bunun aslında mimarlıkta doğrudan bağlantılı olmayan anlamı, spesifik olarak ne düne ne bugüne ait olmayan zaman ötesi bilginin toplumsal bellek ortamında korunduğu bir dünyanın yıkıldığı ve dünün bilgisinin belirli alanlarda yeniden üretilerek tarihselleştirildiği bir dünyanın kurulduğudur. Böylece, bir zamanlar zaten ortamda mevcut oldukları için özel olarak depolanması gerekmeyenler, verilere dönüşür ve artık, kitaplıklarda, arşivlerde, fototeklerde, hatta istatistiklerde, takvimlerde toplanır, sınıflanır ve yeniden anlamlandırılırlar. Bunlar doğal belleğini yitiren toplumun “anımsama mekanları”dır. Tarih de bir anımsama mekanıdır.

Mekân, zaman ve hafıza üçgeninin oluşturmuş olduğu *aura* göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Walter Benjamin (1999: 447) için iz ancak nesnenin ardında bırakabileceği kadar uzaktaki bir yakınlığın görüntüsüken, aura nesnenin izin verdiği ölçüde yaklaşılabilen bir uzaklığın görüntüsüdür. İz ile nesneyi ele geçirebiliriz; oysa aurayla nesne bizi ele geçirir. Walter Benjamin, modern öncesi çağlarda sanat nesnesinin biricikliğine bitişik olan auranın yeniden üretim çağında sanat nesnesinden uzaklaştığına dikkat çekerken, işaret ettiği aura ve iz arasındaki ayrım Alois Riegl'in “eskilik değeri” kavramından yola çıkarak şunu söyler:

Doğanın yıpratıcı, parçalayıcı, yıkıcı, çözücü ve yok edici yönü, herhangi bir eserde, yapıldığı andan itibaren bıraktığı izler ve/ya o eserde neden olduğu kayıplar aracılığıyla bir eskilik değeri katarak onu bir anıta dönüştürebilir. Öte yandan, insan ancak zamanın geçişinin nesnenin üstünde bıraktığı izler sayesinde nesnenin içine nüfuz edebilir.

Baudelaire'in (1860) hafıza için kullandığı *palimpsest* terimi, kent hafızası kavramına farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Baudelaire, hafızayı ‘yazıldıkça silinen’ bir şeye benzetirken bunu *palimpsest* olarak adlandırmaktadır (Baudelaire, 1860: 273-278). Kentte

var olan yapılarında yazıldıkça silinen, değişen, dönüşen ve orijinalini korumakta zorlanan yapısı da bu anlamda *palimpsest* formu ile özdeşleştirilebilir. Böylelikle zamanın ruhunu yakalayan ve geçmişin izlerini taşıyan bu yapıların fiziksel olarak sürdürülebilmesi, kent hafızası içinde bir o kadar hassas bir konudur. Özellikle tarihi yapılar dünden bugüne farklı dönemlerin izlerini taşımış, katmanlaşan kentin temel unsurları olarak geçen her bir zaman içerisinde giderek değer kazanmıştır.

Alois Riegl'in öngörüsüne göre, anıtların korunması, bakımı ve onarımı alanında Rönesans'tan beri hakim olan tarihi değer, 20. yüzyılla birlikte tahtını geçiciliğin ve ölümlülüğün temsili olan eskilik değerine bırakacaktır. Riegl belli bir kişiye veya olaya atıfta bulunması, söz konusu kişi veya olayı anımsatması için bilinçli olarak tasarlanıp yapılmış bir anıttaki "amaçlanmış anımsatma değeri" o anıtın aurasının, üzerimizdeki duygulanım yaratma kapasitesinin yüksekliğine işaret eder. Kentsel hafıza mekanlarının özgünlüğü ne kadar iyi korunursa, o yerin *aura*'sı da o kadar canlı kalacaktır. Fakat kentler yaşayan bir hücre gibi sürekli gelişen, değişen, büyüyen bir organizma olduklarından geçmişe dair birçok izin silinerek yok olduğu ve özgünlüklerini kaybederek sonu belirsiz bir tümöre dönüştüğü açıkça görülmektedir. Erdoğan'ın (URL-17) "*Baktığımızda şehirler üst üste yazılıp durmuş bir parşömen⁹⁰ benzer.*" (*palimpsest*) ifadesi de bu değişime farklı bir bakış açısı getirmiştir. Parşömenleşen şehrin en temel birimi olan sokak, cadde ve mahalledeki değişimler doğrudan kültürel etkileşimi, demokrasiyi, karşılıklı tanınmayı da etkilemiş, dolayısıyla toplumsal belleğin, aidiyetin ve sürdürülebilirliğin de tehlike altına girmesine neden olmuştur. Bu anlamda silinenin ve yazılanın sadece şehrin fiziksel özellikleri olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mahallenin sadece fiziksel bir mekan/sınır değil; kentsel, sosyal, psikolojik, politik ve kültürel bir tanım olduğu açıkça görülmektedir.

Riegl, Paul Ricoeur'ün ifadesiyle (2006: 73-76) "*bitmiş olanın üzüntüsünü seven*", melankolik Viyana modernistlerinden biri olarak eskime, aşınma, çürüme, çözülme ve yok olma süreçleriyle büyülenmiştir. Bir anıttaki eskilik değeri arttıkça, nesnenin ölüme doğru kaçınılmaz yolculuğu da hızlanır. Her ne kadar Riegl çağdaş koruma anlayışını yeni olan

⁹⁰ Latince karşılığı '*pergamenum*' olan parşömen kelimesinin kökeni Pergamum (Bergama) kentinin isminden gelmektedir. Papirus yazı malzemesine alternatif olarak üretilen parşömen; sığır, koyun, geyik ve antilop gibi nadir bulunan hayvan derilerinden yapılan çok aşamadan geçen bir deri tabakasıdır. Parşömenin papirusa karşı en önemli özelliği bir parşömenin üst üste yazıma müsait olması ve defalarca kullanılabilmesidir (Akkaya, 2015: 21-23).

karşısındaki büyülenmeyle eski eserlerdeki yaşlanmaya karşı gelişen duyarlılık arasındaki dikotominin belirleyeceğini ileri sürmüşse de yeni yüzyılın anıt kültürünün eskilik değerini hesaba katmadan iş göremeyeceğini de vurgular. Çünkü aslında, Rossi'nin işaret ettiği üzere, *“sadece harabeler bir gerçekliği tamamıyla ifade edebilir”* (Rossi, 1981: 8). Riegl için anıt, sadece *“geçmiş kuşakların kişiliği ve uygarlığına ilişkin genel bilgi veren”* *“fosilleşmiş bir kabuk”* tan (Semper, 2015) daha fazlasıdır. Kendisiyle veya kendisi üzerine düşünülen bir işaret olarak anıt, geçmiş, anıları kişiye anımsatma yoluyla gerçek kılarken, geleceğin, yani kişinin sonunun da harabeler gibi olacağını bildirir. Harabeler *“danışmasını bilenlere yararlı dersler, acıklı ya da derin düşünceler verir”*, hatta onların matemini tutan kişiyi *“insanları anılara dayanarak sevmeye”* sevk eder. Unutulmamalıdır ki, anıtların harabelere dönüşmesi onlara değer kaybettirmez, aksine kazandırır, çünkü, Freud'un ifadesiyle, *“haz alma olasılığının sınırlanması hazzın değerini artırır.”* (Freud, 2006).

Köklü fonksiyon değişikliğinin bedeli

Alandaki tüm bu değişim ve dönüşümlerin yansira tarihi yerleşkede bazı geleneksel konutlara ticari faaliyetler altında yeni fonksiyonlar verilmiş, genel olarak kafe, nargile evi, gözleme evi gibi yeme içme birimlerine dönüştürülmüştür (özellikle Kiciköy Mahallesi). Bu yapılarda fazla fiziksel müdahale görülmesi de (özgünlükleri mümkün olduğunca korunsun da) yüklenen yapı - yeni fonksiyon ilişkisi tam olarak sağlanamamış, bu nedenle hedeflenen canlılık ve yaşam alanı yakalanamamıştır. Bu bağlamda, yapı-fonksiyon ilişkileri dokuda yeniden gözden geçirilmeli, yapılar-fonksiyonlar ilişkisi olarak ortaya konularak dokuya bütünden özele geniş bir perspektiften yaklaşılmalıdır.

Resim 4.7. Kafeye dönüşen yapı ve bahçe alanları, 2020

Yok olan tarihi bir yapıyı özgününden farklı bir fonksiyon ile yeniden canlandırmak iyi bir çözüm gibi görünse de bu değişim sırasında yapının özgün değerlerinin korunamaması, yapının sürdürülebilirliğine zarar vermektedir. Bu nedenle fonksiyonel değişimlerde yapının

karakteristik özelliklerine göre doğru işlev seçilmeli, özgünlüğüne dair herhangi bir müdahalede bulunulmamalıdır. Eğer yapı da işlevsel değişikliğe gidilecekse, uluslararası koruma kurallarından biri olan geriye dönülebilirlik ilkesi ışığında, yapının herhangi bir zamanda tekrar özgün durumuna geri getirilebilmesi, yapının özgün halinin korunabilmesi açısından önemli bir durum oluşturmaktadır. Bu anlamda inceleme altına alınan yapıların fonksiyon değişimlerinin getirmiş olduğu fiziksel mekansal ve yapısal müdahaleler, günümüzdeki mevcut algıyı da şüpheyeye düşürmektedir. Bu şekilde özünden ayrılan her bir mekan, geçmişiyile olan bağını kopararak toplumsal hafızasını kaybetmekte hatta yeni bir bellek oluşumuna zorlanmaktadır. Bu yüzden tarihi yapıların özgün veya özgüne yakın işlevler ile korunması bu sürekliliğin sağlanmasında önemli bir ölçüt oluşturmaktadır.

Talas geleneksel dokusunu ele alan bu tez çalışması, alanla ilgili farkındalığın güçlendirilmesine yönelik olarak farklı açılardan perspektifler sunmuştur. Tezin ana kavramlarından biri olan ve dokuyu oluşturan değerlerin bir aradalığını öne çıkaran bütünsellik kavramı, alanda yapılacak diğer ölçekli çalışmalara referans oluşturmaları bakımından önemlidir. Bu çalışmada Talas'ın geleneksel dokusunu oluşturan özgün yapıların tekil değerleri kadar, bütüncül bir değer de taşıdığı ve alanın kimliğinin de bu bütünsellik ile oluştuğu ortaya konulmuştur. Yerleşim yerinde yaşayan gayrimüslim halk, yöreyi terk etmiş olsa da geride bıraktıkları bir takım fiziksel kültür varlıkları, geçmişin birer temsiliyetini oluşturmaktadır. Dolayısıyla dokudaki değerlerin sorgulanması, değişimin ortaya konulması ve bu değişim sürecinde yaşanan yok oluşlarında gelecekte ne gibi sonuçlar yaratacağı tespit edilip planlanması gerekmektedir. Tez içeriğinde ele alınan ve ortaya konulan her bir veri, dokudaki yok oluşu gün yüzüne çıkarmıştır. Dokunun günümüze gelebilmiş mevcut son durumu ile geçmiş arasındaki köprü görevi gören kültür varlıklarının bazılarının halen ayakta kalabilmiş oluşu, sorunun çözümünde bir takım önlem ve çalışmaların yapılabilirliğine işaret etmektedir. Alanın geleceği bakımından önemli olan bu unsurlar, somut ve somut olmayan değerlerle birlikte bütüncül bir biçimde korunabilmesi ve gelecek kuşaklara mümkün olduğunca eksiksiz aktarılabilmesi ciddi anlamda önem arz etmektedir. Bu yok oluş sürecindeki yapıların bir an önce telafi edilebilmesine imkan tanıyacak bazı koruma politikalarının acilen uygulanması dileği ile...

KAYNAKLAR

- American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) (1904). *Missions of the American Board in Asiatic Turkey*. (Birinci Baskı). Boston, Massachusetts: The Board Congregational House, 35.
- American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) (1910). *Asiatic Turkey: A Sketch of the Missions of the American Board*. (Birinci Baskı). Boston, Massachusetts: Printed for the American Board, 17-18.
- Akkaya, M. A. (2015). *Türk Beşikdevri Basmalarında Yazma Kitap Geleneğinin Etkileri ve İçkapağın Gelişimi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Hiperlink, 21-23.
- Alpoyachean, A. (1937). *Patmut'iwn Hay Kesarioy (History of Armenian Caesarea)*. Cairo: Hagop Papazian Press, 1, 730-735.
- Armağan, M. (1999). *Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım*. (Birinci Baskı). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Osmanlı, 5, 542-543.
- Assmann, J. (2011). Memory Culture. In *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 15-69.
- Aymard, M. (1990). *Akdeniz Mekân ve Tarih, Braudel Fernand*. (Çev. Necati Erkurt). İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin orijinali 1985'te yayımlandı), 125.
- Barton, J. L. (1908). *Daybreak In Turkey*. (İkinci Baskı). Boston, New York: The Pilgrim Press, 192-193.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (Devlet Arşivleri), İ.MF., 17-34, H-11-04-1329 Belge Tarihli.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (Devlet Arşivleri), C. ADL. 48/2885-2, H-29-03-1251 Belge Tarihli.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (Devlet Arşivleri), İ..AZN. 54-31, H-05-11-1321 Belge Tarihli.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (Devlet Arşivleri), HRT.h.. 496 , H-29-12-1331 Belge Tarihli.
- Baudelaire, C. (1860). *Les Paradis Artificiels*. (Birinci Baskı). Paris: Poulet-Malassis et de Broise, 273-278.
- Baydur, N. (1970). *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 22.
- Benjamin, W. (1999). The Arcades Project. (Çev. Howard Eiland ve Kevin McLaughlin). Cambridge, Mass.: Harvard University Press, (Eserin orijinali 1982'de yayımlandı), 447.
- Bollnow, O. F. (1961). Lived-Space. *Philosophy Today* 5(1), 31-39.

- Boyer, M. C. (1994). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. (Birinci Baskı). Cambridge, Mass: MIT Press, 1-31.
- Bulduk, Ü. (1998). *Halil Abbasizade'ye Göre XIX. Yüzyılda Kayseri*. II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyum Bildirileri (16-17 Nisan), Kayseri, 97.
- Caesarea Station (1912). *The Orient*. 3(20). Constantinople: Bible House, 1.
- Cömert, H. (2010). *19. Yüzyılda Talas*. (Birinci Baskı). Kayseri: Mazaka Yayınları, 13-42.
- Çöteli, M. G. (2011). *19. Yüzyıl Anadolu Şehrsel Ağı ve Hinterland İlişkileri, Kayseri Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, C. (2008). *Kayseri, Nevşehir, Niğde Üçgeninde Amerikan Board'un Eğitim Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Demir, C. (2012). Amerikan Board Belgelerine Göre Talas Amerikan Kız ve Erkek Kolejlere. *Turkish Studies*, 7(4), 1405-1420.
- Denktaş, M. (2000). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*. (Birinci Baskı). Kayseri: Kırılcım Yayınları, 224-229.
- Denktaş, M. (2007). *Kayseri'de Yıkılan Anıtlarımız*. (Birinci Baskı). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 6.
- Develioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dodd, E. M. (1931). *The Beloved Physician*. Privately Printed (The Scribner Press), 31.
- Eravşar, O. (2000). *Seyahatnamelerde Kayseri*. (Birinci Baskı). Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları, 182-185.
- Erkiletlioğlu, H. (2000). *Kayseri'nin Tarih Boyunca Uğradığı İstila ve Afetler*. III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan), Kayseri, 157-159.
- Farnsworth, W. A. (1892). *Sketch of The Cesarea Station, Western Turkey*. *Missionary Herald*, Vol. 88, No. 2. Boston: Samuel T. Armstrong (etc.), 53-56.
- Freud, S. (2006). "Geçicilik Üzerine" ("Vergänglichkeit", 1915), içinde "Freud'un Ağıdı". (Çev. Şeyda Öztürk). *Cogito (Freud ve Kültür)*, (49), 14.
- Grabill, J. L. (1971). *Protestant Diplomacy and The Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*. (Birinci Baskı). Minneapolis: University of Minnesota Press, 4-5.
- Günbattı, C. (2012). *Kültepe - Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. (Birinci Baskı). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 33.
- Güngör Açıkgöz, Ş. (2007). *Kayseri ve Çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları için Öneriler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Lewis A. Coser (Ed.). (Birinci Baskı). London: The University of Chicago Press, 23-24.
- Hebbert, M. (2005). The Street as Locus of Collective Memory, *Environment and Planning D: Society and Space*, 23 (4), 581-596.
- Hrant Dink Vakfı (2016). *Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri*. (Ed. A. Yılmaz). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, 26, 208.
- Hoover, A. R. (1912). *Medical Missionary Work at Cesarea*. İstanbul: Amerikan Araştırma Enstitüsü, 3-7.
- İnternet: 20. yy. başlarında Ankara vilayet haritası. URL-1 - <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/ankara-vilayeti.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Kayseri ilinin ülke sınırları içindeki konum haritası. URL-2 - http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Kayseri İli Talas ilçesi konum haritası. URL-3 - [https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahyal%C4%B1#/media/Dosya:Kayseri_\(tr\).svg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahyal%C4%B1#/media/Dosya:Kayseri_(tr).svg), Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Talas silueti, Talas Surp Asdvadzadzin Kilisesi. URL-4 - <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/ankara-vilayeti/kayseri-sancagi/yerel-ozellikler/halk-hekimligi.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Talas, 1913. URL-5 - http://milhomme.blogspot.com/2013/12/1906-armenian-pictures-rare-pictures_13.html, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Talas, 1927. URL-6 - <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=26820&start=20>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Restorasyon öncesi. URL-7 - <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=4663121>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: İnşa tarihine yakın dönem. URL-8 - <https://www.pinterest.ru/pin/319333429820053661>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Tol Kilisesi. URL-9 - http://www.yapi.com.tr/haberler/tarihi-kilise-sanat-galerisine-donusturuldu_179010.html, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: Online Talas Sosyal Haritası. URL-10 - <https://www.talas.bel.tr/tr/talas/talas-sosyal-haritasi>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: 1898 yılı. URL-11 - <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/45871>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020
- İnternet: 1909 yılı. URL-12 - <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/45938>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

İnternet: Batı cephe, 1914. URL-13 - <https://tarihi.kayseri.blogspot.com/2016/06/talas-amerikan-hastanesi.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

İnternet: 1891 yılı. URL-14 - <https://tarihi.kayseri.blogspot.com/2020/02/talasta-misyon-evi.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

İnternet: Agios Nikolaos Kilisesi. URL-15 - <https://www.houshamadyan.org/mapottoman-empire/vilayetankara.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

İnternet: Talas yamaçları geçmiş ve günümüz silueti. URL-16 - <https://denemekb.blogspot.com/2015/08/talas-yukari-ve-asagi-talas.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

İnternet: Erdoğan'ın parşömen ifadesi. URL-17 - <https://vdocuments.mx/trash-kulture.html>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

İnternet: URL-18 - URL-<https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/ali-dagi-yeralti-sehri>, Son Erişim Tarihi: 10.07.2020

Ioannidis, I., 1896. Καισάρεια Μητροπολιτλερί βέ Μααλουμάτη Μουτενεββιά. Κωνσταντινούπολη: Δέρισααδέτ: Αλέξανδρος Νομισματίδης Ματπαασηνδά, 48.

İpşirli, M. (2002). “*Kayseri*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 25. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 96-101.

Jennings, R. C. (1983). *The Population, Society and Economy of the Region of Erciyes Dağı in the Sixteenth Century*, J. Bacque-Grammot and P. Dumont (ed.). Contributions a L’histoire Economique et Sociale de L’Empire Ottoman, Louvain, 149-250.

Johnson, B. (2008). *Şifhane: Gaziantep’in Amerikan Hastanesi ve Bağlı Tarihi Kurumların Kısa Tarihçesi*. (Çev. Cingi, H.). İstanbul: SEV Amerikan Hastanesi Yayınları, (Eserin orijinali 2008’te yayımlandı), 49.

Johnson, B. (2018). *When Men and Mountains Meet (Talas Amerikan Okulu’nun Kısa Tarihçesi)*. (çev. Akbulut Cingi, H.). SEV Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2018), 15-17.

Kahvecioğlu, H. (1998). *Mimarlıkta imaj: Mekansal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Karakimseli, S. Z., (2010). *Talas’tan Sivil Mimari Örnekleri*. Milli Mimari Semineri Zeki Karakimseli Dosyası. İstanbul: Salt Galata Arşivi.

Karapaça, H. (1983). Kayseri Mevlevihanesi Vakfı. *Erciyes Dergisi*-68, Kayseri, 34.

Kars, Z. (2000). “*Kayseri Mutasarrıfı, Adana, Konya ve Sivas Valisi Ahmet Muammer Beyin Kayseri’nin Çağdaşlaşmasına Katkıları*”. III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 282.

- Kaşgarlı M. (1985). *Divan-ü Lügat-it Türk Tercümesi*. (Çev. Atalay, B.). TDK Yayınları-521, 366.
- Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri. (2008). 3, Ankara: Aydoğdu Ofset, 1171-1178.
- Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri (2009). 1, Kayseri: Orka Matbaa, 1174.
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri (3. Ara Rapor), (2017). Kayseri: Orka Matbaa, 7-31
- Keskin, M. (2000). *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri (1831-1860)*. (Birinci Baskı). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, IX.
- Kevorkian, R., Paboudjian, P.B., (2012). *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*. (Çev. M. Saris). İstanbul: Aras Yayınevi. (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı), 62-224.
- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika : 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner okulları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Arba Yayınları, 92.
- Kocabaşoğlu, U., Uluğtekin, M. (1998). *Salnamelerde Kayseri Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri*. (Birinci Baskı). Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları, 48-141.
- Köker, O. (2005). *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık, 164.
- Lefebvre, H. (1995). *The Production Of Space*, (Çev. Donald Nicholson Smith), Oxford: Blackwell. (Eserin orijinali 1974'te yayımlandı), 33.
- Magee, G. A. (2010). *The Hegel Dictionary*. (Birinci Baskı). New York: Continuum International Publishing Group, 262.
- Mazıcıoğlu, M.M., Hatipoğlu N., Üstünbaş H.B. (2009). 1900'lerin başlarında Kayseri Amerikan Hastanesinin faaliyeti, *Türk Aile Hekimleri Dergisi*, 13(2): 99-103.
- Naumann, E., (1893). *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat*. (Birinci Baskı). Leipzig: Verlag von R. Oldenbourg Yayınevi, 214.
- Near East Relief (1921). Constantinople: 25 Rue Taxim III (22), 3.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. (Birinci Baskı). Ankara: Dost Kitabevi, 17-36.
- Oberhummer, R., Zimmerer H. (1899). *Durch Syrien Und Kleinasien*. (Birinci Baskı). Berlin: Dietrich Reimer, 131-243.
- Ormanian, M. (1955). *The Church of Armenia*. (Birinci Baskı). London: A.R. Mowbray and Co.Limited, 239.

- Özakpınar, Y. (2000). *Hafıza*. (Birinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları, 10.
- Özeren, E.B., Özkan Yazgan, E., Akalın, A. (2020). Olağanüstü Evrensel Değer Bağlamında Özgünlük ve Bütünlük: Safranbolu, Eski Çarşı, *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 20: 1-33.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe, Kaniş/Neşa*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 12.
- Özkan, S. (1998). *Kayseri Yöresinde Azınlık ve Yabancı Okulları*. II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 353-364.
- Papers of the American Board of Comissioners for Foreign Missions (PABCFM), Unit:5, Item: ABC 16.9.3, Reel 596, No: 703
- Papers of the American Board of Comissioners for Foreign Missions (PABCFM), Unit:5, Item: ABC 16.9.3, Reel 606, No: 22,24
- Papers of the American Board of Comissioners for Foreign Missions (PABCFM), Unit:5, Item: ABC 16.9.3, Reel 628, No: 234.
- Ricoeur, P. (2006). *Memory, History, Forgetting*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 73-76.
- Rossi, A. (1981). *A Scientific Autobiography*. (Çev. Lawrence Venuti). Cambridge, Mass.: The MIT Press / Oppositions Books, (Eserin orijinali 1981’de yayımlandı), 8.
- Rossi, A. (1982). *The Architecture of the City*. (Çev. Diane Ghirardo and Joan Ockman). New York: Rizzoli, (Eserin orijinali 1966’da yayımlandı), 130.
- Report of the American Christian Hospital at Ceaserea, Turkey. Medical Missionary Work at Talas, (1908). 5-24.
- Semper, G. (2015). *Mimarlığın Dört Ögesi ve İki Konferans*. (Çev. Alp Tümertekin, Nihat Ülner). İstanbul: Janus Yayınları, (Eserin orijinali 1851’de yayımlandı), 134-155.
- Soja, E. W. (2000). Thirdspace: Expanding The Scope Of The Geographical Imagination. A. Read (Ed.), *Architecturally speaking* (15-30). Londra: Routledge, 28.
- Strong, W. E. (1910). *The Story Of The American Board*. Nonwood: The Pilgrim Press, 496-497.
- Şahin M. (2018). *Wilson Amos Farnsworth-Kapadokya’daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi-1853-1903*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 30-238.
- Talas, (2009). Seri:5 (Kayseri: İlbay Adli Baykan’ın başkanlığı altında yapılan yaya köy gezileri tetkik notlarıdır). (Ed. S. Yaman). Kayseri: Laçın Yayınları Nu: 210. (Eserin orijinali 1938’de yayımlandı), 8-29.
- Tanju, B. (2008). *Mekân-Zaman ve Mimarlıklar*. A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber ve F. Uz Sönmez (Ed.), Zaman-Mekân. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 168-185.

- Tanyeli, U. (2008). "Mimarların Hafızası ve Yassıtılmış Geçmiş". *Zaman-mekan*. İstanbul: YEM, 216-223.
- Tanyeli, U. (2002). Önsöz, Cengizkan, A. *Modernin Saati: 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı*. Ankara: Boyut Yayın, 7-8.
- Tighe, J.R. (2016). Collective Memory and Planning. The Continuing Legacy of Urban Renewal, *Journal of Planning History*, 15(1), 46-67.
- Turgut, D. (2019). *Geleneksel Anadolu Konut Mimarisinde Talas Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Tuzcu, A. (2000). *19. yy'ın Başlarından 20. yy'ın İlk Çeyreğine Seyyahların Gözüyle ve Konsolosluk Raporlarında Kayseri'nin İktisadi Yapısı*, III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 541-545.
- Tuzcu, A. (2017). *Talas 1860-1960 Geçmiş Zaman Yansımaları*, Kayseri: Talas Belediyesi Kültür Yayınları-23, 8-12.
- Tüfekçi, M. K., Aksoy, T. (2012). *Kayseri İlinin Tektoniği ve Depremselliği*. URL-<https://www.slideshare.net/ocel/kayser>. Son Erişim Tarihi: 10.07.2020, 3.
- Türkarslan, E. (2019). *Kayseri Burması Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Türkmen, K. (1997). Talas'ta Türk Devri Yapıları. Ankara: *Vakıflar Dergisi* XXVI, 157-188.
- Unesco World Heritage Centre (2019). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. Paris, Fransa: UNESCO World Heritage Centre, 25-29.
- Ünlüdil, S. (2018). *Talas Evleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Warnek, G. (1883). *Modern Missions and Culture: Their Mutual Relations*. (Çev. Thomas Smith), Edinburg: James Gemmel. (Eserin orijinali 1879'da yayımlandı), 228.
- Yeğen A., (1993). *Kayseri'de Tarihi Eserler*. Kayseri: Kayseri İl Kültür Müdürlüğü, 155.
- Yücel, İ. (2011). *Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri ve Tıbbi Misyonerlik (1880-1930)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Harita 1.1. Talas Koruma Amaçlı İmar Planı ile Sit Alanları⁹¹

EK-2. Talas geleneksel dokusu ve konutların genel özellikleri

Geleneksel dokuda bazı benzerlikler gözlemlenmekle birlikte yapı ile sokak arasındaki ilişkilerin farklılık içerdiği görülmektedir. Talas yerleşim dokusunun bağlayıcıları olan ve genellikle evlerin tanımlamış oldukları dar ve sık sokaklar bulunmaktadır. Bu sokaklar tek tek evleri birleştirmenin yanında bağımsız birimlerin çevresindeki dış boşluğu da oluşturmaktadır. Bu dış boşluk ise evlerin genellikle zemin duvarlarından oluşan mekânsal ayırımdan meydana gelmiştir. Ayrıca yolların kesiştiği yerlerde oluşan organik meydanlar, çeşme önü alanları, çıkmaz, geniş veya dar yollar Talas'ta bulunan sokak tiplerini oluşturmaktadır. Çoğunlukla organik gelişen sokakları birleştiren ara ara yüksek eğimli alanları birbirine bağlayan geniş basamaklı merdivenler de bulunmaktadır.

İki sokağın birleştiği köşelerde veya evlerin arasındaki bahçe duvarlarına bitişik şekilde çeşmeler ya da kuyular bulunmaktadır. Her yerleşim alanı için önemli olan su ögesinin Talas mahalleleri içinde büyük bir önemi vardı. Yapıların neredeyse tamamının ayrı bahçeleri bulunurken bağ ve bahçecilik faaliyetleri için kullanılan suyun ise bahçeler arasından geçen su kanalları veya kuyular sayesinde sağlanmaktaydı. Süreçte kamusal alana dönen su sarnıçlarının, kuyuların ve çeşmelerin Talas'ın farklı birçok sokağında sık sık rastlanmaktadır.

Resim 2.1. Talas sokakları geçmiş⁹² ile günümüz ve tescilli H. Ahmet Efendi Çeşmesi

Geleneksel dokuyu oluşturan yapılar genellikle yığma sistemde inşa edilmiştir. Kullanılan yapı malzemesi ise çoğunlukla taştır. Duvarlar zemin katlarda 100-120 cm'ye ulaşırken, üst katlarda 40-70 cm'ye kadar düşmektedir. Kullanılan taş malzemelerinin türleri ise;

⁹² Tam olarak çekim tarihi bilinmemektedir (Karakimseli, 2010).

EK-2. (devam) Talas geleneksel dokusu ve konutların genel özellikleri

Yonu taşı, Kara taş, İspile taşı, Kevek taşı, Alçı taşı ve Kireç taşıdır. Ayrıca yapıların birçoğunda dış duvarlar sıvasız olarak özgün taş özelliğinde bırakılmıştır. Böylelikle cepheler, genel olarak taş malzemenin dayanıklılığı ile özgün olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ayrıca duvarların güçlendirilmesi amacıyla demir lamalar ve demir kuşaklar kullanılmıştır. Pencere ve merdiven korkulukları ile bazı kapılar demir malzemeden yapıldığı görülse de bazı giriş kapıları ile iç mekân kapıları, pencere doğramaları, kirişler, cephe de yer alan hatıllar ve iç mekân tavan süslemeleri ahşaptır. Geleneksel dokuyu oluşturan yapıların zemin döşemeleri ise yine taş ve ahşap malzemelerle kaplanarak iki farklı şekilde kullanılmıştır.

Resim 2.2. Talas tarihi dokusundaki konutlar

Yerleşim içinde bulunan geleneksel yapım sistemi ile inşa edilen konutlar, diğer yapı tiplerine göre daha sağlıklı bir şekilde günümüze gelebilmiştir. Bu durum doğal olarak geleneksel dokunun içinde kamusal yapılardan çok konut dokusuna rastlanmasına neden olmuştur. Talas geleneksel yerleşim dokusundaki konutlar genellikle bir veya iki katlı yapılmıştır. Çoğunlukla iki katlı olarak inşa edilen yapılar, Yukarı Talas bölgesindeki yüksek eğim ile ilişkilendirilerek manzaraya bakış yönünde konumlandırılmıştır. Aile gereksinimlerine göre büyüklükleri değişse de çoğunlukla küçük ve sade inşa edilmişlerdir. Ayrıca konutların parsel ilişkileri, tasarım yaklaşımları, malzeme kullanımları, yapım sistemleri ve dekoratif öğeleri ile de kendine özgün özellikler taşımaktadır. Farklı etnik gruplara da ait olan bu yapılar, alan içerisinde dokuya uyum sağlamış ve dil birliğine ortak olmuştur. Konutların cephe düzenleri, özenli ve düzgün taş işçiliği, yakaladığı mimari oran, cephede ve iç mekanda kullanılan nitelikli bezeme detayları ile de kendine has özelliğe sahiptir.

EK-2. (devam) Talas geleneksel dokusu ve konutların genel özellikleri

Talas'taki geleneksel konutların plan şemaları bakıldığında tek tip bir plan şemasından söz edilememektedir. Fakat genellikle plan tiplerinde iklim ve manzara açıları önemli bir veri oluştururken mekân düzenlemeleri ise genellikle iç sofalı plan tipine uygun yapılmıştır. Evlerin ana katı genellikle sokak ile ilişkisi bulunmayan zemin harici üst katlarda bulunmaktayken zemin katlarda ise ahır, mutfak, depo gibi daha çok genel ihtiyaç ve işlerin giderildiği mahaller yer almaktadır.

Ayrıca bitişik düzen ve ayrık düzen olarak farklı tip plan şemalarının ve hemen hemen her konutun kendine özgü farklı dilleri olduğu da görülmektedir. Bitişik düzen yapı gruplarında bahçe kısmı arka tarafta yer almakla birlikte yapıya, genellikle sokaktan doğrudan girilmektedir. Ayrık düzen yapı girişlerinde ise sokaktan önce bahçeye ve sonrasında bahçeden yapıya giriş biçimindedir. Sokak-avlu-ev sürekliliğinde devam eden bu düzen, iç ve dış mekan arasındaki geçirgenliği de sağlamaktadır. Aynı zamanda avlu kapılarındaki eşikler, sokak ile ev arasındaki yaşamı hem ayıran hem de bağlayan kalın bir çizgidir. Geçirgenlik yine Kayseri yöresinde yaşayan halkın 'hayat' olarak adlandırdığı avlu ya da odaların açıldığı mekanlarda da rastlamak mümkündür. "Hayat" mahalinin üzerinin açık olması insanı dışarıda yapmazken fiziksel olarak yüzeylerle çevrilmiş olması da içeride de yapmamaktadır. Gündelik yaşantı burada geçerken; çoğu zaman burada yemekler pişirilir, çamaşır ve bulaşık yıkanır, oturulur, hatta sıcak mevsimlerde yatılmaktadır.

Konutların plan şemalarında bazı benzerlikler gözlemlenmekle beraber farklılıklarda bulunmaktadır. Anadolu coğrafyasında da bir çok örneği görülen hela mahallinin Talas'ta da ayrık düzenli veya bahçeli evlerde avluda çözümlenirken, bitişik düzendeki bahçesi olmayan yapılarda genellikle iç mekanlarda çözülmüştür. Başka bir ıslak hacim mekanı olan banyo mahalli ise genellikle iç mekanlarda olup yatak odası ya da oturma odasında yer alan yüklük diye adlandırılan dolapların içlerinde çözülmeye çalışılmıştır. Bu dolap nişlerinin ahşap işçiliklerinin ince ve detaylı olması ile ahşap kabartma ve geometrik şekilli panoların farklı renklerle kullanılması mekânlara zenginlik katmıştır. Diğer Anadolu evlerinden ayıran bir başka özellik ise geleneksel doku içerisinde kalan konutların oda veya giriş hollerinde şerbetlik olarak adlandırılmış; kahve pişirmek, şerbet hazırlamak, gaz lambası veya ibrik koymak için işlevsel amaçlara yönelik ve aynı zamanda dekoratif

EK-2. (devam) Talas geleneksel dokusu ve konutların genel özellikleri

öğelerinde sergilendiği yarım daire şekilli tezgâha sahip duvara oyulmuş nişler bulunmaktadır. Ayrıca geleneksel dokudaki evlerin, oda düzenlemelerinde ise günümüzde yaygın olarak kullanılan mobilyalar da bulunmamaktadır. Duvarla birlikte devam eden sedir, kerevet ve yüklükler bulunurken bu elemanlar, duvarla ilişkilendirilerek birbirleri ile de süreklilik içermektedir. Odalar gece yatma, gündüz ise pişirme alanı, yemek yeme, oturma, yıkanma, misafir kabul gibi eylemleri barındırmaktadır. Tavanların genellikle sade ve yalın olarak kullanıldığı veya ahşap kirişlerin açık olarak sergilendiği yerler bulunmakla beraber kamusal yapılarda çoğunlukla tavanların detaylı ahşap işçiliği ile farklı renklerde boyanmış süslü tavan motifleri de yer almaktadır.

Talas evlerinin bir diğer özelliği cephelerin sokağı tanımlamasıdır. Cepheler çoğunlukla sade ve süslemeden arınmış yüzeylerden oluşmaktadır. Cephelerde görülen en belirgin elemanlar ise çıkmalar, kapılar, pencereler, yıldızlıklar, taş çörtenler, parmaklıklar, kepenkler, silmeler ve kornişler, kitabeler, kabartma köşe taşları, köşe pahları, saçaklar, ahşap ve taş söveler, kemerler, bacalar, konsol ve eli böğründe göğüslemelerdir. Çıkmalar, geleneksel dokuda yer alan yapıların en belirgin özelliklerindendir. Genellikle, sokak cephesinde yer alan çıkmalar, taş konsol ve ahşap eli böğründe payandalar ile taşınmaktadır. Cepheler incelendiğinde çıkmasız cephelerle birlikte tüm katın çıktığı, ortada, yanda, testere ve köşklü çıkma örnekleri de bulunmaktadır.

Resim 2.3. Sokak silüetini oluşturan cepheler (Karakimseli, 2010).

EK-3. Kayseri, Talas ve ilk yerleşimler

Kayseri'nin, ilk yerleşim yeri olarak gösterilen ve M.Ö. 3. binin sonlarında Asurlular tarafından kurulmuş olan Karum'un başkenti Kültepe (Kaneş veya Neşa), günümüzde Kayseri'nin 21km. Kuzeydoğusunda, Erciyes Dağı'nın eteğindeki verimli bir ovadır. Bilimsel anlamda ilk kazılara 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında bir heyet tarafından başlanmıştır. Özgüç'ün 2005 yılına kadar aralıksız olarak sürdürdüğü kazı başkanlığını, onun vefatından sonra öğrencileri üstlenmiştir (Günbattı, 2012: 33). Özgüç, Tepe'de Roma, Helenistik, Geç Hitit, Asur Ticaret Kolonileri ve Erken Tunç devirlerine ait 18 yapı katı tespit etmiştir (Özgüç, 2005: 12).

Talas ve çevresinde de yaşamın ve uygarlığın ilk izleri milattan önce 4 binli yıllara kadar uzanmakta olup beşiklik ettiği Hitit, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait uygarlıkların izlerini taşımaktadır. Bugün Talas'ın 1 km doğusunda Deverenk denilen bölgede geçmiş zamanlara ait mağaralar içerisinde resim, şekil ve yazılar bulunmaktadır.

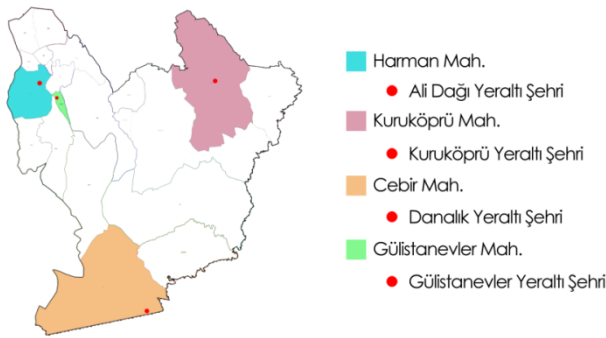
Resim 3.1. Kültepe hava görüntüsü ve Deverenk bölgesi mağaraları (Magma Dergisi, 2019)

Antik kaya yerleşimlerinin ve yeraltı yapılarının günümüzde “Kapadokya” olarak bilinen Nevşehir - Göreme civarında olduğu bilinse de, antik çağlarda Kapadokya'nın başkenti antik Caeserae (Kayseri) şehriydi. Bugünkü turistik Kapadokya'nın 70 km doğusunda bulunan Kayseri'de, günümüzden 10 milyon yıl önce başlayan yoğun volkanik aktiviteden etkilenmiştir. Bölgedeki sayıları 70 civarında olan küçük – büyük birçok yanardağ mevcuttu. Kayseri civarında da bulunan bu volkanik tüfler, yörede yaşayan insanlar tarafından kazılmış, içine meskenler, kiliseler ve korunma amaçlı yeraltı şehirleri inşa edilmiştir. Savunma yapılarının ve yeraltı şehirlerinin MS. 7 ila 11. yüzyıllar arasında kazıldığı düşünülmekte ise de bu tarihler arkeolojik olarak kanıtlanmış değildir (Kayseri

EK-3. (devam) Kayseri, Talas ve ilk yerleşimler

Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017: 7). Roma ve Bizans egemenlikleri dönemlerinde Talas ve çevresi; Hititler, Pers işgali ve Pers egemenliği döneminden, Roma egemenliğine geçtiği M.S. 360'lı yıllara kadar Talas ve çevresinde çok tanrılı dinlerin tören yerleri olan tapınaklara rastlanmaktadır. Roma hâkimiyeti döneminde devletin baskılarına bir tepki olarak yayılmaya başlayan Hristiyanlık Anadolu'da yeni birçok taraftar bulmuş, Kayseri ve Talas çevresi Hristiyanların önemli bir merkezi olmuştur (Tuzcu, 2017: 8).

Hristiyanlığın önemli bir merkez olmasının temelinde ise Kayseri kenti ve ilçelerindeki önemli yer altı şehirleri gösterilmektedir. Oluşturulan yer altı şehirlerinde mutlaka kilise olarak ayrılmış odalar mevcuttur. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Çekül Vakfı ve Obruk çalışma grubunun ortak çalışmalarıyla yer altı yapıları belgelenerek dört ara rapor şeklinde topluma ve literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmalarda Talas ilçesinden; Harman yeraltı şehri, Kuruköprü yeraltı şehri, Gülistan yeraltı şehri, Ali Saip Paşa yeraltı şehri ve Danalık yeraltı şehrinin çizim ve fotoğrafları belgelenmiştir. Ayrıca Harman Mahallesinde bulunan Ali Dağı yeraltı şehri de bölge için önemli turizm kaynağı olmuştur.

Şekil 3.1. Talas'ta bulunan yeraltı şehirlerinin konumu⁹³

Talas ilçesine bağlı Cebir Mahallesi ve Akdere Mevkii, Çömlekçi Köyü'nün güneyinde, bulunan Danalık Yeraltı Şehri'ne vadi yamacındaki dar bir delikten girilmektedir. Tünel, üç büyük odaya ve bir başka taş kapıyla korunan tünelden sonra 30x8m ölçülerinde devasa bir salona açıldığı, salonun kuzeybatı duvarında iki büyük oda, güneydoğu duvarında ise birbirine bağlı salonlar mevcut olduğu rapor edilmiştir. Bu salonların içinde yer alan iki

⁹³ Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi verileri üzerinden düzenlenmiştir.

EK-3. (devam) Kayseri, Talas ve ilk yerleşimler

yapının küçük kiliseler olduğu kesin olarak belirtilmiştir. Salonun devamında bir diğer taş kapı ile korunan uzun bir tünel sonrası diğer bir odaya ulaşılmakta ve her odanın bağlandığı bir başka oda şeklinde devam eden bir dizgi yer almaktadır (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017: 23).

Resim 3.2. Danalılık yeraltı şehri konum ve planı (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017)

Gülistan Evleri Mahallesi'nde bulunan diğer yeraltı şehri ise Ali Dağı'nın güneydoğusunda, düz bir ovada yer alan Gülistan Yeraltı Şehri'dir. Yapının yakın civarında hiçbir eski yerleşim mevcut değildir. Yeraltı şehri uzun ve dar tünellerle üç farklı salona ulaşmaktadır. Gülistan Yeraltı Şehri'nin oldukça taneli, yumuşak tüfü kapı taşı için fazlasıyla zayıf bir kayadır. Üçüncü ve son salona bağlanan üç farklı oda mevcuttur. Kuzeybatı odasından sonra 18 m devam eden tünelin kazılması ansızın bittiği belirtilmektedir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017: 31).

Resim 3.3. Gülistan Yeraltı Şehri (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017)

Bir diğer yer alt şehri Kuruköprü Mahallesi'nde tespit edilmiş, bazalt kayalıklar içinde ilginç ve garip yeraltı yapılarından birisi olarak belirtilmiştir. Duvardaki çökmüş kayalar arasındaki iki farklı girişten ulaşılabilen Kuruköprü Yeraltı Şehri, kuzey-güney aksında

EK-3. (devam) Kayseri, Talas ve ilk yerleşimler

265 metrelik bir tüneldir. Duvara paralel olarak uzanan bu tünelin her iki ucu da çökmeyele değil, kazma işleminin bitmesiyle sonlanmaktadır. İlginç olan iki nokta; yer yer tünelden doğuya, dışarıya doğru uzanan beş farklı kol ve bu, kazılarak inşa edilmiş tünele paralel ikinci bir tünel daha olmasıdır. Doğuya, duvarın dışına doğru uzanan beş kol ve galerinin ucu tıkalıdır, sadece iki koldan içeriye ulaşılabilir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017: 27).

Resim 3.4. Kuruköprü Yeraltı Şehri (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 3. Ara Rapor, 2017)

Ali Dağı Yeraltı Şehri ise Harman Mahallesi'nde bulunmuştur. 2010 yılında temizlenerek turizme açılan yer altı şehri, Talas ilçesinin Ali Dağı'na doğru yükselen yamacında yer almaktadır. Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan çalışmalar sonunda toplam galeri ve yapı uzunluğunun 528 m olduğu tespit edilmiştir. Galerinin devamında büyük bir salon ve salonun ardından yaklaşık 180 m uzunluğunda bir tünele ulaşılan 60 m uzunluğa sahip, devasa bir sarnıç bulunmaktadır. Sarnıca ulaşan uzun tünelin orta kısmında bulunan dairesel tünelin güneybatıya dönen kolu da fazla kazılmadan terk edilmiştir. Yine bugünkü çıkışın kuzeyinde yer alan üç ufak odanın ilk inşa amaçları depo, mutfak ve kilise olmasına karşın daha sonraki yüzyıllarda dışarıya açılan pencerelerle güvercinlik haline getirilmiştir (URL-18).

Resim 3.5. Ali Dağı Yeraltı Şehri

EK-4. Amerikan Misyonerlik hareketi

Amerikan Misyonerlik Hareketi'nin kuruluşu ve Dünya'ya yayılması

Misyon sözcüğü, kelime kökü olarak Latince'de "*Missio*" (Gönderme) ve "*Mittere*" (Göndermek) kelimeleriyle ilgilidir. Kelime anlamı sözlükte görev, yetki, bir kimseye bir işi yapması için verilen özel görev anlamlarına gelmekte, bu özel görev ve yetkiyi yerine getiren kişiye ise misyoner (*missionnaire* - *missionary*) denilmektedir. Daha çok dini boyutta kullanılan misyon ve misyonerlik kelimeleri, Hristiyanlık dini ile bağdaştırılmıştır. Bunun sebebi ise "*misyon*" kelimesinin Yeni Ahid (İncil) diline ait bir kelime olmasıdır.

Misyon ve misyonerlerin esas amacı İncil'i öğretmek, başka din veya mezhepten olanları Hristiyanlığa kazandırmak ve matbaa, hastane, klinik, bakım evi, okul gibi kurumlar inşa ederek Hristiyanlık dininin toplumla kaynaşmasını ve yayılmasını sağlamaktır. Özü din olarak görülen misyon çalışmaları, açılan kurumların etkisiyle birlikte sadece din odaklı çalışmalarda bulunulmadığı, yerleşilen bölgelerdeki toplumun düşünce ve siyasi bakış açısını etkilediği, ekonomik ve ticari bir anlam taşımasıyla da toplumda siyasi, kültürel ve sosyal boyutların belirleyicisi olmuştur.

Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserler Kurulu (American Board of Commissioners for Foreign Missions) 1810 yılında Boston'da kurulmuştur. ABCFM ya da BOARD (Kurul) olarak da bilinen örgüt, 1868 yılı raporlarında Amerikan Birleşik Devletlerindeki (ABD'deki) 16 Protestan misyoner örgütü arasında istihdam, yerleşim yeri ve harcama alanlarında öne çıkarak en önemli kurumlardan birisi olmuştur. Kurul'un geniş coğrafyaya yayılmasıyla birlikte sadece dini anlamda gelişmeler olmamış aynı zamanda ABD'nin de dış ticarete gelişmesine ve dünya pazarında yer edinmesini sağlamıştır. Ünlü kaşif ve seyyah Livingstone; '*Coğrafi eylemin bittiği yerde misyoner girişimi başlar.*' sözüyle de misyonerlerin önemi vurgulanmıştır (Warnek, 1883: 228). Coğrafi olarak genişlemeye başlayan misyon çalışmaları, hem dini boyutta hem de ticaret boyutunda dünya pazarına büyük bir etkisi olmuştur. Bulundukları bölgelerden başka yörelere çalışmalara giden misyonerler, ticaretin gidemediği ya da keşfin yapılamadığı alanlara (özellikle kırsal alanlar) büyük bir pazar açmış bulunuyorlardı.

EK-4. (devam) Amerikan Misyonerlik hareketi

Misyoner faaliyeti ile ticaret arasındaki ilişkiyi Kurul'un üst düzey yöneticilerinden Kurul dış ilişkiler sekreteri James L. Barton, Daybreak In Turkey adlı kitabında, bilhassa eğitim konusunda, şöyle dile getiriyor:

Türkiye'deki bu modern eğitim kurumları, o ülkenin halkının yaşamını, düşüncesini, geleneklerini ve alışkanlıklarını yeniden şekillendirmede önemli bir güçtür. Bu okullardan mezun erkekler ve kadınlar, öğrenilen mesleklerde olduğu kadar ticaret ve ticaretle de lider pozisyonlar alıyor. Misyon okullarındaki çok sayıda eski öğrenci artık Avrupa ve Amerika'da varlıklı tüccar ve işadamları. Modern fikirli bu adamlar aracılığıyla Batı makineleri ve fabrikalarımızın ürünleri artan miktarlarda Doğu'nun o kısmına doğru yol alırken, Türkiye ürünleri de bize getiriliyor. Muhtemelen, sık sık belirtildiği gibi, Türkiye'deki Amerikan kolejlerinin istihdamı ve desteği için Amerika'dan verilen paranın o ülke ile artan ticaret şeklinde fazlasıyla iade edilmesi doğru olacaktır (Barton, 1908: 192-193).

1910 yılına gelindiğinde Amerikan Board, Güney Amerika'dan Asya'nın en doğusuna kadar bir çok kıtada ve ülkede tam 20 misyon bölgesi oluşturmuştur. Amerikan Board'un Osmanlı topraklarında oluşturduğu misyonların haricinde teşkilatlanmalar oluşturarak faaliyet gösterdiği Dünya genelindeki başlıca misyonlar ve bunların kurulu tarihleri ise şöyledir:

Çizelge 4.1. Kıtalarda Kurulan Diğer Misyon Merkezleri/İstasyonları (Strong, 1910: 496-497)

Afrika:	Asya:	Hindistan:
1835; Güney Afrika Zulu Misyonu 1880: Orta Batı Afrika Misyonu 1893: Rhodesian Misyonu	1869; Japon Misyonu 1852: Micronesia Misyonu 1903: Filipinler Misyonu	1813: Marathi Misyonu 1816: Ceylan Misyonu 1834: Madura Misyonu
Çin:	Avrupa:	Güney Amerika:
1847: Foochow Misyonu 1854: Kuzey Çin Misyonu 1882: Shansi Misyonu 1883: Güney Çin Misyonu	1872: İspanya Misyonu 1872: Avusturya Misyonu	1872: Meksika Misyonu

Amerikan Misyonerlik Hareketi'nin Anadolu'ya Gelişi

1820 yılında, Osmanlı Devleti'ne ilk olarak gelen Amerikalı Board misyonerleri Pliny Fisk ve Levi Persons önce İzmir'de çevreyi tanıyarak işe başladılar (Grabill, 1971: 4-5). Yerli eğitim kurumlarını özellikle Rum okullarını incelemeye aldılar. Daha sonra Fisk İzmir'de

EK-4. (devam) Amerikan Misyonerlik hareketi

kalmış, Persons kutsal topraklardaki Yahudiler üzerinde çalışmak üzere Kudüs'e gitmiştir. Hedefleri, Müslüman olmayan ve Yahudi olmayan azınlıklara Amerikan kültürünü yaymak ve genişletmeye yöneliktir. Amerikan Kurulunun misyonerleri, Ermeni halkını Protestan tarikatına dönüştürmek için para harcamakta tereddüt etmemişler ve yoğun olarak Ermeni halkı üzerinden programlı bir şekilde yayılmaya devam etmişlerdir. Ancak, Gregoryen ve Katolik Ermeni Kiliseleri buna karşı çıkmış ve topluluklarını Protestanların propagandasından uzak tutmaya çalışmışlardır. Öte yandan misyonerler Anadolu'yu ve halkı tanımak için Osmanlı ülkesinde devamlı gezmişlerdir. İlk başta misyonerler esas olarak ülkenin dillerini incelemiş, halkla tanışmaya çalışılmış, okul ve hastaneler kurarak misyoner öğretmen ve sağlık personellerini güvence altına almışlardır.

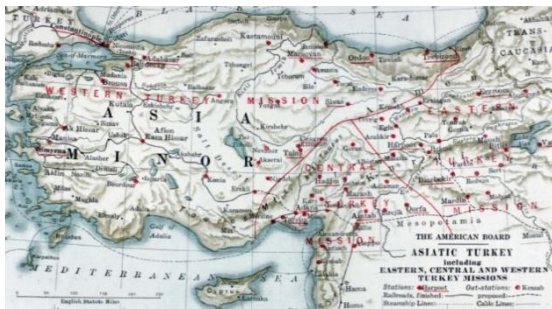
Amerikan Board misyonerleri genel olarak ilk önce merkez istasyonda gerekli alt yapı çalışmalarını tamamlamış ve bundan hemen sonra düzenlenmekte olan seyahatler neticesinde merkez istasyona bağlı dış istasyon örgütlenmeleri oluşturulmuştur. Dış istasyonların oluşturulması esnasında dikkat edilen en önemli husus halkın misyonerlere yaklaşım tarzı olmuştur. Halkın arasına girerek onların Protestanlık mezhebine olan ilgilerini ölçmeye çalışan misyonerler, halkın gösterdiği tutum karşısında dış istasyon oluşturma hususunda karar vermişlerdir. Geziler sırasında raporlarda da öne çıkan önemli bir detay da yerel halk arasında bulunan azınlık nüfusunun bu oluşturulan misyoner hareketine daha fazla yakın ve sıcak baktıkları görülmektedir. Zamanla da Ermenilerin asıl hedef kitle haline gelmesiyle birlikte Ermeni nüfusun bulunduğu çeşitli yerleşim yerlerinde dış istasyonlar teşkil edilmiştir.

Osmanlı topraklarında Amerikan Board misyonerleri eşleriyle birlikte faaliyet göstermişlerdir. Misyonerler aileleriyle birlikte Anadolu'nun her yerine dağılmışlardır. Kadın Misyonlar Örgütü (Women's Board of Missions) ise özellikle kız çocuklarının yetiştirilmesinde büyük çaba göstermiştir. Açılan kız yatılı okullarına öğretmen ve maddi destek sağlayan bu örgüt yetim kızları da Protestan yapmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda Amerikan Board misyonerlerinin eğitim çalışmalarının yanında önemli bir girişim olarak yetimhanelerin açılması olmuştur. Antep, Maraş, Bursa ve Harput gibi yerlerde birer yetimhane kurmuşlardır.

EK-4. (devam) Amerikan Misyonerlik hareketi

Amerikan Board misyonerlerince uygulanan bir diğer misyonerlik faaliyeti ise basın yayın alanında uygulanmıştır. Misyonerler zaman içerisinde Malta, İzmir, İstanbul, Beyrut ve Antep'te bulundurulmuş olan matbaalar aracılığıyla çok miktarda baskı yapmışlardır. İlk dönemlerde Malta ve daha sonra İzmir matbaalarınca yapılan yayınlarda misyonerlerin Osmanlı topraklarında örgütlenme aşamalarında oldukça önem kazanmıştır. Bu yayınlar dâhilinde binlerce İncil basılmış ve dağıtılmıştır. Amerikan Board tarafından Osmanlı topraklarında misyonerlik amaçlı kullanılan bir diğer saha ise sağlık faaliyetleri olmuştur. Misyonerler kendilerine bu alanda yine Hz. İsa'nın tanrısal gücünü kullanıp hastaların iyileştirmesini referans alarak çalışmalarını bu temel üzerinde yoğunlaştırmışlar ve bulunduğu yöredeki halkı etkilemeye çalışmış ve başarmışlardır.

1820'den itibaren bölgeye gelmeye başlayan misyonerler oldukça geniş bir şekilde faaliyet göstermiş olmalarına rağmen, resmi bir Türkiye misyonu kurulmamıştı. Belirtildiği üzere ilk yıllar daha çok yerleşmeye ve çevreyi tanımakla geçiren misyonerler, Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ticaret ve dostluk antlaşmasının 1830'da imzalanmış olması, resmi merkezin kurulması için gerekli bazı şartların oluşmasını sağlamıştır. Bu sebeple Amerikan Board Beyrut bölgesindeki misyoner çalışmalarının başında bulunan William Goodell İstanbul'a tayin edilmiştir. Haziran 1831'de ailesi ile birlikte İstanbul'a gelen Goodell, burada çalışmalarına başlamıştır. 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin başşehri İstanbul'da Amerikan Board'ın Türkiye'deki resmi ilk merkezi açılmış oldu⁹⁴.

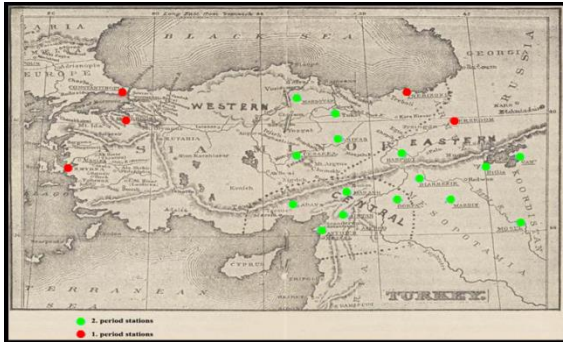

Harita 4.1. Amerikan Misyonu Merkezi ve Dış İstasyonları (SALT Arşiv)

⁹⁴ (Frank Andrew Stone, *Acedemies For Anatolia*, Boston 1984: 35; Fuat Köprülü, 'Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri', *Belleten*, Cilt II, Sayı 200, Ankara 1987: 936; David Brewer Eddy, *What Next in Turkey*, Boston 1913: 60-63; Erdal Açıkses, *Tanzimat Sonrası Harput'ta Amerikan Misyoner Faaliyetleri*, Doktora Tezi, Ankara 1991: 55).

EK-4. (devam) Amerikan Misyonerlik hareketi

İstanbul çalışmaları devam ederken Anadolu'nun birçok yerine gezi düzenleyen Misyonerler çeşitli bölgeler için olumlu rapor yazmıştır. Bunun üzerine Misyonerler tarafından Anadolu'nun birçok noktasına 'istasyon' adı altında yerleşkeler kurulmuştur. 1831 ile 1846 arasında ilk dönemde beş istasyon açıldı; Konstantinopolis (İstanbul), 1831; Smyrna (İzmir) 1833; Brousa (Bursa), 1834; Trabzon, 1836 ve Erzurum'da 1839.

Harita 4.2. Amerikan Misyonu İstasyonları (ABCFM, 1910: 17-18)

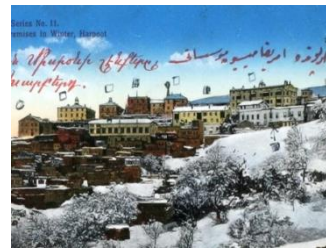
Ana istasyon olarak nitelendirilen bu bölgelere ek olarak yirmi yılı kapsayan süreç içerisinde alt istasyonlar açılmıştır. Bu süreç 1846'dan 1866'ya kadar, bir büyüme ve organizasyon dönemi olarak geçmiştir. Bu yerleşkelerden bazıları; Aintab (Gaziantep), 1849; Tocat (Tokat), 1854; Maraş (Maraş), Sivas ve Zıpkın (Harput), 1855; Urfa, 1856; Diyarbakır ve Marsovan (Merzifon), 1857; Mardin ve Bitlis, 1858; Adana, 1863.

Konya Amerikan Hastanesi

Adana Amerikan Kız

Harput Amerikan Okulu

Merzifon A. Hastanesi

Bursa Amerikan Okulu

Erzurum Erkek Okulu

Resim 4.3. Amerikan BOARD Türkiye Yerleşkeleri (SALT Arşiv)

GAZİ GELECEKTİR..